

821(470) '06

Б-70

ОЛЕКСАНДР
БЛОК

Тверіі

ОЛЕКСАНДР БЛОК

Твори

З російської

КИЇВ
ВИДАВНИЦТВО ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ «ДНІПРО»
1980

Р2
Б70

Редакція Івана Драча

Передмова Максима Рильського

В книжку вошли избранные стихи и поэмы
выдающегося русского поэта
в украинских переводах.

Б $\frac{70402-133}{M205(04)-80}$ 133.80. 4702020200 © Видавництво «Дніпро», 1980 р.

ОЛЕКСАНДР БЛОК

Є поети, чия творчість входить в наші серця як безцінний дар, з котрим ми ніколи не розлучаємось. Серед них — Олександр Блок — зоря першої величини у сліучо-яскравому сузір'ї російської поезії.

Я належу до покоління, яке не тільки любило творчість Блока, а було зачароване нею. Я належу до покоління, для якого поема «Дванадцять» була здійсненням трепетної мрії, очікуваною і сподіваною радістю. Люди, що одвернулися од поета після появи «Дванадцяти», тим самим засвідчили, що вони ніколи не розуміли Блока. Сліпі, вони не помічали тих величезних зрушень життя, які бачив своїм віщим поглядом Блок — геніальний і безпощадний заперечувач старого світу. Глухі, вони не чули тієї нової музики епохи, яку фізично відчував Блок. Створення «Дванадцяти», «Скифов», «Возмездия» не було зламом у творчому житті Блока: воно було підготоване всією його поетичною діяльністю, всією безнастанною роботою його думки. «Стихи о Прекрасной Даме» — це передусім вірші про високу людську любов і високу людську красу. Любов Блока до життя, любов його до Росії — це пушкінська, некрасовська любов до народу. Творчий шлях Блока — це бентежний, тривожний шлях людини, яка розвіяла прах століть у трагічному і прекрасному чеканні нового дня.

Увійшовши в літературу млими, прозорими, по-юнацькому сумними віршами в душі люблених поетовою матір'ю Майкова, Фета і Полонського — останній особливо глибоку борозну провів у свідомості юнака, — Блок на повний голос заговорив у ній «Стихами о Прекрасной Даме». Молодому радянському читачеві, мабуть, чудно читати ці вірші з їх містичною термінологією, темними храмами і прекрасними дамами, із Жоною з великої літери, церковними сходами і тьмою соборів, доживанням якоїсь незрозумілої зорі і т. п. А втім, ще деякі з тверезих сучасників говорили, що цикл «Стихи о Прекрасной Даме» піддається і цілком земному,

без усякої містики і символіки, витлумаченню, як схвильований щоденник закоханого в зовсім реальну особу поета. Так це значною мірою і було.

Ідеалістична поезія Володимира Соловйова і всіякі культи «вічної жіпочності», «Софії-премудрості», «Світової душі» тощо, проповідувані соловйовцями, від них же перший був Андрій Бєлий, то друг, то ворог, то знову друг Блока, глибоко вплинули на вразливу душу поета і довгий час панували над нею. Але досить глянути в журнал чи альманах «Записки мечтателєй», що виходив у перший час революції, чи досить було особисто побачити і почути сина петербурзького професора з непоетичним прізвиськом Бугайов, що прибрав собі псевдонім Андрій Бєлий, щоб зрозуміти: бувають люди безнадійно хворі, лікувати яких — марна трата засобів і часу. Блок таким не був, у ньому при всьому трагізмі його індивідуальності завжди було здорове зерно живого життя, воно не вмирало і в часи захоплення його містикою, воно проросло гірким і навіть веселим насміхом із містиків у ліричній драмі «Балаганчик», воно дало силу колишньому соловйовцеві якщо не досягнути розумом, то прийняти всім серцем Жовтневу революцію, — і на питання одної з газет: «Чи може інтелігенція працювати з більшовиками?» (тоді такі питання не здавались дивними) — відповісти: «Може і повинна».

Містичну, ідеалістичну філософію і фразеологію прийняв Блок не тому, що був з природи містиком та ідеалістом (у філософському розумінні слова). Син дворянського класу, він знав, що клас цей повинен загинути, вже гине, і розумів не тільки неминучість, але й справедливість цього загину. Ненавидів Блок і буржуазію, і чим, як не проклятом старому світові, старому ладові, гнобительським класам, віє від поезії, написаної року 1903-го, тобто тоді, коли Блок був ще в обіймах символістів, богошукачів і т. п., — поезії «Фабрика»?..

За родинними традиціями мав бути близький Олександр Блок до кадетів, — але як він ненавидів їх, російських лібералів! За часів реакції, що настала по 1905 році, він з убивчим сарказмом малює постать Мілюкова, що на панахиді

по Столипіну пробивається крізь натовп із свічкою в руці... Победоносцев, Столипін, «чорна» сотня, Мілюков — це все для нього одно: огидна дійсність, яку треба спалити на страшно-му вогні. Спалити — в ім'я чого? В ім'я вітчизни, яку він ототожнював з найближчим серцю — жінкою, дружиною:

О нищая моя страна,
Что ты для сердца значишь?
О бедная моя жена,
О чем ты горько плачешь?

Безмежною любов'ю любив він свою землю, свою Росію, про яку писав такі слова:

Россия, нищая Россия,
Мне избы серые твои,
Твои мне песни ветровые —
Как слезы первые любви.

В ім'я вітчизни треба було спалити старий світ — і в ім'я людини. Глибоко і тому соромливою любов'ю любив Блок людину, любив «униженных и оскорбленных». Звідси гнівне:

Да. Так диктует вдохновенье:
Моя свободная мечта
Всё льнет туда, где униженье,
Где грязь, и мрак, и нищета.
Туда, туда, смиренней, ниже, —
Оттуда зримей мир иной...
Ты видел ли детей в Париже,
Иль нищих на мосту зимой?

Звідси трагічне — в дні імперіалістичної війни 1914—1917 років:

Доколе матери тужить,
Доколе коршуну кружить?

Звідси некрасовська по духу й навіть по манері знаменита поезія — «Под насыщью, во рву некошенном...». Поезію цю пам'ятають усі, наведу лише кінцеву строфу, гірку й ніжну:

Не підходите к неї с вопросами,
Вам всё равно, а ей — доволно:
Любовью, грязью иль колесами
Она раздавлена — всё больно.

Старий світ треба спалити, і це буде. Вся поезія Блока, як і вся його публіцистика, — це поезія й публіцистика передчування. Блок фізично відчував грядущий катаклізм. І навіть містичні чаяння зорі у «Стихах о Прекрасной Даме» — це передчуття реального нового дня, який неминуче настане.

На всех лицах тревога. Все ждут чего-то.

(«Король на площади»)

Року 1908-го Блок пише: «Мы еще не знаем в точности, каких нам ждать событий, но в сердце нашем уже отклонилась стрелка сейсмографа».

Стрілка сейсмографа відхилилася в поетовому серці саме тоді, коли ідеологи старого ладу, світогляд яких укладався в іронічну блоківську формулу «царь, да Сибирь, да Ермак, да тюрьма», — коли столичні і столичнієнята гадали, що в Росії настало благословенне заспокоєння, коли реакція породила втечу частини інтелігенції у всякі естетичні «ізми», коли містика та еротоманія туманили голови і труїли серця...

Тоді вже Блок від давніх друзів одходив — іноді сходився з ними, щоб іще більше відчути, що вони чужі йому, — а нових не вмів і не зміг найти.

І от настала революція. Спочатку так звана «безкровна», Лютнева (ми знаємо, яка то була революція і яка безкровна вона була), потім Велика Жовтнева. Під час першої Блок працював, і ретельно працював, у Надзвичайній Слідчій Комісії «для розслідування протизаконних по службі дій колишніх міністрів та інших урядових осіб». Хто знає, чи це було найкраще застосування здібностей поета, але ця робота, за власним свідченням Блока, дала йому змогу ще краще зрозуміти всю мерзотність самодержавного ладу.

Під час Жовтневої соціалістичної революції Блок, викликавши тим великий гнів своїх колишніх друзів і однодумців, стає на бік більшовиків. Суті процесу, ролі робітничого кла-

су, ролі більшовицької партії, ролі Леніна він не зрозумів. Але ця «безстрашно щира» (здається, так сказав про нього Горький) людина всім серцем була за Жовтень, за новий світ. Блок розумів революцію як стихію, як розбурхані сили, як пожежу, як бурю, як сніговицю.

В січні 1918 року Блок написав статтю «Інтелігенція і революція» — гнівну відповідь ворогам радянської революції, які пророкували загибель Росії.

«Росія гине». «Росії більше немає». «Вічна пам'ять Росії»,— чую я навколо себе.

Але передо мною — Росія: та, яку бачили в лячних і пророчих снах наші великі письменники; той Петербург, який бачив Достоевський; та Росія, яку Гоголь назвав тройкою, що мчить...

Ми, росіяни, переживаємо епоху, що має небагато рівних собі щодо величі...»

І Блок закінчує свою статтю палким закликком:

«Всім тілом, всім серцем, всією свідомістю — слухайте Революцію».

Позиція Блока в дні революції була з неприхованою злобою зустрінута всією буржуазною пресою. Старі друзі демонстративно одвернулись від нього. Мережковський закликав не подавати йому руки. «Правда очі коле»,— записав Блок у щоденнику і додав на адресу колишніх друзів: «Панове, ви ніколи не знали Росії і ніколи її не любили!»

Блокові «Дванадцять» я завжди сприймав як документ цілковитого сприйняття революції серцем. Пресловутий Христос «в белом венчике из роз», що, ідучи в небесах, веде дванадцять червоногвардійців,— злетівши з давніх сторінок поета, здивував його самого. Але він не міг інакше написати, і судити ми його не будемо, як не будемо й полемізувати із знаменитими «Скифами». Але всього поета, всю його страждущу, суперечливу, неспокійну, трагічну, повну любові до отчизни і до людини душу,— всю його гірку, чарівну, прекрасну поезію ми приймаємо в своє серце. Він помилявся, бо він любив і ненавидів.

Радянські люди належно оцінили чудового майстра російської поезії. У 1946 році, коли вся країна відзначила 25-річчя з дня смерті поета, Микола Тихонов, висловлюючи наші спільні думки, писав на сторінках «Правды», що Олександр Блок «силою свого пісенного голосу, його глибокою щирістю, охопленням теми, величчю свого поетичного характеру, зв'язком з історичним життям нашої батьківщини є, безперечно, великим російським поетом».

Написане — ніяк не літературознавчий етюд, а тим більше не історико-літературна стаття з претензією на вичерпну характеристику Блока. Це замітка читача, який ще з юних літ захоплено читав із своїми друзями Блокові поезії. Це роздуми поета, на все життя зачарованого прекрасним і гірким голосом автора «Стихов о Прекрасной Даме» й «Возмездия».

Мої товариші і ровесники, українські поети Тичина, Бажан, Сосюра, відчули на собі, кожен по-різному, могутній і окрилюючий повів Блока. Подолання символічних ухилів у ранній творчості Тичини і Бажана відбулося під незаперечним впливом Блока і Маяковського, таких не схожих один на одного, але таких безконечно важливих для розвитку радянської літератури поетів.

Олександр Пушкін — велике завершення XVIII віку і великий початок XIX — віку небувалого, нечуваного піднесення і розквіту наймогутнішої у світі російської літератури.

Олександр Блок — велике завершення того періоду, який ми умовно називаємо класичним, і великий початок нової, радянської поезії.

І я у ці дні, коли вся радянська громадськість схиляє чоло перед пам'яттю Олександра Блока, приношу і своє слово любові до нього, любові і подяки — тихо кланяюсь йому!

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ

Twezi

Вночі, коли засне тривога
І місто щезне уві млі,—
О, скільки музики у бога,
Які звучання на землі!

Що злигодні, життєві грози,
Як цвіт твоїх троянд горить?
Що варті всі людськії сльози,
Як захід небо багрянить?

Востаннє, Владарко всесвітня,
Над кров і муки, й тьму гробів
Жаги шумкої келех світлий,
Як раб, підношу я тобі!

Вересень 1898

ГАМАЮН, ПТИЦЯ ВІЩА

(Картина В. Васнецова)

Де пурпуровість зорева
Безмежну гладь води окрила,
Вона віщує і співа,—
Підняти крил уже несила...
Віщує іго злих татар,
Віщує стільки страт кривавих,
І муки, й голод, і пожар,
Злочинців міць, загибель правих...
Хоч перед жахом лихоліть
Прекрасний лик горить любов'ю —
Страшної правди не стлумить
Устам, що запеклися кров'ю!

23 лютого 1899

Я до блаженства йшов. Блищав
Мій шлях у росах вечорових,
А в серці трепетно лунав
Далекий звук пісень ранкових.

Ранковий спів, коли зоря
Згасала, і зірки вже мріли,
І неба вишнії моря
Вечірнім пурпуром горіли!..

Душа горіла, і лунав
У надвечір'ї — спів ранковий...
Я до блаженства йшов. Блищав
Мій шлях у росах вечоровий.

18 травня 1899

SERVUS — REGINAE*

Не клич. До храму на смерканні
    Прийду в журбі.
Чолом схилюся у мовчанні
    До ніг тобі.

І буду слухати веління,
    Несміло ждять.
Ловить побачення хвилини
    І знов бажать.

Для пристрастей твоїх здоланий,
    Я геть ослаб.
Коли — слуга; коли — коханий;
    І вічно — раб.

14 жовтня 1899

---

* Слуга — цариці (*лат.*).

* * *

І сон тяжкий надій і дум життєвих
Ти скинеш у любові та журбі.

Вол. Соловійов

Так, час прийти Тобі. За роком рік минає —
В одному образі прийти, прийти Тобі.

Весь обрій в полум'ї — вогнем нестерпним сяє,
Я тихо жду — *в любові та журбі.*

Весь обрій в полум'ї, і вже близьке видіння,
Та жах мене поймав, що зміниш образ Ти,

І дерзновенне зрине підозріння,
Бо звичних рис Тобі не вберегти.

О, як впаду — і болісно, і низько,
Смертельну мрію вже не осягти!

Як обрій заяснів! Твоє проміння близько,
Та жах мене поймав, що зміниш образ Ти.

4 червня 1901

С. Соловійову

Біжать непевні полуденні тіні,
Високий і закличний дзвін не стих,
Осяяні церковні сходи нині,
Живий цей камінь — кроків жде Твоїх.

Ти пройдеш тут, торкнеш холодний камінь,
Страшною вкритий святістю віків,
Можливо, зрониш квіт весни у храмі,
В пітьмі, біля суворих образів.

Ростуть рожеві невиразні тіні,
Високий і закличний дзвін не стих,
Лягає мла на сходи камінні...
Осяяний — я кроків жду Твоїх.

4 січня 1902

Юність, свіжість і зеленъ рамен:
Я в тривозі, в благанні, в журбі —
Таємничий, закоханий клен —
Прихиляюся, вірний тобі.

Дрож молитви струмить по корі —
Листом теплі вітри перейшли,
На обличчі, крізь відблиск зорі,—
Запахуці сльозини хвали.

Прийдеш ти — під широким шатром
Дні тужливі і мляві забудь,
Снити в тіні зеленій притьмом,
Задивившись на милу габу.

Ти закохана, й зовсім сама,
Хоч з тобою до ночі, блажен,
Я нашіптую сон тайкома,
Я з тобою, в журбі, зелен-клен.

31 липня 1902

У темні заходжу храми,
Творю свій бідний обряд.
Там жду Прекрасної Дами
В мигтінні червоних лампад.

Тремчу, звук ловлю жаданий
У тіні високих кодон.
А на мене зорить, осіянный,
Тільки образ, про Неї сон.

О, я звик до цього одіння —
Знаю Вічну Велич Жони.
Линуть високо, мчать видіння,
Казки, усмішки і сни.

О Свята, свічки засвічу я
Для відрадних рис чистоти!
Я ні слів, ні зітхань не чую,
Тільки вірю, що Мила — Ти.

25 жовтня 1902

Як страшно з Тобою стрічатись.
Страшніше — Тебе не стрічать.
З усього я став дивуватись,
На всьому впізнав печать.

По вулиці ходять тіні,
Не збагну — чи живуть, чи сплять.
Припавши до паперті нині,
Боюсь озирнутись назад.

На плечі кладуть мені руки,
Та я не згадаю наймень.
Лунають у вухах звуки
Недавніх погребних пісень.

А небо похмуре низько —
Окутало навіть храм.
Я знаю: Ти тут. Ти близько.
Тебе тут нема. Ти — там.

5 листопада 1902

Грає вітер зимовий тернинами,
У вікні загашає свічу.
Ти пішла до коханця. Годинами
Я один. Я прощу. Я мовчу.

Ти не знаєш, кому ти молишся, —
Він жартує — збагни ж бо хутчій! —
Об холодний терен уколешся,
Як ітимеш додому вночі.

Та до щастя здавен дослухаючись,
Я тебе підожду край вікна.
Ти йому віддаєшся, кохаючи.
Що ж, це буде моя таїна.

Все, що в серці твоєму туманиться,
Стане в тиші моїй ясним.
І коли він з тобою розстанеться,
Посумуєш зі мною одним.

20 лютого 1903

ФАБРИКА

В будинку поряд — жовті вікна.
Коли на землю ніч спаде,
Там засув скрипне, хтось там скрикне,
І люд до брами підійде.

Глухої брами не відкрити,
А на стіні, а на стіні
Хтось нерухомий, в ніч повитий,
Людей рахує в тишині.

Усе я чую з верховини:
Він кличе голосом, як мідь,
Нагруджені зігнути спини
Народ, що там внизу стоїть.

І зайдуть всі, і розбредуться,
Зігнувшись від тягарів,
І в жовтих вікнах засміються,
Що одурили злидарів.

24 листопада 1903

По березі хворий знесилено брів.
А поруч — ледь сунулась низка возів.

До міста курного везли балаган,
Вродливих циганок і п'яних циган.

І сипали жарти, вищали з возів.
А поруч той хворий з мішком ледве брів.

Стогнав і прохав підвезти до села.
Циганочка руку смагляву дала.

Нелегко давався йому кожний крок,
Ось кинув до воза важкий свій мішок.

І сам надірвався, аж піна пішла,
І тіло циганка на воза взяла.

І опліч садила — рука до руки,
А мертвий хитався і впав навзнаки.

І з піснею волі везла до села,
А там вже дружині мерця віддала.

28 грудня 1903

Мій коханий, мій суджений-князь
В луговому цвіту посмутнів.
Я на березі тім заплелась
Повитицею в золоті нив.

Я ловлю твої сни на льоту
Блідо-білим квітучим кущем,—
Мого цвіту зімнеш повноту
Білогрудим присталим конем.

Ах, безсмертя моє розтопчи,—
Я для тебе вогонь збережу.
Полохливою тінню свічі
При заутрені тьмяній тужу.

В церкві рушиш, зі зблідлим лицем,
До цариці небесної в путь,—
Я гойднусь восковим племінцем,
Дам знайоме тремтіння відчуть...

Над тобою — мов тиха свіча,
Проти тебе — мов квіт, запашна,
Жду тебе із печаллю в очах
Все заручена — й вічно жона.

26 березня 1904

БОЛОТЯНІ ЧОРТЕНЯТА

О. М. Ремізову

Я опівдні батогом
Гнав тебе сюди,
Щоб чекати вдвох ладком
Тиші край води.

Сидимо у мочарі,
Де мохи й осот.
Третій — місяць угорі —
Кривить мовчки рот.

Так, як ти, я син гущав,
Стерся геть мій лик,
Тихше вод і нижче трав —
Чорт до всього звик.

На блазенськім ковпаку —
Бубонець розлук.
За плечима, в лозняку, —
Даль ріки, мов лук...

Нечисть, дурники-таки,
Просто жаль бере.
Зеленіють ковпачки
Задом наперед.

Хвиль осуга з давнини,
Тьмянний сон води:
Ми — чистієсь глибини
Втрачені сліди...

Січень 1905

Я в далекому скиті живу
Сам-один в листопадові дні.
І виходжу на гать річкову,
І на квіти дивлюсь водяні.

Ось воно — пречування зими:
Тиша білих дзвіниць угорі...
Та, що нині читала псалми,—
Та черниця помре на зорі.

Виднокрай безберегий ушир
Надто радісну вість воскреша:
Накотився, покривши Псалтир,—
І в сторінках лишилась душа.

Як свіча, догоряла вона,
Круг обличчя всміхалась печаль.
Долітали слова од вікна,
Прозирала за вікнами даль.

Плинуть білі дві квітки кружка —
І легка оця матовість рук...
Мені діва прозора близька
В час осінніх злотистих розлук...

Так я в скиті далекім живу
І не відаю щастю границь.
Мрію в тиші. І, мов наяву,
Мрія зводить для мене Царицю.

Січень 1905

Ти в поля відійшла беззавітні,
Хай святиться Ймення Твоє!
Знов червоні списи призахідні
Тягнуть вістря до мене своє.

До твоєї сяйної свирілі
В чорний день вуста прикладу.
За благання всі віддзвенілі
У гнітючому сні впаду.

Ти пройдеш в золотій багряниці —
Очі вже не мені розімкнуть.
Дай зітхнути в цій сонній темниці,
Осяйну цілувати путь...

З мене вивергни ржаву душу!
Упокой зі святими вкінці,
Ти, Хто вдержує море і сушу
Непорушно в тонкій Руці!

16 квітня 1905

На веснянім шляху в теремок
Перелітний вітрець зняв шумок,
Пролунав золотий голосок.

Постояла при ганку вона,
Пошукавши, де клямка дверна,
І очей не звела, боязна.

І пішла тоді в синяву даль,
Де димком повилась красноталь,
Де струміла над лісом печаль.

Там — у колі далеких беріз —
Гнув дідище обіддя коліс
І угледів її крізь рогіз.

Загукав, застрибавши на пні:
«Ти, красуне, у тиші та сні
Зажурилась, мабуть, по мені!»

За скарлючені пальці взялась,
З бородищем зеленим сплелась
І з туманом увись піднялась.

Так вони кружеляють смерком,
Так сумують собі потайком,
Так вінчалась весна з відьмаком.

24 квітня 1905

ОСІННЯ ВОЛЯ

Я виходжу на шляхи осінні,
Пружні віти рвучко вігер гне.
Скрізь на пагорбах лягло каміння,
Ген жовтіє глинище масне.

Розгулялась осінь по долині,
Аж розкрила цвинтарі землі,
Та по селах пломінь горобини
Подорожнім світить уві млі.

Сміх веселий мій танцює, грає,
І дзвенить, і вже в кущах пропав!
Вдалині мені заклично має
Вишитий, яскравий твій рукав.

Хто мене підбив на путь знайому,
Усміхнувся у вікно тюрми?
Може, той, хто вік не має дому,
Той жебрак, що все співа псалми?

Ні, я сам рушаю в путь незнану,
Буде хай земля мені легка!
Я Русі почую пісню п'яну
І засну під стріхою шинка.

І свою недолю знов побачу,
Бо втопив я юність у хмелю...
Я над сумом нив твоїх заплачу
І навік твій простір полюблю...

Скільки гине юних і відважних,
Не навчившись любити...
Прихисти у далях неосяжних!
Як без тебе плакати і жити!

Липень 1905

Осінь пізня. Блакить небосхилу,
І провітлений тишею ліс.
Прилягла русалка знесилена,
Де над ставом берег навис.

Низько стелються млисті пасмуги,
Никне тінню в імлі куга,
Жовклий лист шурхотить і пасмами
На зелені коси ляга.

По далеких узліссях заблукано
Місяць ходить, ледве чутно хрускотить,
Та, зеленими вузлами заплутана,
Не дише вона й не спить.

Спокій ніби застиг, зачарований,
Втамувавсь невимовний біль,
І пролився, холодом скований,
Дзвін годин над роздоллям піль.

Серпень 1905

Дівчина в церкві співала в хорі
Про всіх, що стомились в чужому краю,
Про всі кораблі, що зникли в морі,
Про всіх, що забули радість свою.

Співав її голос і линув під купол,
І промінь на білім плечі сяйнів,
А з п'ятьми дивились і слухали вкупі,
Як біла сукня співала на ній.

І всім здавалось, що радість буде,
Що в тихій заводі всі кораблі,
Що світле життя потомлені люди
Знайшли собі на чужій землі.

Солодкий був голос, промінна година,
Та високо десь, біля царських врат,
До таїн причасна, — квила дитина
За тим, що ніхто не прийде назад.

Серпень 1905

СИТИ

Вони давно мене гнітили,
Вони сквернили мрій політ
І не жили, а животіли
І тільки м'яли білий цвіт.

І ось — в їдальнях та вітальнях,
Де рій чарок і дам дзвенить,
В нудоті тостів величальних
Електрика погасла вмить.

І разом їх обличчя зжовкли,
Бо вже заблимали свічки.
Промови жовчні не замовкли,
Та важко родяться думки.

Так черево сумує сите
І гнів наповнює панів:
Перевернули їх корита,
Стривожили прогнилий хлів!

На них всі ліха доля валить:
Їх дім без світла, він затих,
Про хліб моління слух їм палить,
Знамен чужих червоний сміх!

Нехай дозволено тим ситим
Дожити вік, дограти гру,
Та переймати чистим дітям
Негоже їх нудьгу стару.

10 листопада 1905

СОЛЬВЕЙГ

Сергієві Городецькому

Сольвейг прибігає на лижах.

Ібсен. Пер Гюнт

Ти на лижах прибігла, всміхнулась мені
І веселій, промінній весні!
В бідній, темній хатинці своїй стільки днів
Між каміння я жив, без вогнів.
Та веселий, зелений твій зір лиш сяйнув —
Я сокирою добре махнув!
Я сміюсь і рубаю столітню сосну,
Наречену стрічаю — весну!
Світла хато нова,
Хай сосна не хова
Вже від тебе склепіння ясне!
Все це небо — твоє!
Все це небо — моє!
Адже гордим прозвали мене!
В лісі жив, як вві сні,
І молився сосні,
Що шатро дарувала мені.
Ти — це світло без тьми,
Ти змела сон зими,
Забриніли весняні пісні!
Чуєш дзвін на весь бір? Бачиш радісний зір,
Що шукає тебе з давніх пір?
Чуєш пісню мою? Спраглим поглядом п'ю
І весну я, і Сольвейг мою!
Розгойдалися стовбури в темну блакить,
Бо сокира моя вже не спить!
Голос твій — він дзвінкіший за співи сосни!
Сольвейг! Пісне зелена весни!

20 лютого 1906

НЕЗНАЙОМА

Щовечора над ресторанами,
Де шал гарячий не приглух,
Правує окриками п'яними
Весни хмільний і тлінний дух.

Удалині, в нудоті вуличній,
Над замиським затишшям дач,
Ледь золотіє крендель в булочній
І ріже слух дитячий плач.

І кожний вечір, за шлагбаумами,
Заламуючи котелки,
Серед канав гуляють з дамами
На всякий дотеп мастаки.

Там кочеті скриплять над озером,
І чується жіночий виск,
А в небі, все схопивши позирком,
Байдуже скривлюється диск.

І мій єдиний друг, наморений,
В моїм видніє келишку
І, тайним хмелем упокорений,
Як я, таїть журбу важку.

А там, біля сусідніх столиків,
Лакеї заспані стирчать,
І пияки з очима кроликів
«In vino veritas!»* кричать.

І кожен вечір, в час умовлений,
(Чи це не мариться мені?),
Дівочий стан, шовками зловлений,
Пливе в туманному вікні.

* Істина в вині! (Лат.)

Вона повільно йде між п'яними,
І все зажурена, одна,
Духами дишучи й туманами,
Сідає мовчки край вікна.

І віють давніми й оздобними
Повір'ями тугі шовки,
І брилик з перами жалобними,
І персні гарної руки.

Чудною близькістю закований,
За темну я дивлюсь вуаль —
І бачу берег зачарований
І чарами пойняту даль.

Мені всі тайнощі довірено
З чиймось сонцем заодно,
І душу всю мою незмірену
Терпке пронизує вино.

І, сколихнувшись, пера струсячі
У мозку тріпотять моїм,
І очі сині-сині, тужачи,
Цвітуть на березі смутнім.

В моїй душі є скарб, і вручено
Від нього ключ лише мені!
Потворо захмеліла й змучена,
Це правда: істина — в вині!

24 квітня 1906

АНГЕЛ-ХРАНИТЕЛЬ

Люблю Тебе, Ангел-Хранитель в імлі.
В імлі, що зі мною весь час на землі.

За те, що мені наречена була,
Що ти таємницю мою узяла.

Що ніч нас з'єднала, таємна, гірка,
Що ти — наречена, сестра і дочка.

За те, що судилось нам довге життя,
О, навіть за наше сімейне буття!

За пута мої і закляття твої,
За те, що над нами — прокляття сім'ї.

За те, що не любиш того, що люблю,
За те, що сумую — за вбогих молю,

За те, що не можемо в злагоді жити,
За те, що і хочу, й не смію я вбити —

Помститися ницим, що гасять вогні,
Ворожим народу моему й мені!

Хто вільних і сильних у тюрми замкнув,
Вогонь мій зневажив і правду забув.

Хто хоче купити мій день і пісні,
Собачу покірність накинуть мені...

За те, що слабкий я, що кволий мій гнів,
Що предки мої — покоління рабів,

Трутизною ніжності вбита душа,
Ніколи рука не підніме ножа...

Та люблю я Тебе і за слабкість мою,
За долю гірку і за силу Твою.

Що залите свинцем, спопеліле в огні,—
Того вже ніхто не розірве, о ні!

З Тобою світання колись я зустрів,
З Тобою в безодні я зір утопив.

Було нам подвійне веління судьби:
Ми — душі розкуті! Ми — люті раби!

Скоряйся! Дерзай! Відійди! Не лишай!
В огні чи в пітьмі виднокрай?

Хто кличе? Хто плаче? Куди нам іти?
Навіки удвох — до якої мети?
Воскреснути? Згинути? Смерть осягти?

17 серпня 1906

Ніч. Місто вгомонилось.
За великим вікном —
Тихо й урочисто,
Неначе людина вмирає.

А там стоїть просто смутний,
Зажурившись невдачею,
З розстебнутим коміром,
І дивиться на зорі.

«Зорі, зорі,
Розкажіть, звідкіля цей смуток?»

І на зорі дивиться.

«Зорі, зорі,
Звідки туга така?»

І зорі розказують,
Усе розказують зорі.

Жовтень 1906

БАЛАГАН

Ну, шкапо стара, ходім
ламати свого Шекспіра!

Кін

Над тванню чорною дороги
Не підіймається туман.
Везуть, покректуючи, дроги
Мій полинялий балаган.

Удень обличчя Арлекіна
Блідіше, аніж лик П'єро.
Ховає в закут Коломбіна
Строкаті лахи — все добро.

Печальні, плентайтесь, шкапини!
Актори, правте ремесло,
Щоб од звичайних слів невпинно
Всім світло й боляче було!

Хай в душу цвіль зайшла зрадливо —
Співай і плач, як в забутті! —
Щоб в рай моїх заморських співів
Відкрить торовані путі.

Листопад 1906

З ЦИКЛУ «СНІГОВА МАСКА».

Присвячено Н. М. В.

СНІГОВЕ ВИНО

Знов, зблиснувши у чаші винній,
В моєму серці сієш страх,
Що крився в усмішці невинній,
У важкозміїстих косах.

Я звалений в потоках темних,
Вдихаю знов, хоча й не зву,
Про поцілунки сон даремний,
Круг тебе хугу снігову.

Але предивний сміх твій лине,—
Зміїшся в чаші золотій.
І вже над хутром соболиним
Гуляє синій вітровій.

Як, у живі вдивившись води,
Себе не вгледіти в вінку?
Твої цілунки і твій подих
Хіба не зринуть в пам'ятку?

29 грудня 1906

КРИЛА

Крила я звезду невпинні,
Зрушу прѳстори незмінні,
Полишу краї долинні.

Снуйтеь, ниті іскрянисті,
Сніть, крижинки зорянисті,
Війтеься, сніжниці чисті!

На душі — легкі тривоги,
В небі — зоряні дороги,
Сніжносріблені чертоги.

Сни завії світлозміїні,
Співи хуги легковійні,
Очі діви чародійні.

І невідь-які печалі
Звіддалік,
І туманні всі скрижалі
Від землі.
І полишені там, далі,
Кораблі.
І невідь-які за мисом
Паруси.
І невідь-які над морем
Голоси.

І розлитий між світами,
Над колись хмільними днями —
Келех пристрасної ночі,
Келех темного вина.

4 січня 1907

В КУТКУ ДИВАНА

Та жаринки додзвеніли
В коминку.
І вогні вже догоріли
У смерку.
На буремнім морі тонуть
Кораблі.
Над південним морем стогнуть
Журавлі.

Сонця в світі в час урочий
Нема геть.
Вір мені лиш, серце ночі,
Я — поет!
Я тобі, як схочеш, казку
Розповім.
Приведу, як схочеш, маски
У твій дім.
І пройдуть всілякі тіні
При вогні
У химерному видінні
На стіні.
На колінах — безборонний
При тобі —
Кожен тихо квіти зронить
Голубі...

9 січня 1907

НА СНІГОВОМУ БАГАТТІ

І війнув огонь високий
Над розп'ятим на хресті,
Де байдужні й сніжноокі
Ходять ночі в висоті.

Молоді проходять ночі,
Сестри — прялі сніжних зим,
І зорять, розкривши очі,
Завивають білий дим.

І крилатими очима
Ніжно стежить висота.
Вийся, племіню, невловимо,
Обвивайся круг хреста!

В сніжній масці, лицар милий,
В сніжній масці ти гори!
Я ж співала і любила,
Поцілунками хмелила
Від зорі і до зорі.

Будь і ти мені любов'ю,
Я ж бо, лицарю, цвіла,
Сніговою, милий, кров'ю
Вірна я тобі була.

Вірна я була три ночі,
Як зазвала, обвила,
І дала дивитись в очі,
Крила я тобі дала...

Так гори і сяй доокіл!
Я ж — в руці зберу легкій,
Розмету легкий твій попіл
По рівнині сніговій.

13 січня 1907

* * *

Ти відійшла, і я в пустині
В піску гарячому поник.
Та слова гордого віднині
Не може вимовить язик.

Не жаль минувшини всієї,
Твою збагнув я висоту:
Мені ти рідна Галілея,
Як невоскреслому Христу.

Хай інший хтось тебе кохає,
Неславу множачи нову:
Отак і Син Людський не знає,
Де прихилить йому главу.

30 травня 1907

ВІЛЬНІ ДУМКИ

Присвячено Г. Чулкову

ПРО СМЕРТЬ

По місту все частіше я блукаю.
І все частіше бачу смерть — сміюся
Розважливо до себе. Ну, так що ж?
Так хочу я. Мені властиво знати,
Що в певний час прийде вона й до мене.

Я по шосе проходив біля скачок.
День золотий дрімав на купах шутру,
А за глухим парканом — іподром
Під сонцем зеленів. Стеблини злаків;
Купави, ще з весни набубнявілі,
Дрімали в променях пестливих. Далі —
Трибуна придавила плоским дахом
Юрбу роззяв і модниць. Прапорці маленькі
Пістрявіли навкруг. А на паркані
Сиділи й видивлялися прохожі.

Я йшов і слухав перегони коней
По ґрунті збитому. Тривожний тупіт
Копит. І раптом — зичний крик:
— Упав! Упав! — кричали на паркані,
І, ставши на пеньок, побачив я
Одразу все: в пістрявій одежині
Летіли там жокеї — до стовпа.
Від них одставши, коник басував
Без верхівця, в розметаних стременах.
За листям кучерявеньких берізок,
Од мене близько так, — лежав жокей,
Весь в жовтому, на врунах весняних,
Упавши навзнак, повернув обличчя
В глибокі і пестливі небеса.

Так ніби вік лежав, розвівши руки,
У небо дивлячись. Прекрасно так лежав.
До нього бігли люди вже. Здалека,
Поблискуючи спицями повільними, ландо
Їотилось м'яко. Ось вони підбігли
І підняли його...

І вже повисла
Безвладна жовта немічна нога
В обтягнутій рейтузі. Завалилась
За плечі їм кудись там голова...
Ландо вже тут. І до його подушок
Так обережно й ніжненько приклали
Писклячу жовтизну жокея. На підніжку
Хтось вискочив незграбно і завмер,
Підтримуючи голову і ногу,
І повернув назад бундючний кучер.
І так же звільна спиці обертались,
Поблискували козли, осі, крила...

Так вольно і прекрасно так померти.
Скавав усе життя з одним бажанням,
Щоб першим доскакати. Й на скаку
Спіткнувся кінь засапаний. Сідла
Не втримати вже мускулами ніг,
І вутлі розметалися стремена,
І, поштовхом одкинутий, злетів...
Потилицею вдаривсь об свою
Привітливу, весняну, рідну землю,
І в мозку всі думки пройшли за мить —
Єдині найпотрібніші. Пройшли —
І вмерли. І померли також очі.
І дивиться так мрійно вгору труп.
Так вольно і прекрасно.

По набережній якось я проходив.
Робітники в тачках возили з барок
Вугілля, дрова, цеглу. І ріка
Від піни білої іще синіла.
З-за обшивок розстібнутих дивились
Тіла засмагли в зблискуванні поту,
І Русі вольної зиниці світлі
З лиць почорнілих сяяли суворо.
І тут же діти голими ногами
Місили купи жовтого піску,
Тягали — то цеглинку, то поліно,
То дощечку. Ховалися. А там
Поблискували їхні п'яти чорні,
І матері — з обвислими грудьми
Під платтям чорним — ждали їх, сварились,
Давали ляпасів і відбирали
Цеглинку, дрова, дощечку. Й тягли
Кудись, під ношею зігнувшись гірко.
І знов гурма́ дитяча поверталась,
І починали дітки знову красти:
Той — цеголку, а той — полінце...

І раптом — сплеск води і сильний крик:
— Упав! Упав! — знов закричали з барки.
І, випустивши тачку, робітник
Рукою вказував кудись у воду,
І бігла вже юрба кошуль пістрявих
Туди, де на траві, в камінні з бруку,
Поблискувала пляшка-половинчик.
Один тягнув багор.

А поміж паль,
Забитих біля берега у воду,
Погойдувалася людина легко
В сорочці та в розірваних штанах.

Один схопив його. Допомогли,
І довжелезне розпростерте тіло,
З якого ручаєм лилась вода,
На берег витягнули і поклали.
Видзвонюючи шаблею об камінь,
Городовий навіщось до грудей
Приклав щоку і пильно слухав —
Напевно, серце. Сходився народ,
І кожен, хто підходив, задавав
Одні і ті ж дурні питання: звідки впав,
Та скільки під водою він пролежав,
Та скільки випив? Поступово
Всі почали розходитись,
І я, відходячи повільно, слухав,
Як щирий, хоч підпийлий робітник
Авторитетно іншим говорив,
Що згублює щодня людей вино.

Ще поблукаю. Ще — допоки сонце,
Допоки ще спекота, й голова
Тупа, й думки прив'ялі...

Серце!

Веди мене та з усмішкою смерть
Спостерігай. Ти втомишся само,
Життя мого веселого тобі
Не стерпіти. Не переносять люди
Ненависті й любові отакої,
Як я в собі ношу.

Я завжди прагну,
Дивитися я в очі людські прагну,
І п'ють вино, й голубити жінок,
Жаданням наповняти ночі літні,
Як спека не дає ступити й крок,
Співати й вітер слухати на світі!

НАД ОЗЕРОМ

З вечірнім озером розмову я веду
Високим ладом пісні. З круч піщаних,
В тонкій гущавині високих сосон,
Із-за могил і склепів, де вогні
Лампад і мрява димно-сиза,—
Закохані пісні йому я шлю.

Воно мене не бачить — і не треба.
Як жінка стомлена, лежить воно
Внизу, й туманиться, і далечизну
Напоює туманом; одібрало
Яскраві барви заходу в небес.
Всі виконавці й слуги примх його:
Вузький човен, що гладінь голубить,
Ряди високих тонкостанних сосон,
І на косі далекій семафор,
Що відбивається вогнем зеленим
Якраз у найрожевішій воді.
До озера повзе змія трьохока
Своїм єдиним шляхом крицяним;
Раніш од свисту озеро доносить
До мене — шум її повзкий і хриплий.
Стою на прискалку. А наді мною —
Гробниця із граніту. А внизу
Доріжка між могилами біліє.
І, хто подивиться на мене знизу,
Злякається — стою, схрестивши руки,
В широкім капелюсі, між могил
Нічних — стрункий, закоханий у світ.

Та нікому дивиться. Там ідуть
Закохані — і їм немає діла
До озера, що миготить внизу,
Й до мене, що вгорі. Потрібні

Їм — поцілунки та зітхання людські,
Мені — зітхання сосон і води.
А озеру — красуні — їй потрібно,
Щоб, не побачений ніким, співав я
Про те, які ясні зірки, а сосни
Які стрункі, яка душа без меж.

Проїшли всі пари. Присмерки загусли,
Збілів туман. Я бачу фалди плаття
Дівочого внизу. Вона пройшла
Задумливо доріжкою і сіла
Самотньо й сумовито на приступці
Могили, не помітивши мене...
Я бачу профіль. Хай вона не знає,
Що знаю я, про що прийшла помріять
Печальна дівчина... Вже засвітились
Далекі вікна дач, там — самовари,
І синій дим сигар, і сміх плаский...
Вона прийшла сюди самотня... Так,
Напевно, так, напевно прожене
Затягнутого в кітель офіцера,
Хлюста з вертлявим задом і ногами,
Загорнутими в дудочки штанів!
Мрійливо дивиться вона — неначе
За озеро, за сосни, за тумани,
Кудись далеко так, ох, так далеко,
Де навіть я не в силі зазирнуть...

О ніжна! Витончена! — Якнайшвидше
Їй підбираю подумки ім'я:
Це ж Аделіна! Ні, Марія! Текля!
Так, Текля!.. — І задумливо в далінь,
В туман все дивиться... Ох, прожене!
А офіцер вже близько: білий кітель,
Мов гудзик, ніс, і вусики під ним,
Плаский млинець, приплюснутий кашкетом...

Він підійшов... і тисне руку їй!..
У ясні очі дивиться баньками!..
Я висунувся навіть із-за склепу...
І враз — її він цмокає протяжно,
Дає їй руку і веде на дачу!

Я регочу! Я кидаю піском
І шишками у них, кричу й танцюю
Серед могил — незримий і високий...
Кричу: — Гей, Фекля! Фекля! — А вони
Налякані, сконфужені, не знають,
Звідкіль пісок, і шишки, й реготання...
Він кроку надає й не забуває
Вертіти хвацько задом, і вона,
До кітеля притулюючись, майже
Бігом біжить за ним...

Гей, на добраніч!

І, вилетівши на крутий обрив,
Я відбиваюсь в озері... Тепер
Ми бачим одне одного: — Ну, здрастуй! —
Кричу... І голосом красуні — ліс
Мені відповідає лунко:

— Здрастуй! —

Кричу: — Прощай! — І ліс кричить:

— Прощай! —

Лиш озеро мовчить, у млу сповите,
Та чітко відбиваються на ньому
І сам я, і всі спільники мої:
Ніч біла, і господь, і твердь, і сосни...

І ось уже мрійлива біла ніч
Несе мене додому. Вітер свище
В лице розпалене. Вагон летить...
Ряхтить світання у моїй кімнаті.
Воно на всьому: на книжках, столах,
І на постелі, й на м'якому кріслі,

І на листі трагічної актриси:
«Я так зморилася. Я вся недужа.
Мене не тішать квіти. Напишіть...
І киньте у вогонь цю маячню!..»

Слова томливі й млосні... Довгий почерк,
Натомлений, неначе шлейф її...
І, літери, що млосністю палають,
Немов алмаз у чорному волоссі.

В ПІВНІЧНОМУ МОРІ

Що поробили з берега морського
Жадні гулянок модниці і франти?
Наставили столів, димлять, жують,
П'ють лимонад. По пляжу потім ходять
І, сміючись похмуро, заражають
Солоний вітер плітками. А потім
Підгінчі їх везуть у халабудах,
Кокетливо полотнищем закритих,
На мілководдя. Там вони міняють
Свої смішні тальєри і мундири
Кумедні на костюми для купання,
Прив'ялі м'язи й груди оголивши,
Пищать, обмацують, у воду влізши,
Незграбними ногами дно. Кричать,
Показують, що ніби веселяться.

А там он захід з неба сотворив
Глибокий, різнобарвний кубок. Руки
Одна зірниця іншій подала,
І сестри двох небес прядуть один
Серпанок — то блакитний, то рожевий.
І, потопаючи у морі, туча
В смертельнім гніві кидає з очей
То сині, то червоні блискавки.

Із довгого, простягнутого в море,
Підгнилого й спилюженого молу,
Всі прочитавши написи: «Були
Тут Коля й Катя», «Діодор-
Ієромонах та Ісідор-послушник
Були тут. Дивні божії діла», —
Все прочитавши, в море ми виходим
В пузатому моторному човні.

Бензин сопе й пахкоче. Два крила
Біжать за нами, в'ється слід по водах.
Ми обгинаємо нудьгуючих на пляжах,
Човни рибальські, мис вузький, маяк,
І летимо барвистими брижами
В блакитні пестоці й простори солі.

На овиді, за спиною, далеко
Загравною німий пожар стоїть.
Рибальський «Вольний» острів у воді
Простертий, наче рівна спина звіра
Морського. А попереду — вогні
Далеких кораблів і промінь дужий
Прожектора судна сторожового.
І ми заходимо в туман блакитний.
Стирчать над морем гострокутні віхи,
Одмежувавши віничками вѳди
Фарватера — од віхи та до віхи —
Вітрила шхун далеко майорять.

На морі — штиль. Стоїть красуня-яхта
Під усіма вітрилами. На щоглі
Тонесенькій — поблискує ліхтар,
Немов коштовний камінь фєроньєри,
Горить над матовим чолом небес.

На гострогрудій яхті, в тишині,
В примхливім переплетенні снастей,
Сидять, схрестивши руки, люди в світлих
Панамах, що затінують суворі
Обличчя. А коло самої щогли
Стоїть матрос. Він дивиться й мовчить.

Ми обгинаєм яхту, як належить,
І тихо, ввічливо один із нас
Проказує: «Як хочете, візьмем
Вас на буксир?» «Ні, дякую!» — Статечно
І строго відповів нам той матрос.

Ми дивимося, знову їх минувши,
З душею в молитовних почуваннях
На силует красуні, що повільно
Відходить під вітрилами у далеч,
На той коштовний камінь фєроньєри,
Що сяє в смуглих присмерках чола.

В ДЮНАХ

Я не люблю пуского словника
Любовних фраз і висловів нікчемних:
«Ти мій», «Твоя», «Люблю», «Навіки твій».
Я рабства не люблю. Красивій жінці
Я в очі вільним поглядом дивлюсь
І мовлю: «Ніч сьогодні. Але завтра —
Новий і осіяний день. Прийди.
Святкова пристрасте, бери мене.
А завтра відійду я — й заспіваю».

Моя душа проста. Солоний вітер
І смолянистий запах сосон
Її плекав. І в ній — все ті ж прикмети,
Що й на моїм обвітренім обличчі.

І я прекрасний — вбогою красою
Брижастих дюн і північних морів.

Так думав я, блукавши по кордону
Фінляндії, вникавши в темну мову
Неголених, зеленооких фіннів.
Стояла тиша. І коло платформи
Готовий поїзд пару розпускав.
І митниці російської сторожа
Відпочивала сонно на піщанім
Обриві, де кінчалось полотно.
Там відкривалася нова країна —
В чужий, незнаний край дивився сумно
Російський безпритульний храм.

Так думав я. Втім надійшла вона.
Спишилася на схилі. Її очі
Були руді від сонця і піску.
І коси, смолянисті, наче сосни,
У зблисках синіх падали на плечі.
Прийшла. Схрестила свій звірячий зір
З моїм звірячим зором. Засміялась
Високим сміхом. Кинула у мене
Пучок трави і пригорщ золоту
Піску. Підскочила зненацька,
Стрибаючи, помчала попід схил...

Я гнав її далеко. Я подряпав
Лице об хвою, покривавив руки,
Порвав одежу. Я кричав і гнав
Її, як звіра, знов кричав і гнав —
Жагучий голос був, як звуки рогу.
Вона ж летіла й залишала слід
В брижастих дюнах, і пропала в соснах,
Як заплела їх синява нічна.

І я лежу, задиханий од бігу,
Один, в піску. В палаючих очах
Біжить іще вона — і вся сміється:
Сміються коси, і сміються ноги,
Сміється плаття, що від бігу здулось...

Лежу і думаю: «Сьогодні ніч
І завтра ніч. Я не піду звідсіль, допоки
Її не зацькую, неначе звіра.
І голосом закличним, наче роги,
Їй шлях не перетну. І не скажу:
«Моя! Моя!» — І хай вона відкликне:
«Твоя! Твоя!»

Червень—липень 1907

З ЦИКЛУ «ОСІННЯ ЛЮБОВ»

* * *

Коли почервоніє гроння
На горобинових гілках,—
Коли вжене мені в долоню
Байдужий кат останній цвях,—

І, над річок свинцевим плином,
У сірій мряці, в самоті,
Перед обличчям батьківщини
Я захитаюсь на хресті,—

Тоді — просторо і далеко
Крізь сльози бачиться мені:
По гладі річки плине легко
Христос до мене у човні.

В його очах — такі ж надії,
Те саме руб'я на плечах.
І сумно з одягу видніє
Рука, яку поранив цвях.

Христосе! Край мій — туги повен!
І вже нестерпна самота!
Коли ж, коли твій світлий човен
Пристане до мого хреста?

3 жовтня 1907

З ЦИКЛУ «ЗАКЛЯТТЯ ВОГНЕМ І МОРОКОМ»

За всё, за всё тебя благодарю я:
За тайные мучения страстей,
За горечь слез, отраву поцелуя,
За мечь врагов и клевету друзей;
За жар души, растроченный в пустыне.

Лермонтов

* * *

Весно, весно без меж і без краю —
Владо мрій, що без краю зроста!
О життя! Пізнаю і приймаю!
Шлю привіт тобі дзвоном щита!

Вас приймаю, недолі погрози,
Ласко долі, — вітання й тобі!
В зачаклованім царстві, де сльози,
В тайні сміху — не місце ганьбі!

Вас, безсонні за спірками ночі
І світання в фіранках вікна, —
Все приймаю, аби тільки очі
Дратувала, сп'яняла весна!

Сіл пустельні приймаю оселі,
Зруби міст, весь їх морок і бруд,
Піднебесні простори веселі
І пекельний невірницький труд!

Ось, розвіявши в вітрі шаленім
Коси-змії, ти мчиш, ніби птах,
З нерозгаданим божим іменням
На затиснутих зимних устах.

В цім спітканні ворожім некволий,
Я ніколи не кину щита...
Ти плечей не відкриєш ніколи...
Влада мрії над нами зроста!..

І дивлюсь, ворожнечу зміряю,
Все — ненависть, прокльони, любов:
За тортур и загибель — я знаю —
Все приймаю!.. І знову! І знов!..

24 жовтня 1907

КЛЕОПАТРА

Сумний паноптикум відкрито.
І рік, і два, і третій йде —
Юрбою п'яно і несито
Ми спішимо... Цариця жде.

В скляній труні вона безмовно
Лежить — не мертва й не жива,
Про неї плещуть безсоромно,
І хтивий шепіт не вгава.

Вона розкинулась ліниво —
Навік забудь, навік заснуть...
Змія ледь чутно, неквапливо
Йй воскову цілує грудь...

Я сам, ганебний і продажний, —
Синці круг віч все скажуть враз, —
Дивлюсь на профіль цей поважний,
На віск, відкритий напоказ...

Тебе хто хоче розглядає,
Та, коли б ти в труні була,
Не раз я вчув би, як зітхає
Гордливих вуст твоїх зола:

«Кадіть мені. Квітки розсипте.
Я у стопам'ятних віках
Була царицею Єгипту,
Тепер — я віск. Я тлін. Я прах».

«Царице! Ти заповонила!
В Єгипті був я за раба,
А нині доля насудила:
Поет і цар — моя судьба!

Чи бачиш в мертвому спокої —
Тобою Русь, як Рим, хмільна!
Вже я і Цезар — рівні двоє,
Бо доля нам в віках — одна!»

Замовк. Дивлюсь. Вона не чує.
Та дихає, немов жива,
Легкий серпанок ледь хвилює...
І тихі чуються слова:

«Годі я вивергала грози.
Тепер, пекучіше за всіх,—
У п'яного поета — сльози,
У п'яної повії — сміх».

16 грудня 1907

Коли ви стоїте на моєму шляху,
Така жвава, така гарна,
Але й така засмучена,
Говорите весь час про сумне,
Думаєте про смерть,
Нікого не кохаєте
І зневажаєте свою красу —
То що ж? Хіба вам завдам я болю?

О ні! Я ж не гвалтівник,
Не обманюю, не пишаюся,
Хоча знаю багато,
Надто багато думаю з дитинства
І надто зайнятий собою.
Адже я — вигадник,
Який називає все на ймення,
Забирає пахощі в живої квітки.

Скільки не говоріть про сумне,
Скільки не розмірковуюйте
про кінці та початки,
Все ж таки я смію думати,
Що вам лише п'ятнадцять літ.
І тому я хотів би,
Щоб ви закохались у просту людину,
Що любить землю й небо
Більше, ніж римовані й неримовані
Розмови про землю та небо.
Далєбі, я радітиму за вас,
Бо тільки закоханий
Має право людиною зватися.

6 лютого 1908

Вона прийшла з морозу,
Розпашіла,
Сповнила кімнату
Пахощами повітря й парфумів,
Дзвінким голосом
І зовсім неповажливим до справ
Базіканням.

Вона негайно впустила на підлогу
Грубий том художнього журналу,
І раптом здалося,
Ніби в моїй просторій кімнаті
Дуже мало місця.

Все це було трохи прикро
Й таки недоречно.
Втім, вона побажала,
Щоб я читав їй уголос Макбета.
Ледве дійшовши до б у л ь б а ш о к з е м л і,
Про які я не можу говорити спокійно,
Я помітив, що й вона хвилюється
Й уважно дивиться у вікно.

Виявилось, що великий плямистий кіт
Ледве ліпиться на краєчку даху,
Полюючи на голубів, що цілюються.

Я розлютився найбільше на те,
Що цілувалися не ми, а голуби,
І що минули часи Паоло та Франчески.

6 лютого 1908

Сопілка грає на мосту,
І яблуні в цвіту,
І ангел у височину
Зелену зірку зняв одну,
І стало дивно на мосту
В таку дивитись глибину,
В таку височину.

Сопілка грає; линуць сни,
Пастух, стада жени...
І під мостом — пісні води:
Дивись на струмені весни,
Залиш турботи назавжди,
Ти ще такої глибини
Ніколи не співав...
Ти ще такої тишини
Ніколи не чував...

Дивись на струмені весни,
Коли вже бачив ти ці сни?..

22 травня 1908

В глибоких сутінках собору
Я твій перечитав сувій:
Твій голос — тільки стогін з хору,
Протяглий стогін і глухий.

Тебе на спит візьму: без ліку
Вас, хто шукає день по дню
Мого і погляду, і лику,
І невгасимого вогню.

Ось мій тобі на цім же мурі
Сувій одвітний в темноті
За те, що ти страшних тортурів
Зазнав до мене на путі.

Хто я — узнаєш ти не скоро,
Очей ночами не зімкнеш,
Мов віск, розтанеш, десь, у горі
І смертю, може, ти помреш.

Твої страждання, і боління,
І туга — що мені до них!
Ти — лиш розпливчасте видіння
Світів далеких і глухих.

Чи вартий ти чого, сіромо?
Дивись — ти немоцен і слаб,
Лякливий воїн невідомий,
Ледачий і лукавий раб.

І як дійде відлунням тихим
До мене голос твій — «люблю», —
Тебе грімким холодним сміхом
Я, мов нагаєм, обпалю.

25 травня 1908

Вол. П'ясту

Май жорстокий з білими ночами!
Вічний стукіт: «Вийди за поріг!»
І серпанок голубий за нами,
Безвість, гибіль на стежках нових!
Зір жінок, шалений до нестями,—
Це ж на грудях м'яті ружі в них! —
Пробудись! Проший мене мечами
Та звільни од пристрастей моїх!
Гарно з піснею широким лугом
В танці полум'янім перейти,
Пити віна, жартувати з другом,
Квіти подругам чужим нести,
І сплітати вінки, й не впасти духом,
Щастям, смутком, пристрастю зійти,—
Та достойніше за вічним плугом
У холодних росах зранку йти!

28 травня 1908

З ЦИКЛУ «ТРИ ПОСЛАННЯ»

В.

* * *

Чорний крук у присмерку сніжним,
Чорний шовк на смаглявості пліч.
Манить голос і співом ніжним
Кличе, кличе в південну ніч.

В серці пристрасть — легка незвичність,
Ніби з моря мені був знак.
Над безоднею просто в вічність,
Задихаючись, мчить рисак.

Сніжний вітер, твій подих віє,
Захмеліли уста мої...
Валентино, зоре і мріє!
Це твої, твої солов'ї...

Світ наш — серцю страшна в'язниця!
В нім — цілунків племінний лід,
Морок співів циганських сниться
І квапливих комет політ!

Лютий 1910

НА ПОЛІ КУЛИКОВІМ

1

Ріка розкинулась. Тече, сумна, ліниво
І миє береги.

В степу, де глина жовтого обриву,
Стоять сумні стоги.

О Русь моя! Жона моя! До болю
Нам довга путь лягла,
Що, мов стріла татарської неволі,
Нас протяла.

Ця путь — в степах,
ця путь — в журбі, невтішна,
В твоїй журбі, о Русь!
Хай навіть мла — нічна і зарубіжна —
Я не боюсь.

Хай ніч. Домчим. Багаттями осяєм
Безмежну даль.
В диму сяїне священний стяг, ми знаєм,
І ханських шабель сталь...

І вічний бій! Нам спокій тільки сниться
Крізь кров і пил...
Летить, летить степами кобилиця
І мене ковил...

Нема кінця! Мигочуть версти, кручі...
Спини, агоні!
І злякано пливуть важенні тучі,
І захід — кров!

І захід — кров! Із серця кров струмиться!
Плач, серце, плач...
І вічний бій! Степами кобилиця
Летить ускач!

7 червня 1908

Ми удвох над степом в північ стали:
 Не вернутись, погляд не звести.
 З-за Непрядви лебеді кричали,
 Знову й знов кричать із висоти.

На путі — горючий білий камінь.
 За рікою — проклята орда.
 Світлий стяг над нашими полками
 Не заграє — бо прийшла біда.

До землі схилившись головою,
 Каже друг: «Гостріть мечі, брати,
 Щоб не даром битись з татарвою,
 За священне діло полягти!»

Я — не перший воїн, не останній,
 Край недугу чутиме все більш.
 Свого друга при обідні ранній,
 О дружино світла, спом'яни ж!

8 червня 1908

В ніч, коли Мамай обліг з ордою
 І степи, й мости,
 В темнім полі ми були з Тобою,—
 А чи знала Ти?

Перед Доном темним і зловіщим,
 Уві млі нічній,
 В лебединих криках серцем віщим
 Чув я голос Твій.

Княжа рать мов туча йшла шалена
В сяєві заграв.
Десь там мати билась об стремена —
Зойк не замовкав.

В далечі нічні кружляли птиці,
Колами пливли.
А над Руссю тихі зоряниці
Князя стерегли.

Орлій клекіт над татарським станом
Віщував біду,
А Непрядва вбралася туманом,
Мов княжна в фату.

І з туманом, де Непрядва спляча,
В сумі самоти,
В одязі, що світло лив неначе,
Йшла до мене ти.

Сріблом хвилі ти сяйнула другу
На стальнім мечі.
Освіжила в куряві кольчугу
На моім плечі.

А уранці, як здвигнулось чорне
Хмарище орди,
На щиті Твій лик нерукотворний
Сяв назавжди.

14 червня 1908

І знов з віковою журбою
 Пригнувся ковил до землі.
 І знов за тією ж рікою
 Ти кличеш мене уві млі...

Промчали, пропали навіки
 Степних кобилиць табуни,
 Розв'язані пристрасті дикі,
 Де місяць ущербний війни.

І я з віковою журбою,
 Під місяцем, вовче, як ти,
 Не знаю, що діять з собою,
 Куди за тобою іти!

Гортанні я слухаю кличі
 І крики суремні татар,
 І бачу над Руссю, у січі,
 Широкий і тихий пожар.

З журбою, що вже нестерпуча,
 Гасаю на білім коні...
 Спливає за тучею туча
 В імлистій нічній вишині.

Здіймаються світлії мислі
 В розтерзанім серці моїм,
 І падають світлії мислі,
 Згорівши в чаду вогнянім...

«Явись, моє дивнеє диво!
 Буть світлим мене ти навчи!»
 Здіймається огиря грива...
 За вітром волають мечі...

31 липня 1908

І млою бід невідворотних
Грядущий день заволокло.

Вол. Соловійов

І знов над полем Куликовим
Зійшла й розпалася імла
І, наче хмарищем грозовим,
Грядущий день заволокла.

За непробудним онімінням,
За млою в далях степових
Не чути битви гримкотіння,
Не видно блискавок грізніх.

Та пізнаю тебе, начало
Високих, бунтівливих днів!
Над вражим станом, як бувало,—
І плеск, і сурми лебедів.

Не може серце жить спокоем,
Недаром хмарища зійшлись.
Мечі тяжкі, мов перед боєм.
Тепер твій час настав.— Молись!

23 грудня 1908

ДРУЗЯМ

Замовкніть, проклятії струни!
А. Майков

Ми, друзі, таємно ворожі,
Глухі, завидющі, чужі,
А як би і жити, й трудитись,
Не бути б так — ніж на ножі!

Що вдієш! Усяк настарався
Отрути для свого житла,
Всі стіни просякла трутизна.
Ніде не притулиш чола!

Що вдієш! Зневірились в щасті —
І глузд підіймаєм на сміх,
І, п'яні, ми з вулиці бачим
Руйновища жител своїх!

Життя продали ми і дружбу,
Лихі марнотратники слів,
Що вдієш! Ми шлях розчищаєм
Для наших далеких синів!

Коли в кропиві під парканом
Нещасні кістки зогниють,
Який-небудь пізній історик
На нас наживеться, мабуть.

Ось тільки замучить, проклятий,
Ні в чім не повинних дітей
Нудними цитатами з текстів
І датами наших смертей.

Печальна судьба — так сутужно,
Так тужно, святечно так жить,
І стати здобутком доцента
І критиків нових плодить...

У свіжий бур'ян з головою —
Щоб сон забуття вколисав!
Мовчіть, проклятущі книги!
Ніколи я вас не писав!

24 липня 1908

ПОЕТИ

Де звівся за містом пустельний квартал,
Земля де болотяна й клята,
Жили там поети — і кожен картав
Пихою гордливою брата.

Даремно і день свій сяйливий сувій
У смутку розмотував душно,
А житель боліт день офірував свій
Вину і труду відчайдушно.

Коли напивались, клялись кожен крок,
Верзли щось цинічно і пряно.
Блювали на ранок. І знов на замок —
Трудилися тупо й старанно.

А потім повзли із конур, наче пси,
На море дивилися мрійно.
І золоту кожної дівич-коси
Здавались в полон професійно.

Розніжено снили про вік золотий,
Кляли видавців без упину,
Сльозами обмивши листочок малий
І кожну хмарину-перлину.

Жили так поети. Читачу, поглянь!
Гадавш, ти з іншої плоти?
А що із нікчемних твоїх силкувань
В щоденнім міщанськім болоті?

Ні, милий читачу, ти — критик сліпий,
Принаймні в поетовім серці —
І коси, і хмарка, ще й вік золотий,
Тобі ж недосяжне усе це!..

Дружина і ти — у вас курячий літ.
Душа — в конституції куцій.
Поет коли п'є, то вже п'є на весь світ,
І мало йому конституцій!

Нехай, мовби пес, під парканом я здох,
Життям перетоптана мрія,—
Я вірю: то снігом сповив мене бог,
Мене цілувала завія!

24 липня 1908

* * *

Твоє лице таке знайоме,
Немов зі мною ти жила.
В гостях, на вулиці і вдома —
Скрізь обрис дивного чола.
Дзвенять твої за мною кроки,
Хоч би куди зайшов — ти там.
Хіба не ти щоніч глибоку
За мною ходиш сам на сам?
Чи ж ти не прослизаєш мимо,
Лишень у двері зазирну,
Така легка, мов аж незрима,
Подібна баченому сну?
За током, де хрести похилі,
Хіба не ти в траві смутній
Сиділа мовчки на могилі
В хустині ситцевій своїй?
Я наближався — ти чекала,
Я підійшов — ти підвелась,
Зійшла до річки, заспівала,
Й церковні бані звідкілясь
Озвалися вечірнім дзвоном...
Я плакав, боязко чекав...
Та із вечірнім передзвоном
Твій милий голос затихав...
Хустина мріє за рікою,
Відлуння голос не знайшов...
Та знаю тужно, що з тобою
Ми десь зустрінемося знов.

1 серпня 1908

РОСІЯ

І знов, як в літа золотії,
Три стертих тягнуться шлеї
І грузнуть шпиці розписнії
В баюрі, в глині, в колії...

Злиденна й темна ти, Росіє,
Мені жура твоїх хатин,
Твої пісні на вітровії —
Кохання першого полин!

Тебе жаліти не зумію,
Несу свій хрест із краю в край,
Якому хочеш чародію
Свою красу лиху віддай!

Нехай покине, хай задурить —
Не пропадеш поміж завій,
Турбота лиш в туман охмурить
Той образ непогасний твій...

Ну що ж? Турбота в очі сині —
Одна сльоза в журби ріку.
А ти в мережаній хустині
По брови — наче в сповитку.

І неможливе все прилине,
І даль доріг — така легка,
Коли проблісне з-під хустини
Вогонь очей — шалінь така,
Та плач хурдиги з хуртовини
Дзвенить у пісні ямщика!..

18 жовтня 1908

Ти світла, наче сніг безвинний.
Ти біла, наче дальній храм.
Не вірю ночі довгоплинній
Та безутішним вечорам.

Своїй душі, давно змарнілій,
Не хочу вірить, на біду.
Як подорожній запізнілий,
В твій тихий терем забреду.

І ти тоді за згубні муки
Простиш невірного, зітхнеш.
І подаси зрадливцю руки,
Весною дальньою війнеш.

8 листопада 1908

Гіркими, тужними сльозами
Над нами плакала весна.
Вогонь ряхтів за комишами,
Дражнив баского скакуна...

Знов називала деспотичним
Ти, віддана мені з тих днів,
Як буйновітер злий, зустрічний
Твоє обличчя опалив!..

Ти знов даремно і безсило
Вогню сахалась, як давно...
Та навіть небо шаленіло,
Зі мною будвши заодно!..

І стало байдуже, чийого
Торкатись пристрасно плеча,
В які закутини прожогом
Відважно гнати лихача.

Дарма, чиї зітхання й губи,
Можливо, тут уже й не ти...
Лиш скакуна нерівний гупіт,
Немов здаля — із висоти...

Отак, сп'янівши враз од миті,
Ми віддавались знов і знов —
У власній згубі гордовиті —
Твоїй мінливості, любов!

Тепер, коли вже зорі ближчі,
Ніж та нестямна ніч тужби,
Коли іще незмірно нижче
Ти впала як дочка ганьби,

Коли один з самим собою
Я проклинаю денну синь,—
Проходить знов переді мною
Твоя *розвінчана вже тінь...*

Чи з ласкою? А чи з докором
Крізь відчуття жалю слабе?
Чи мстиво, з ви роком суворим? —
Не знаю: я забув тебе.

20 листопада 1908

Уже над морем вечоріє
І ти, як мрія в снах душі,
І опівнічний вітер віє
Крізь неласкаві комиші.

Вогні на щоглах засвітили,
У море вийшли кораблі,
А ти, нічна, земна і мила,
Вже відриваєш від землі.

Ти вся — спокуса і омана,
Вся — в тих вогнях, що в даль пішли,
Вся — з прибережного туману,
Уся — з вечірньої імли.

Дозволь мені вогонь вітальний
На узбережжі розвести.
У пристрасті вінок фатальний
Кохання квітку заплести...

Що обіцяла — те здійснила:
Переді мною — знову ти.
Душі закоханий несила
Солодку смерть перемогти.

24 грудня 1908

Народилась ти з шепоту слів,
Забрела в смерк вечірніх садів
І вишневий осипала цвіт,—
Пролунав твій весняний привіт.
І відтбді легка твоя тїнь
День і ніч наді мною, як синь,
Запах білого квіту садів,
Шурхіт кроків довкола ставків,
І прозорї ночі відтак
Не прогнати безсоння ніяк.

Грудень 1908

Про доблесті, про подвиги, про славу
Я забував на страдницькій землі,
Коли твоє лице в простій оправі
Світилося у мене на столі.

Та час настав, і ти пішла із дому.
У ніч жбурнув я перстень пам'ятний.
Ти віддала своє життя чужому,
І я забув прекрасний образ твій.

Летіли дні, кружляли клятим роєм...
Вино й любов були мої кати...
Згадав тебе я перед аналоєм
І кликав, ніби молодість, прийти...

Я кликав — тільки ти не озирнулась,
Я сльози лив — ти ж очі відвела.
Ти в синій плащ журливо загорнулась,
У вогку ніч із дому геть пішла...

Не знаю, мила, де своїй гордині
Ти в цьому світі захисток знайшла...
Я міцно сплю, і сниться плащ твій синій,
В якому ти у вогку ніч пішла...

Не мрію вже про ніжність і про славу,
Минуло все, і молодість пройшла!
Твоє лице в його простій оправі
Я сам прийняв з письмового стола.

30 грудня 1908

Не на те величав я себе паладином,
Не на те й ти вдивлялася в очі мені,
Щоб ридати лише над загаслим каміном,
Щоб лише танцювати при вмерлім вогні!

Може, щастя і справді минуще й оманне?
Може, справді старий я і хворий вже став?
Ні! У попелі бродять ще іскри останні,
Є вогонь, щоб пожар запалав!

30 грудня 1908

ОСІННІЙ ДЕНЬ

Йдемо в полях. Не поспішай,
О друже мій коханий,—
Хай сповідається душа,
Як в церкві глухоманній.

Високий, тихий день замрів,
Лиш чути — ворон в скрусі
Склика своїх товаришів
Та кашляє бабуся.

А тік постеле низько дим,
І довго там, за током,
Ми в небі бачимо затим
Ключ журавлів високих...

Летить, летить навскісний клин,
Вожак дзвенить-ридає...
По кому цей осінній дзвін?
Що́ плач цей означає?

Низьких, убогих сіл — аж ген! —
Їх не злічити в тузі.
Осяяло стьмянілий день
Багаття десь у лузі...

Моя убога сторона,
Що́ ти для серця значиш?
Моя дружино, чом смутна,
За чим ти гірко плачеш?

1 січня 1909

Весняний день минув без діла
Біля невмитого вікна;
За стінкою співала й скніла,
Мов полонений птах, вона.

Я неквапливо, безтурботно
І спогади, й діла зібрав,
І зрозумів безповоротно,
Що шум життя відшумував.

Ще буде всяко — гірше, краще, —
Та сум і смерк на все упав.
І вікна затуляти нащо?
День у душі вже відпалав.

Березень 1909

З ЦИКЛУ «ІТАЛІЙСЬКІ ВІРШІ»

РАВЕННА

Що тлінне, що мина всякденно,—
Все поховала ти в віках.
Ти, мов дитина, спиш, Равенно,
В німої вічності в руках.

Раби вже більш крізь римську браму
Мозаїк не везуть сюди,
І мерхне позолота храму —
Пишноти давньої сліди.

Волога не втамує спраги
Похмурих стін, склепінь гробниць,
Де зеленіють саркофаги
Ченців блаженних і цариць.

Притихли ці гробові зали,
І віє холодом поріг,
Щоби, проснувшись, погляд Галли
Каміння пропекти не зміг.

Кривавих чвар тривоги й біди
Поглинув час і слід зітер,
Щоби, воскресши, глас Плакіді
Не нагадав про них тепер.

Далеко відступило море,
Троянди облягають мур,
Щоб в темнім гробі Теодоріх
Не снів про шал життєвих бур.

І все — гроби: діла людини,
І виноградники, й дома.
Лиш урочиста мідь латини
Лунає з плит, мов спів сурми,

Лиш очі лагідні і пильні
Дівчат равеннських криють сум
За тим, що зграї хвиль свавільні
Відбігли геть і змовк їх шум,

Лише, являючись долинам,
Задивлена у плин століть,
Тінь Данта з профілем орлиним
Нове Життя мені вістить.

Травень—червень 1909

* * *

Спочив із миром Теодоріх,
І Дант не переборе сні,
І там, де вирувало море,—
Край винограду й тишини.
В ласкаво-ніжнім, тихім зорі
Дівчат равеннських — тінь весни.
Тут поклик пристрасті не зрине,
Благання — на вустах німій!
Тобі незнаний і незримий,
Як заздрю долі я твоїй,
О Галло! — в пристрасті моїй
Росте тривога незборима!

Червень 1909

ДІВЧИНА ЗІ СПОЛЕТО

Стан твій стрункий, наче жертвенні свічі,
Зір твій мечем розтинає світи.
Діво, не жду я сліпучої стрічі,—
Дай, як ченцю, у вогонь увійти.

Щастя не прагну. Цілуноків не треба.
Пестоці грубі забув без жалю.
Тільки дивлюсь, як під лагідним небом
Рвеш у саду ти квітки, — і люблю!

Далі, все далі — вітри тебе гнали —
Дні спопеляли — Маріє! Очам
Ти появи херувима в печалі,
Серцю дай болю, незнаного нам!

Тихо я в кучері темні влітаю
Ці діаманти рядків потайних.
Спрагло закохане серце пірнає
В темні джерела очей осяйних.

3 червня 1909

ВЕНЕЦІЯ

* * *

З нею ішов я в море,
З нею лишав я берег,
З нею я був далеко,
З нею забув я близьких...

Червоний парус
В зеленій далі!
Чорний стеклярус
На темній шалі!

Іде від скорбної обідні,
Серце без кр'ові...
Христос, що хреста втомивсь нести...

Адріатичній моїй любові —
Останній, рідний —
Прощай, прости!

9 травня 1909

ПЕРУДЖІЯ

День напіввеселий, напівжнивний,
Понад Умбрські гори — синь ясна.
Раптом вітер, дощ короткий зливний,
Хор гучний з відкритого вікна.

Там, в вікні, де фреска Перуджіно,
Чорні очі, сміючись, моргнуть.
Хтось рукою смуглою корзину
Хоче — і не сміє дотягнути...

На корзині тій лежить записка:
«Questa sera...* монастир Франціска...»

Червень 1909

ФЛОРЕНЦІЯ

1

Умри, Флоренціє, ти, Юдо,
Втони у морок віковий!
В любові час тебе забуду,
В мить смерті буду теж не твій!

---

* Сьогодні увечері (*ital.*).

О Bella *, смійся над собою,
Вже більше не прекрасна ти —
З гнилою зморшкою страшною!
Тобі краси не віднайти!

Хриплять твої автомобілі,
Потворні палаци твої,
В пилу Європи пожовтілі.
Ти думи зрадила свої!

Велосипеди мчать крізь порох,
Де спалений святий монах,
Де Леонардо бачив морок,
Беато снів у синіх снах!

Ти пишних Медичів тривожив,
Ти топчеш лілії в піску,
Та воскресить себе не можеш
На торговища смітнику!

І стогін меси затяжної,
І трупний дух троянд в церквах —
Тягар скорботи громіздкої —
Хай згинуть в очисних віках!

Травень—червень 1909

2

Флоренціє, ти ірис мрійний;
За ким я мучився один
В закоханості безнадійній,
Весь день в пилу твоїх Кашин?

Згадять так любо безнадійність,
Жити, мріючи в твоїй глуші;

* Прекрасна (*ital.*) — поширена
в Італії назва Флоренції.

Ввійти в твій пал і ніжну мрійність
Свої літньої душі...

Та нам судилось розлучитись,
Й через далекі краї
Твій димний ірис буде снитись,
Як роки юності мої.

Червень 1909

4

Палить гаряче каміння,
Так, що аж очі болять.
Іриси димні в пломінні,—
Ніби ось-ось полетять.
О безпросвітність печалі!
Дух мій, зчорнілий навик,
Небо зчорніле Італії
Поглядом тужним пропик.

Червень 1909

* * *

Ось дівчина, майже дитина,
Ще очей не відводячи, не червоніючи,
Поглядом неможливо чорним
Дивиться мені назустріч.
Була б на те моя воля,
Просидів би я все життя в Сеттіньяно,
Край вивіреного каменю Септимія Севера,
Дивився б я на каміння, залите сонцем,
На красиву засмаглу шию і плечі
Некрасивої жінки під тополями тремтячими.

15 травня 1909

* * *

Ми в колі вічному, тісному:
Як всі шляхи ведуть у Рим,
Так само наперед відомо
Все, що судилось нам самим.

Той самий шлях, усім відкритий,
Мені ввижається в імлі:
Її на небі знов любити
І зраджувати на землі.

Липень 1909

РАНОК У МОСКВИ

Любо встати у вранішній час,
Легкий слід на піску примічать.
Любо встати й про тебе згадать,
Що зі мною ти, звабо моя.

Я люблю тебе, панно моя,
Незатьмарена юність моя,
І прозориста ніжність Кремля
Цього ранку — як зваба твоя.

Липень 1909

В непогожу осінь з гавані
Йдуть від засніженої землі
У призначене їм плавання
Ущерть вантажені кораблі.

Над водою випинається
Кран підйомний у височінь
Та один ліхтар гойдається
І тьмяно блима навкруги.

І матрос, на борт не прийнятий,
Іде, хитаючись, мов тінь.
Все вже втрачене, все випите!
Доволі — більш нема снаги...

Порожнє надбережжя гавані
Біліє в сніговій габі.
В найчистішим, найніжнішим савані
Добре спати, матросе, тобі?

14 листопада 1909

НА ОСТРОВАХ

В снігу колони пролітають,
Слагін міст, і ліхтарі,
І голос тої, хто кохає,
І чвал коня, і блиск зорі.

Дві тіні в поцілунку злило,
Летять санки ген за Неву.
Та не ревнуючи, відкрито
Беру в полон її — нову.

Так, насолода є тужлива
В тім, що любов мине, мов сніг.
Хто присягатися на диво
У давній вірності ще б зміг?

Ні, я не першу пригортаю,—
В суворій чіткості своїй
Уже в покору я не граю
І царства не шукаю в ній.

Ні, наче формулу відому,
Щоразу числю я без слів
Мости, капицю, вітру втому,
Безлюддя тихих островів.

Я знаю звичай: загорнути
Її у хутро на льоту,
Рукою стан тонкий відчуту
І мчати в ночі німоту.

До ніжки ніжної, вузької
Думки летітимуть мої...
Не стріну — знаю — у двобої
Я нареченого її.

Зі свічкою її до ранку
Не жде матуся при вікні,
І чоловік із-за фіранки
Не ревнуватиме, о ні...

Чим ніч минула відсіяла,
Чим кличе нинішня в політ,
Усе лише — тривання балу,
Зі світла в сутінь перехід.

22 листопада 1909

ГОЛОСИ СКРИПОК

Євг. Іванову

Мов щит героя, з довгих трав
Виходить місяць огнеликий,
І в море зоряне упав
Бурун потужної музики.

Чого ж у час ясних торжеств,
Смичок мій, з вереском і гнівом
Ти рвешся в світовий оркестр
Осібним і квапливим співом?

Вчуванню довгих трав учись,
Розлийся в морі зорь безмежних,
Пославши голос свій увись,
В отчизну скрипок нетутешніх.

Лютий 1910

В РЕСТОРАНІ

Не забуду ніколи (чи був він — цей вечір?),
Не забуду: пожежа зорі
Вже спалила поблідлих небес порожнечу,
І на жовтій зорі — ліхтарі.

Я сидів при вікні в переповненім залі,
Скрипки співи вели там свої.
Я послав тобі чорну троянду в бокалі
Золотого, як небо, аї.

Я зустрів і бентежно, й зухвало, і просто
Гордий погляд, мов приятні знак.
Ти навмисно сказала супутнику гостро:
«Ось і цей закохався, дивак».

Задзвеніли одразу у відповідь струни,
Заспівали нестямно смички...
Та зі мною була гордуванням ти юним,
Ледь помітним тремтінням руки...

Ти, мов злякана птиця, стенулась, метнулась,
Ти пройшла, ніби сон мій легкий...
І зітхнули парфуми, і вії здригнулись,
Шепотінням зайшлися шовки.

Та мені зі свічад ти все погляди слала
І волала беззвучно: «Візьми!»
А намисто бряжчало, циганка кричала,
Про кохання вищала до тьми.

19 квітня 1910

НА ЗАЛІЗНИЦІ

Марії Павлівні Івановій

Лежить вона в рові нескошенім,
Відкриті очі, як в живої,
З-під хустки — коси ледь зарошені,
В красивої і молодой.

Бувало, йшла неспішно, повагом
На свист і шум з-за оболоні,
Обходила платформу довго,
Чекала ревно на пероні.

Три ока налетять, хвилюючи —
Шарілася і кучер вився:
А може, хто з оцих мандруючих
Здивується, хто задивився...

Вагони йшли у звичній лінії,
Скрипіли, шибамы дрижали;
Мовчали жовті і синії,
В зелених плакали й співали.

Хтось сонно позіхав за шторою,
Хтось рівно зирив поза штору
На сад побляклий за платформою,
На неї, на жандарма поруч.

Гусар рукою розманіжено
На оксамит зіперся мило,
Ледь позирнув на неї ніжно,
Зирнув — і поїзд в даль сповило.

Марнотою дні збігли різною —
Юнь не сховаєш від потали.
Нудьгою тужною, залізною
Свистали дні і серце рвали.

Та що — давно вже серце вийнято!
Вже стільки віддано поклонів,
А поглядів вже стільки ж кинуто
В пустельні очі всіх вагонів...

Не йдіть з питаннями тверезими,
Вам — байдуже, а їй доволі:
Любов'ю, брудом чи колесами
Роздушена — нестерпні болі.

14 червня 1910

* * *

Завис сніг — і знов мені
На мить у пам'яті постане
Той край, той берег вдалині...
Та в'яне квіт, од снігу в'яне...

І шелестять, як сухостій,
Мої недуги старовинні...
І ніч. І я їду по ній
До прірви в сніжнім безгомінні.

Ніч, ліс і сніг. Суха трава.
І ноша спогадів проклята...
І раптом — на галяві хата,
І в лісі дівчинка співа.

6 січня 1912

Благословляю, що бувало,—
Я долі кращої не знав.
О, скільки, серце, ти кохало!
О, як ти, розуме, палав!

Нехай і щастя, і скорботи
Лишили свій гіркотний слід,—
Та в пристрасті й серед нудоти
Зберіг я свій колишній світ.

Тебе я міг новим терзати.
Прости! Нам бути вдвох ізнов.
Чого словами не сказати —
В твоїм обличчі я знайшов.

Вглядаються уважні очі
І серце стукотить в грудях,
У млі засніженої ночі
Верстаючи свій певний шлях.

15 січня 1912

КРОКИ КОМАНДОРА

В. О. Зоргенфрею

Спущена запона біля входу.
За нічним вікном — туман.
Що тепер твоя обридлива свобода,
Коли страх ти звідав, Дон-Жуан?

В пишній спальні — ніч і холодина,
Дім оглух і занімів.
З незнайомої, блаженної країни
Долинає півня спів.

Що зрадливцеві блаженства звуки?
Настає життя остання мить.
Донна Анна спить, хрестом на серці руки,
Донна Анна небом снить...

Чий жорстокий обрис повторили
Дзеркала́ при самім дні?
Анно, Анно, солодко в могилі
Бачити видіння неземні?

А життя бездонне й легковажне!
Фатуме старий, виходь на бій!
Відповідь — закоханий, звитяжний
Спів ріжка у п'їтьмі сніговій...

Бризнувши вогнями в ніч туманну,
Тихо, мов сова, летить мотор,
Кроками важкими невблаганно
В дім вступає Командор...

Крізь відчинені в хурдечу двері —
Бій годинника із темноти,
Бій гучний: «Ти кликав до вечері?
Я прийшов. Готовий ти?..»

Не озвався ніхто на запитання,
Не озвався — тишина,
Страшно в пишній спальні на світанні,
Ніч бліда за ґратами вікна.

На світанні — холодно й туманно.
На світанні — ніч страшна.
Діво Свігла! Де ти, Донно Анно?
Анно, Анно! — Тишина.

Тільки в грізнім вранішнім тумані
Б'є годинник — вже в останній раз:
Донна Анна в смертний час твій встане,
Анна встане в смертний час.

Вересень 1910—16 лютого 1912

* * *

Ніч, вулиця, ліхтар, аптека,
Безглузді світло і пітьма.
Живи ще довго, йди далеко —
Так буде. Виходу нема.

Помреш — і знов почне помалу
Повторюватись кожна річ:
Ліхтар, холодна мла каналу,
Аптека, вулиця і ніч.

10 жовтня 1912

Наближається звук. І, покірна щемливому звуку,—
Знов душа молода.
І до вуст притуляю вві сні твою давнішню руку...
Самота.
Сниться: от я — закоханий знову хлопчина,
І байрак, і бур'ян.
В бур'яні — кущ колючий шишшини
І вечірній туман.
Та крізь квіти, і листя, і гілля колюче, я знаю,
Дім старий гляне в серце моє,
Знову небо загляне, рожеве від краю до краю,
І віконце твоє.
Голос — твій. Я життя і біду незбагненному звуку —
Все й назавжди віддам.
І до вуст твою давнішню трепетну руку
Притулю — вірний снам.

2 травня 1912

Від ночей чарівничіший день цей,
Сам не знає, чи ніч він, чи день.
У коханих очах десь на денці —
Тінь незрима вечірніх пісень.

Та рибалка заснула ці хвили
Рухом весел іще не збудив...
Поцілунки її спломенілі —
Знак нічних і не знаних ще див...

Вітер легко повіяв нам в очі...
Коли можеш, багаття згаси!
Загаси в збожеволілі ночі
Жар душі, полихання краси!

Жовтень 1912

Ніч без тої, котру звуть
Світлим іменем: *Ленора*.

Едгар По

Осінній вечір був. І дощ був неблаганний.
Я думав все про те ж, і смуток мій не щез.
Коли в мій кабінет, просторий і туманний,
Той джентльмен увійшов. За ним — кошлатий пес.

Гість сів у крісло, вогнище палало.
І пес на килимі розлігся поміж нас.
Промовив чемно гість: «Невже вам досі мало?
Сір, перед долею скоритися вже час».

«Та старість — поверта до юності, до жару...» —
Так я почав... та він настійливо урвав:
«Вона — все та ж: *Лінор шаленого Едгара*.
Безповоротно.— Що? Тепер я все сказав».

І дивно: доля є то радістю, то горем,
Але з оцим чужим в вечірній каламуті
Під діловим таким, давно спокійним зором —
Вона простішою постала саме тут...

Той джентльмен щез. Зі мною пес незмінно.
В лиху годину в нього добрий зір.
Поклавши лапу на моє коліно,
Мов промовляє пес: «Пора скоритись, сір».

2 листопада 1912

ДО МУЗИ

Ти загибель віщуєш у світі.
В потаємних мотивах твоїх
Є прокляття святих заповітів,
Є зневага до щастя у них.
І така є заманлива сила,
Що повірив я в ті голоси,
Ніби янголів ти спокусила,
Звівши чаром лихої краси...
І коли ти глумишся із віри,
Над тобою горить, мов огні,
Неяскравий, пурпурово-сірий
Німб, іздавна вже знаний мені.
Зла чи добра? Гадати не буду,
Але знаю: ти вся — не відсіль.
Хай для інших — ти Муза і чудо,
А для мене — пекельний ти біль.
Я не знаю, чому на світанку,
В час, коли уже геть знемагав,
Я побачив твій лик паостанку
І не вмер, а розради блавав?
Прагнув я ворожнечі між нами,
Ти ж даруєш з води і роси
Луг з квітками і твердь із зірками —
Все прокляття своєї краси.
І підступніш північної ночі,
Золотого аї похмільніш
І циганського шалу коротші
Твої ласки лихі, наче ніж.
Є розрада фатальна для мене
У зневазі одвічних святинь,
Насолода для серця шалена —
Оця пристрасть гірка, мов полин.

29 грудня 1912

НОВА АМЕРИКА

Свято радісне, свято велике,
Та не видно зорі із-за хмар.
Ти стоїш у метелицю дику,
Рідний краю неволі і чвар.

За снігами, лісами, степами
Я твого не вбачаю лиця.
Тільки простір страшний перед нами,
Незбагненний, без краю й кінця.

Крізь намети ступаючи сині,
В утлі сани всідаюся я.
Не у пишній ти спиш домовині,
Фінська Русе нужденна моя.

Там вдаєш богомільну із себе,
Там в бабусю обернешся ти.
Молитви, передзвін — аж до неба,
За хрестами — хрести і хрести...

Лиш твій ладан у супір молитви
Часом іншим війне — й завмира.
Не пісний, не старечий же лик твій
З-під московських хустин визира.

Крізь свічки, крізь доземні поклони,
Єктеньї, єктеньї, єктеньї —
Молитов шепотіння в долоні
Запломінені щоки твої.

Далі, далі... І вітер рвонувся,
Над чорвозем летить пустирем...
Куц дорожній під вітром хитнувся,
Мов диякон махнув орарем.

А вже там, де ріка повновода,
Там, де тирса ляга до землі,—

Тягне згаром гірким, там свобода,
Глухий гомін в далекій далі.

Чи то знову там стан половецький,
Чи татарський розбійницький креш?
Не пожаром то фесок турецьких
Дикий знов розгоряється степ?

Ні, не видно там княжого стяга,
Не шоломами черпають Дон,
І вродлива онучка варяга
Не кляне половецький полон.

Вітер там не кошлатить чуприну,
Не ряхтять по степах бунчуки...
Там лиш труби і дим без упину,
Заводські завивають гудки.

Степ і шлях в далечінь небозводу,
Тільки вітер та степ і полин...
Аж зненацька — громаддя заводу
І міста з робітничих хатин.

На пустельному обширі дикім,
Усе та і не та, що була,
Ти новим повернулася ликом,
Нові мрії мені принесла.

Чорний вугіль — підземний месія,—
Чорний вугіль — тут цар і жених.
Не страшний, наречена, Росіє,
Гомін співів твоїх кам'яних!

Стогнуть шахти на дикім просторі,
І руда завива на вогні,—
То нової Америки зорі
Запалали над степом мені!

12 грудня 1913

ЯМБИ

Fecit indignatio versum.

Juven. Sat. I, 79 *

*Пам'яті моєї покійної сестри
Ангеліни Олександрівни Блок*

* * *

Яка жага безумна — жить,
Все здійснене обожествити,
І втілити все нерозкрити,
В нечуваному прозвеніть!

Нехай життя над нами стеле
Вкривало чорне і смутне,—
Проте колись юнак веселий
В прийдешнім спогада мене.

*Ні, не похмурість, не могила
Була в душі його на дні.
Він весь — свобода яснокрила,
Дитя при світлому вогні!*

5 лютого 1914

* * *

Припав я вухом до землі.
Я муки криком не порушу.
Ти стогоном охриплим душу
Безсмертну мориш уві млі!

---

* Обурення народжує вірш (лат.).
Ювенал. Сатири, I, 79.

Гей, спалахни, промінням бий!
Гей, підними свій вірний молот —
Хай блискавки живі розколють
Цей морок, як смола, густий!
Ти, кроте, ривш ніч і день!
Я чую твій натужний голос...
Не зволікай: хирлявий колос
Під їх сокирою впаде.
Як зерна, люту землю рий,
Виходь на світло! Слухай слово:
Їх перемога випадкова,
За нею — присмерк гробовий.
Ту новизну лелій, ховай:
Пролинуть весни — і над нею,
Полита кровію твоєю,
Ще визріє любов нова.

3 червня 1907

* * *

Вночі стежками потайними
В жалобнім сяєві зорі
Повернуться розп'яті ними,
Над ними стануть упирі.
І привиди овіють грізні
І гадки їхні, і діла,
І розповзуться у гнилизні
Їх ситі, ще живі тіла.
Їх кораблям не відшукати
В безодні ржавих якорів!
Тобі, священику пузатий,
Не дочитать надгробних слів!
Вдоволених бридкі обличчя,
Навіки щезніть у гробах!

Так нам велить *доби величчя*
И трояндноперстая судьба!
Розкутий, скинь гроби в могилу:
Тобі — міцніти, їм же — гнить!
Все, все — хай стане клубом пилу!
Усе хай сонце спопелить!

3 червня 1907

* * *

У хворій і гіркій неволі
І день не в день, і рік не в рік.
Коли ж уродить жито в полі,
Знедолений зітхне мужик?

Щоліта, як би не велося,
Гнучись і зводячись нараз,
Всю ніч шепочеться колосся:
Пора цвітіння почалась.

Народ — вінець земного цвіту,
Краса і радість всім ланам,—
Благословенне боже літо
Нарешті усміхнеться й нам.

15 лютого 1909

* * *

Не грає місто, не торгує.
Як стогін, із усіх сторін
Лунає, крає ніч, сумує
Урочий великодній дзвін.

Над миром, над людським створінням,
Що загнане углиб землі,
Над смородом, нуждою, тлінням —
Щодуху дзвонять уві млі...

Над світовою суєтою;
Над тим, чому не помогли;
Над шубкою над хутряною,
Яку в ту ніч вдягнула ти.

30 березня 1909

* * *

О, як сміялись ви над нами,
Як ненавиділи ви нас
За те, що тихими словами
Ми викрили нещадно вас!
А ми — поети. І донині
Про вас, за вами тужим знов,
Священну бережем любов,
Свої обітниці незмінні.
Як і раніш, простий наш храм,
На стінах строки ми читаєм...
Тож смійтесь, і не вірте нам,
Коли у віршах запевняєм,
Що світло в надрах небуття,
Пісні підземних водоспадів...

Та пам'ятайте — Тютчев радив:
*Мовчи, заховуй від життя
І мрії, і свої чуття!*

Січень 1911

* * *

Я — Гамлет. І холоне кров,
Коли плете підступність сіті,
І перша трепетна любов
У серці — до одної в світі.

Між нас, Офеліє моя,
Життя кладе камінні плити,
Принц, гину в краї ріднім я,
Клинок отруєним забитий.

6 лютого 1914

* * *

Так. Шал років цих відійшов.
Мужик масною борозною
Побрів за плугом. Наді мною
Дзвенять весняні крила знов.

І страшно, й легко, і безмовно;
Весна нашіптує: *злети...*
І я цілую молитовно
Незримий шлейф її фати.

І серце б'ється навіжене,
І надто молодіє кров,
Коли за хмаркою на мене
Як вперш, просвічує любов...

*Забудь життя страшну облуду,
Рвонись крилом з тугих тенет...*
Ні, я ніколи не забуду!
Ні, я не сам справляв бенкет!

14 лютого 1909—6/7 лютого 1914

Так. Це наказує натхнення.
 Летять мої думки туди,
 Де нового часу знамення —
 І бруд, і тлін, і холоди.
 Туди, де морок очі ріже,—
 Звідкіль би інший світ узрів...
*Чи бачив ти дітей в Парижі,
 На мості взимку — злидарів?*
 В житті, на цій жахливій тризні,
 Оглянься чесно, не вві сні,
 Допоки грози очисні
 Все не змели в твоїй вітчизні,—
 Дай гніву правому дозріть,
 Напружуй руки у роботі...
 А ні — дай муці і нудоті
 В тобі збиратись і горіть...
 Життям накладені брехливим,
 Рум'яна лосєві зітри,
 Від променів кротом лякливим
 У землю врийся — там замри,
 Все зненавидь у цьому світі,
 Життя зневаж і прокляни.
 Хай майбуття в туман сповите,—
 Цим дням скажи нещадне: *ні!*

Осінь 1911—7 лютого 1914

Коли зустрівся я тобі,
 Нездужала душа іржава.
 Я, сестро, дякую судьбі,
 Мені здалося: світ — Варшава!

Я був «поетом» серед дня,
А серед ночі (привид волі!),—
На Віслі — чорна маячня...
Нудьга, і холоднеча, й болі!
Коли б у пам'яті моїй
Я витравити мав би право
Їлубок нудьги і смутку твій,
Похмура, скублена Варшаво!
Ти ж, сестро, мовила мені,
Вся — хвилювання і тривога,
Про те, що світ — оселя бога,
Про холоди і про вогні.

1910—6 лютого 1914

* * *

Земна душа холоне знов,
Грудьми хурдечу зустрічаю
І на безлюдді зберігаю
Самотню до людей любов.

Та за любов'ю — зріє гнів,
Росте презирство і бажання
Читать в очах мужів і дів
Печать зневаги чи обрання.

Нехай кричать: *Усе дарма!*
Вернись у затишок, поете!
Ні! Краще згинути в заметах!
Спокою, затишку — нема.

1911—6 лютого 1914

* * *

В огні та холоді тривог —
Життя мине. Забуть несила,
Що нам судив зустрітись бог
У час покути — край могили.

Я вірю: вік новий зійде
Над покоління всі стражденні.
Недарма славить рід людей
Ображений смертельно геній.

Всі кривджені від давнини
В своїх серцях, в своїх співучих.
І всім — священний меч війни
Блискоче в хмарах неминучих.

Хай день далеко — от наш ґрунт
Завітів юнакам і юнкам:
В зневазі зріє гніву брунька,
Достиглість гніву — тільки бунт.

Розігруйте життя, як фант.
Серцями слухають поети,
В неспокої — їх воля прикмети;
Достоту — чорний діамант

Спить сном химерним і незнаним,
В зачаруванні бездиханнім,
В глибоких надрах, — до пори,
Як збудить кайла спів згори.

1910—6 лютого 1914

КАРМЕН

* * *

*Як барви мінить океан,
Коли важку зчорнілу тучу
Зірниць розірве ураган,—
Так серце у грозу співучу
Міняє лад, кипить, як вир,
І крові пал не погасити,
І сльози щастя сліплять зір
В очікуванні Карменсіги.*

4 березня 1914

* * *

На небі — празелень, і місяця осколок,
І вітерець весни, і раннє сяйво зір,
І лід останній гострий, наче вістря голок...
Збентежена душа у сонний входить вир.

Що осяйніш за місяць, що вільніш за птаха?
Про себе знай, не звірся друзям і на мить:
В останнім поверсі, там, під склепінням даху,
Вікно не тільки від зорі горить...

24 березня 1914

* * *

Є демон ранку. Світлий, мов блакить,
Золоточубий і щасливий.
Хітон, як небо, синій, струменить,
Весь — перламутру переливи.

Але як тьмою міниться лазур,
Так часом міниться цей лик страхітним,
І злото кучерів — черлено-мідним,
І голос — клекотом забутих бур.

24 березня 1914

* * *

Нуртує хугами весна.
Відводжу очі я від книги...
Жахливий час, коли вона,
Читаючи з руки Цуніги,
В Хозе з-під брів метнула спис!
Глузливо засвітились очі,
Перлинний ряд зубів заблис,
І я забув і дні, і ночі,
І зміло інше почуття
Про батьківщину спогаданья...
Вона ж співала: *За кохання*
Одна ціна — твоє життя!

18 березня 1914

* * *

Серед поклонників Кармен,
Які збираються юрбою,
Її припрошують з собою,
Один як тїнь, на все ладен,
Біля таверни Ліллас-Пастья
Стоїть, зажурено зорить,
Не сподівається на щастя,
На те, що бубон зазвучить,

І глухо задзвенять зап'ястя,—
Він згадує ходу весни,
Він у вируючій співзвуччї
Зорить на стан її співучий
І поринає в творчі сни.

26 березня 1914

* * *

Сердитий зір з-під зламу брів.
І гордий виклик, і зневага.
Всіх ліній — спів і дивна спрага.
Такою вперше Вас я стрів.
Задушлива в партері мла,
Нагрудник чорний — близько, близько...
Бліде обличчя... з-над чола
Волосся пасмо висне низько...
О, я не вперше дивних стріч
Німотний острах відчуваю,
Але чутливість рук і пліч,
Аж острах душу обіймає...
На гордому лиці печать
І нервування, і досади...
(Так леви крізь залізні ґрати
Похмура на людей мовчать).
А там, у світлі лампи, там
Уже замовкла сегіділья,
І злість, і ревність, що не Вам
Призначив зустріч Ескамільйо,
Не Ви візьметесь за тясьму,
Щоб зайву лампу погасити,
Не буде ряд зубів леліти,
Як перли, — бідному тому...
О, не дивитися — несила,

Сказати — ніяк і не слід...
Ви в ніч зорею засвітили,
Дивуєте ходою світ,
Йдете — немовби невагома,
І Ваших ніжних пліч мотив
Уже до болю так знайомий,
Судилось в серці зберегти,
Як пам'ять про чужу країну, —
Ваш образ, дорогий навік...

А там: *Полинемо, полинемо,*
Од тужного життя полинемо!
Кричить пропаший чоловік...

І березень наносить сніг.

25 березня 1914

* * *

Верби — це ручаї весняні,
І чомусь ми тривожні й сумні,
Отже — свічка не згасла іще,
І молитву творю гарячє,
І цілую тебе я в плече.

А цей колос ячмінний — поля,
І заливистий клич журавля,
Отже — зустрічі ждати мені,
Доки блиснуть вечірні вогні.
Ти згадаєш мене вдалині.

Ці троянди — жахають мене.
Це — волосся твоє вогняне?
Це — звучання зрадливих імен?
Це — душа у полоні в Кармен?

30 березня 1914

Ти — відлуння забутого гімну
В чорнім, дикім моїм талані.
О Кармен, мені сумно і дивно,
Що тебе я побачив у сні.

Весняні шелестіння, рулади,
Непробудні і дикі ці сни,
І твоя здичавіла принада, —
Як гітара, як бубон весни!

І проходиш ти в думках і мріях,
Як цариця блаженних часів, —
Голова в пелюсткових завіях,
Заполонена чарами снів.

Спиш, змією скрутившись примхливо,
Спиш в дурмані і бачиш вві сні
Обрій моря і берег щасливий,
Мрію, що недосяжна мені.

Бачиш день непогасний, пекучий,
Свій улюблений, рідний свій край,
Синій, синій, співучий, співучий,
Непорушно-блаженний, мов рай.

Тиша в тому раю бездиханна,
Лиш в саду, в пелюстковім снігу,
Дивним голосом ти, невблаганна,
Славиш буйну циганську жагу.

28 березня 1914

О так, любов — як птиця, вільна,
Так, все одно — я твій!
Так, буде снитись божевільно
Твій стан, твій вогневий.

Так, в хижій силі рук прегарних, —
Я здатись їм ладен, —
Весь шал моїх поривів марних,
Ночей моїх, Кармен.

Тебе співатиму і небу
Твій голос передам.
Як ісрей, вчиню я требу
За твій вогонь — зіркам.

Ти ввіллешся у веремію
Ріки моїх рядків,
І я із рук моїх не змию,
Кармен, твоїх духів...

Мені вночі поміж зірками,
Як спалах вогневий,
Сяйне сліпучими зубами
Лик невідступний твій...

Так, я в надії знемагаю,
І сню єдиним сном,
Що ти мене в чужому краї
Згадаєш потайком...

Над виром літ, понад тривоги,
Над забуття імен —
Хай думка ця постане строга,
Проста і біла, як дорога,
Як дальня путь, Кармен.

28 березня 1914

Так, нічиєю ти й моєю вік не будеш.
 І це крізь прірву літ мій надихало лет,
 Крізь прірву марних днів, що їх тепер не збудеш,
 І ось чому я твій поклонник і поет.

Тут — знак зневаженої жінки, жах і кпини
 За вроду неземну — збагнуть немає сил.
Там — сплав світів, душі вселенської частина
 Ридає болісно в гармонії світил.

Ось — захват мій, мій страх в той вечір в пітьмі зали.
 Ось, бідна, смутки чом за тебе облягли.
 Ось очі, що мене так дивно проводжали,—
 Ще ж не могли любити, не знали, не кляли.

Сама собі закон — летиш, летиш ти мимо,
 В сузір'я інші — вільний твій політ,
 І світ оцей тобі — лиш клуб вогненний диму,
 Де щось пече й горить, співає і болить.

І в заграві його — твої літа бурхливі,
 Ні щастя, ані зрад; світ — чистий і ясний!
 І радість і журба в однім злились мотиві.
 Та я люблю тебе, *Кармен*: я сам такий.

31 березня 1914

Грішити в п'янім божевіллі,
Згубити лік ночам і дням,
А там, страждаючи з похмілля,
Пройти тихенько в божий храм.

Три рази низько поклонитись,
Перехреститись сім разів,
І до підлоги притулитись,
Забрудненої од пльовків!

В тарілку класти гріш, однятий
В сестри, у брата, в сироти,
І обійти, й поцілувати
Всіма ціловані хрести.

А вдома, помолившись богу,
Знов обдурить кого-небудь,
І пса голодного з порогу,
Ікаючи, ногою пхнуть.

І пити чай біля ікони,
Рахуючи спітнілу мідь,
І, переслинивши купони,
Комод пузатий відчинить,

І сплющить олов'яні вії,
Лягаючи на пуховик...
Ох, і таку тебе, Росіє,
Люблю й любитиму навік!

26 серпня 1914

З. М. Гінніс

Народжені в роки глухії
Давно забули власну путь.
Ми ж — діти літ страшних Росії —
Безсилі що-небудь забудь.

Роки всепопелящі! Слави,
Надій, безумства вість — вони?
На лицях відсвіти криваві
Від днів свободи, днів війни.

Німотство лиш. То дзвін на сполох
Уста у згубний час затис.
Фатальна пустка в похололих
Серцях, захоплених колись.

І хай над нашим смертним ложем
Круки, кружляючи, кричать,—
Ті, що гідніші, боже, боже,
Хай царствіє твоє узрять!

8 вересня 1914

Хай я не люблячи жив,
Хай я і клятви порушу,—
Все ж бо хвилюєш ти душу,
Де б я тебе не зустрів!

Дальні і трепетні руки!
В темну життя течію —
Світло й принаду свою
Вносиш ти, навіть в розлуки!

І в самотнім моїм
Домі, холоднім, порожнім,
В сні, і тяжкім, і тривожнім,
Сниться покинутий дім.

Сняться хвилини колишні,
Років далеких потік...
Видно, тобою навів
Замкнуті думи невтішні!

Кличуть нехай досхочу,
Я ж не зміню безнадійність
На метушню і на мрійність —
Замкнутий, тільки мовчу.

8 жовтня 1915

ПЕРЕД СУДОМ

Чом поникла тақ, зніяковіла?
Подивись на мене, як раніш.
Ось яка ти стала — помарніла
В світлі дня, що ріже, ніби ніж!

Я і сам не чистий вже — де дінеш.
Недоступність, злість — не по мені.
Я дивлюсь добріше й безнадійніш
На прості й нудні шляхи землі.

Що й казати — я не маю права,
Я тобі не в змозі дорікнуть,
За твою стражденну і лукаву
Суджену жіноцтву темну путь.

У твоє життя я зазираю —
В інший спосіб долю пізнаю,
Краще, аніж судді, те я знаю,
Як ти опинилась на краю.

Воджені над прірвою, над сказом
Час був наш — чи не забула ти?
Ми хотіли сіті скинуть разом
І летіть, щоб впасти з висоти.

Мріяли завжди удвох згоряти,
Спопеліти вдвох — і всьому край!
Двом дано в обіймах помирати,
Бачити навіч блаженний рай.

Що поробиш, в сіті заманула
Марна мрія, — та бридня кругом,
І життя навідліг стьобонуло
Грубим і безжальним батогом...

Не до нас життя — воно квапливе!
Хай брехала мрія — та цвіла.
Все-таки, коли-небудь щаслива
Ти хіба зі мною не була?

Золотинка, кучеринка кожна —
Чи не в давньому вилась огні? —
Ти — безбожна, пристрасна, порожня,
Незабутня, — ти пробач мені!

11 жовтня 1915

Поховають, зариють глибоко,
Та й могилка в траві пропаде.
І почуєм: далеко, високо
На землі десь там дощик іде.

І нічого ми вже не спитаєм,
Пробудившись з ледачого сну.
Якщо тихо — це осінь — ми знаєм,
А бурхливо — пішло на весну.

Не ввірвуться в дрімотливі звуки
Ані сміх, ні ридання луна,
І від муки любові й розлуки
Слава богу, рятує труна.

Тут усе супокоем укрите,
І лиш тут ми збагнем до пуття,
Що ж то люди назвали вгорі там —
Непутяще й путяще життя.

18 жовтня 1915

* * *

Все на жарти звела, щебетала,
А збагнула — і ну дорікать,
Головою невтішно хитала,
Стала хусткою сльози втирать.

Все забула на мить, реготала,
Осліпивши світ білий довкіл,
Нагадала усе — заридала,
Десять шпильок зронила на стіл.

Помарніла, пішла, озирнулась.
Знов вернулась, чекала була,
Проклинала, тоді повернулась
І, напевно, навіки пішла...

Що ж, пора мені братись за діло —
Давня доля чекає моя.
Та невже і життя відшуміло,
Відшуміло, як сукня твоя?

20 лютого 1916

Кажеш ти: я замкнувсь, збайдужів, охолов.
Так: я й буду з тобою такий.
Я виковував дух не для ніжних розмов,
Не для дружб вів із долею бій.

Та і сам ти колись був лихій і сміліш,
Ти по зорях прочитував теж,
Що грядущії ночі — темніш і темніш,
Що ночам не відміряно меж.

І — збулося. Весь світ навкруги здичавів,
Маяка мерехтіння нема.
І тому, хто на зорі провіщі зорів,
Геть нестерпна довкрузна пітьма.

І тому, хто не знав, що в минулій путі
Ще й грядущого ніч вироста,
Затуманило серце в знеможі і мсті,
Осоруга скривила уста.

Час надії і віри навек нас вража.
Я простим і довірливим йшов,
І відверта і щира дитяча душа,
Як твоя, не лякалась обмов.

А тепер з тих надій не шукай і слідів,
Геть пощезли туди, де зоря,
І до кого душа відкривалась тоді —
Одвернутись від того пора.

І сама та душа, мов прагнуща весна,
Ще не знала, що попіл лиша,—
В ворожнечі, в любові згоріла вона,
Спонеліла вона, та душа.

Залишилось усе, чого вік не зборов,
Лиш смутенна ще влада в мені —
Бунтувати жіночу невтолену кров,
В ній звірині будити вогні.

Тож не стукай у двері — не збудешся лих,
Не стогни, не благай у юрми:
Співчуття не знайдеш в бідних звірів отих,
Що колись називались людьми.

В маску з криці лице ти своє убери,
Поклонись, де священні гроби.
Браму раю залізом чатуй до пори,
Щоб не вдерлись безтямні раби.

9 червня 1916

СКІФИ

Панмонголізм! Хоть имя диго,
Но мне ласкает слух оно.

Владимир Соловьев

Мільйони — вас. Нас — тьми, і тьми, і тьми.
Потуга наша — незборима!
Так, скіфи — ми! Так, азіати — ми,—
З розкосими й захланними очима!

Що нам година, те віки — для вас!
Ми, як послужливі холопи,
Тримали щит між двох ворожих рас —
Монголів та Європи!

Віками вашого ковадла дзвін
Заглушував громи лавини,
Вам казкою страшною був загин
І Лісабона, і Мессіни!

Ви сотні літ дивилися на Схід,
Перлини наші зором жерли,
Чекали, глумлячись, коли — в похід,
Коли гармат наставить жерла!

Ось — день прийшов! Б'є крилами біда,
Та наступає час потали,
І, може, там ростиме лобода,
Де ваші Пестуми стояли!

Старий премудрий світе! Доки в гріб
Не впав ти від нудьги й достатку,
Спинися перед Сфінксом, як Едіп,
І древню розгадай загадку!..

Росія — Сфінкс. Печальна, і ясна,
І чорною залита кров'ю,

Вдивляється, вдивляється вона
В твій вид — з ненавистю й любов'ю!

А так любить, як любить наша кров,
Ніхто вже з вас давно не любить!
Забули ви, що в світі є любов,
Котра і спалює, і губить!

Ми любим все — студених чисел струм,
І дар видінь в душі натхненний,
Нам ясне все — і галльський гострий ум,
І хмуравий німецький геній...

Ми знаєм все — паризьких вулиць жах,
Венеціанські прохолоди,
І пахоці в цитринових лісах,
І Кельна піднебесні зводи...

Ми любим плоть — її засмагу, й смак,
І плоті млосний, смертний запах...
Чи ж винні ми, як хрусне ваш кістяк
В тяжких і ніжних наших лапах?

Ми звикли за вуздечки на скаку
Ловити лошаків огнистих,
Ламати коням спину їх важку...
Рабинь смирати норовистих...

Прийдіть до нас! В обійми — із хуртеш
Війни жахної, в мир — з прокляття!
Допоки ще не пізно — в піхви меч,
Товариші! Ми станем — браття!

А якщо ні — чекайте горя й мсти!
І нам доступне віроломство!
В тисячоліттях буде вас клясти
Сумне, знекровлене потомство!

Ми широко в могутньому строю
Розступимось у хащу дику
Перед Європою! Ми вам свою
Покажем азіатську пику!

Ідіть усі, ідіть аж за Урал!
Ми звільнюємо поле бою
Моторів, де скрегоче інтеграл,
З монгольських дикунів ордою!

Ми вам не щит! І вже в найважчу мить
За вас не станем, як опока.
Подивимся, як смертний бій кипить,
Щілиною вузького ока!

Не рушимося, як буде лютий гунн
Мерців обшукувати ласо,
Міста палити, в храм вести табун,
Пекти із білих бранців м'ясо!..

Отямся, ветхий світе! Глянь — вперед!
І вслухайся в поганську ліру! —
Вона востаннє кличе на бенкет,
На братню учту праці й миру!

30 січня 1918

З. ГІПШІУС,
отримавши «Останні вірші»

Жінко, збожеволіла гордючко!
Розумію натяк ваш і страх,
Білу вашу весняну гарячку,
Що гнівиться і дзвенить в рядках!

Всі слова — як зненавиди жала,
Всі слова — як гостролеза сталь!
Смужечку отруєну кинджала
Я цілую і дивлюся в даль...

Вдалині ж я бачу — море, море,
І нових країн могутній стан,
Голос ваш не чую в грізнім хорі,
Де гуде і виє ураган!

Страшно, гарно, неминуче, радо —
Кидатись мені в той пінний вал,
Вам — біля ірландських скель, наядо,
Лить в піснях зеленоокий шал.

Високо — над хвилями — над нами, —
Як зоря над чорними шпилями —
Має стяг — Інтернаціонал!

1—6 червня 1918

ПУШКІНСЬКОМУ ДОМУ

Назва Пушкінського дому
В Академії наук!
Звук це рідний і знайомий,
Дорогий для серця звук!

Це відлуння кригоплава
Над безмежністю ріки,
Перегуки пароплава
З пароплавом здалеки.

Сфінкса образ це левиний
В понадводній вишині.
Вершник бронзовий, що лине
На незрушному коні.

Наші пристрасні печалі
При замисленій Неві,
Як ми чорний день стрічали
В білі ночі вогневі.

Що за далі полум'яні
Нам світили з-за ріки!
Але снились нам жадані
І не знані ще віки.

Проминувши днів гнітючих
Незабарливий обман,
Ми ввижали днів прийдучих
Опромінений туман.

Тайну, Пушкіне, свободу
Славили ми вслід тобі.
Дай нам руку у негоду,
Поможи у боротьбі!

11 лютого 1921

СОЛОВ'ІНИЙ САД

Поема

1

Я потріскані скелі ламаю,
Коли їх оголяє відплив.
І віслюк мій насилу тягає
Всі ті брили, що я навалив.

Ми несемо їх ген аж до колій,
В купу скинем — і знову у путь.
Ледве-ледве бредемо поволі —
Наші ноги з втоми гудуть.

І кричить мій віслюк, бо радіє,
Що іде впорожні хоч назад.
А при самій дорозі темніє
Прохолодний і тінявий сад.

З-за високих стовпів огорожі
Розлягається спів солов'їв,
Задивляються в очі нам рожі,
Чути шепіт листків і струмків.

Крик осла мого знову лунає
Біля брами, що кличе в той сад,
А в саду хтось тихенько співає
І сміється думкам моїм в лад.

І тону я в бентежному співі,
Й, підганяючи злегка осла,
Бачу: скелі, від спеки аж сиві,
Огортає блакитна імла.

День спекотний уже догоряє,
 З лісу крадеться морок ночей,
 Бідолашний віслюк подивляє:
 «Що, мій пане, задумався, гей!»

Може, розум від спеки розтанув,
 Може, ясності вже не стає,—
 Та пече мені прикро, як рана,
 Те життя, що моє й не моє...

І чого в цій хатині убогій
 Я, знедолений, мрію і жду,
 І повторюю спів до знемоги,
 Що бринить в солов'їнім саду?

Не долинуть життєві завії
 В цей захищений мурами сад,
 В синій сутіні сукня біліє
 З-за високих і різьблених грат.

І щодня у вечірнім тумані
 Я минаю і сад той, і дім,
 І, легенька, вона мене манить,
 Кличе співом, кружлянням своїм.

І в закличному співі й кружлянні
 Щось забуте я знову ловлю,
 Знов зітхання люблю та блукання,
 Огорожі незрушність люблю.

Натомився віслюк, спочиває,
 Лом валяється ген на піску,
 А хазяїн бентежний блукає,
 Млу шукає — далеку? близьку?

І знайома, порожня, камінна,
Та сьогодні — таємна та путь
Упирається в сад солов'їний,
У блакитну його каламуть.

І триває безвихідь блукання
В нескінченному плинні годин,
А троянди колючі ще зрання
Звисли в росах з високих жердин.

Нагорода чи кара чекає,
Як з дороги свавільно зійду?
І чи можна — я так і не знаю —
В солов'їнім побути саду?

Вже минулого — як не існує,
Вже майбутньої праці не ждучи:
Гостем бажаним — серце віщує —
Буду я в солов'їнім саду.

4

Правду серце мені говорило,
Огорожа була не страшна.
Я не стукав — сама відчинила
Зачаровану браму вона.

Там струмки між лілей струменіли
І пісні дзюркотіли свої,
Дивним співом мене полонили,
Душу в бран узяли солов'ї.

Край чужий невідомого щастя
Ті обійми розкрили мені,
І дзвінкіше спадали зап'ястя,
Ніж в моєму убогому сні.

І сп'янило вино золотисте,
І вогонь золотий опалив,
І забув я про путь кам'янисту
І про друга, що брили носив.

5

Хай від лиха земного сховала
Огорожа висока й міцна, —
Хвиль морських переможну навалу
Солов'їна не спинить весна!

І вступила у співи тривога,
Поклик хвилі мені принесла...
І — видіння: далека дорога,
Де вісюк мій в утомі чвала...

І в імлі запашній та гарячій,
Обійнявши мене у журбі,
Все питає вона, ледь не плаче:
«Що, коханий, що сталося тобі?»

Та в імлу задивившись тужливо,
Як востаннє, блаженство п'ючи,
Я далекого шуму припливу
Вже не можу не чути вночі.

6

Сон мене на світанні покинув:
Промайнули нелічені дні!..
Усміхалась вона, мов дитина, —
Мабуть, бачить мене уві сні.

Як у присмерку ранньої рані
Лик її від кохання розцвів!..
Та, почувши і грім, і зітхання,
Я вже знав, що надходить приплив.

То блакитне вікно розчахнулось,—
І крізь дихання хвиль грозове
Наяву мені раптом почулось:
Мій віслюк мене жалібно зве.

Крик, неначе віщуючи лихо,
Краяв душу, як стогін, мені.
Я вікно зачинив тоді стиха —
Зоставайся в казковому сні...

Та, коли я спускався з горожі,—
Потривожив сущвіття ясне,
І, мов руки, колючі ті рожі
Не пускали, хапали мене.

7

Путь, де знав я заглибинку кожду,—
Кам'яниста, і довга, й тяжка.
Я ступаю на берег порожній,
Де колись я лишив віслюка.

Може, я заблукав у тумані?
Може, хтось напускає ману?
Ні, кущі ті давно мені знані,
Пам'ятаю цю скелю сумну...

Де ж мій дім? — Послизнувшись на ріні,
Я спіткнувся об кинутий лом.
Він, іржавий, лежав під камінням,
Затягло його мокрим піском...

Розмахнувшись рухом знайомим
(Та невже це ще й досі — вві сні?..),
Вдарив я заіржавленим ломом
У розтрісканий камінь на дні...

Раптом звідти, де спрути сіріли
І в щілині схитнулися враз,
Краб угору подерся щосили,
Став шукати до берега лаз.

Я посунувся — він же підвівся,
Клешні грізно розкрив і підняв,
Але тут з іншим крабом зустрівся,
З ним побився — і слід їх пропав.

А по стежці, утоптаній мною,
Де хатина раніше була,
Вже новий робітник до прибою
Брів, чужого ведучи осла.

6 січня 1914—14 жовтня 1915

ДВАНАДЦЯТЬ

Поєма

1

Чорні віти.
Білий сніг.
Вітер, вітер!
Виє, людину звалює з ніг.
Вітер, вітер —
На всім божім світі!

Кучерявить вітер
Білий сніжок.
Під сніжком — льодок.
Шлях небезпечний.
Кожен ходок
Падає — ах, сердешний!

Між домом і собором
Протягнутий канат.
На канаті — плакат:
«Вся влада Установчим зборам!»
Бабуся побивається-плаче:
Таке полотно добряче,
Такий великий плат
Віддали якійсь там епосі...
А скільки вийшло б онуч для хлоп'ят,
Всюди ж — голі та босі...

Бабуся ледь сунеться,
В заметі кудкудакає, шукаючи путь.
— Ох, Матінко-Заступнице!
— Ох, більшовики в могилу заженуть!

Подих жерсті!
Вітер морозяних лез!
І буржуй на перехресті
В комір заховався, змерз.

А це хто? — Волосся до пояса
І говорить впівголоса:
— Всі зрадники!
— Пропала Росія!
Напевно, письменник —
Витія...

Аж он і довгополий —
Бочком — на свої тропи...
Щось ти сьогодні кволий,
Товаришу попе?

А раніш, бувало,
Сунув животом,
На народ сіяло
Череве хрестом!

Ось і пані в каракулі
На іншу наткнулась:
— Вже ж ми плакали, плакали...
Посковзнулась
І — бац — простягнулась!

Ай, ай!
Тягни, піднімай!

Вітер бадьорий
І лют, і рад.
Крутить подоли,
Прохожих косить,
І рве, і носить,
І мене плакат:
«Вся влада Установчим зборам»...

І слова доносить:

...І в нас відбулися збори...
...Ось у цьому будинку вчора...
...Обговорили —
Постановили:
На час — десятку, на ніч — двадцять п'ять...
Менше — ні з кого не брать...
...Ходім спать...

Вечір тліє.
Порожня вулиця.
Один бродяга
Сутулиться,
Та вітер шаліє...

Ей, бідолахо!
Підійди —
Поцілуємся...

Хліба!
А що будуще?
Геть іди!

Небо чорнюще, чорнюще.

В грудях скипає лють —
Дихом гарячим...
Чорна, печальна, священна лють...

Товаришу! Бачним
Будь!

Гуляє вітер, сніжок паде.
А там дванадцятєро йде.

Гвинтівок ремені пітні,
Навкруг — вогні, вогні, вогні...

В зубах — цигарка, на лоб — картуз,
Іще б на спину — бубновий туз!

Свобода, свобода,
Ех, ех, без хреста!
Тра-та-та!

Холодно, товариші, холодно!

— А Ванька з Катькою — в корчмі досі.

— У неї керенки є в панчосі.

— Ванюшка сам тепер багач...

— Був нашим, став солдатом, бач!

— Ну, Ванько, — сучий син, буржуй, —
Мою, попробуй, поцілуй!

Свобода, свобода,
Ех, ех, без хреста!
Катька й Ванька неспростá
Зачинились — неспростá...

Навкруг — вогні, вогні, вогні...

На плечах — ремені пітні...

Революційний тримайте крок!
Ворог розбійний — зведи курок!

Не йди ж там, товаришу, назадгузь!
Пошлимо кулю в Святую Русь —

В товстозаду,
В пишну нььку,
У статэчньку!

Ех, ех, без хреста!

3

Як пішли хлоп'ята наші
Та в червону гвардію —
Та в червону гвардію —
Скласти голову свою!

Ех ти, горе-горенько,
Ех ти, мед-полин!
Пальтечко блаженьке,
Австрійський карабін!

Ми буржуям на покару
Кинем світ в пожежу яру,
Кров поллється із панви —
Господи, благослови!

4

Сніг курить, лихач кричить,
Ванька з Катькою летить —
На оглобельках ліхтарик
Слекстричний...
Вйо... давай!..

Він в одёжині солдата,
А мармиза дурнувата,
Крутить, крутить чорний вус,
Перекручуючи,
Піджартовуючи...

Ото Ванька — ох, джигун!
Ото Ванька — балакун!
Дурну Катьку обіймає,
Одітхнути не дає...

Вся відкинулась назад,
Зубки — мов перлинок ряд...
Ах ти Катенька, ти Катя,
Ти пикатенька моя!

5

В тебе. Катенько, на шиї
Від ножа палає шрам.
В тебе, Катенько, під груддю
Дряпина — ну, просто страм!

Ех, ех, потанцюй!
Ніжки гарні — хоч цілуй!

В мережнім трико ходила —
Походи-но, походи!
З офіцерами блудила —
Поблуди-но, поблуди!

Ех, ех, поблуди!
Серце тьохнуло — зажди!

Пам'ятаєш офіцера —
Наштрикнувся він на ніж...
Не пригадуєш, холера?
Пам'ять освіжи скоріш!

Ех, ех, та скоріш
В ліжку милого потіш!

Шоколад «Мінйон» рубала,
Мала гетри вогняні,
З юнкерами погуляла —
Перейшла до солдатні?!

Согріши-но, уха-ха,
Буде легше від гріха!

6

...Назустріч знову летять навскач,
Горланить, верещить лихач...

Стій! Стій! Андрюхо, помагай!
Петрухо, ззаду забігай!..

Трах-тарарах-тах-тах-тах-тах!
Сніг — курявою в небесах!

Лихач — із Ванькою — навітіч...
Ще раз пальнем! Гвинтівки — з пліч!..

Трах-тах! Тобі я покажу,
.....
Як брати дівчинку чужу!..

Здимів, падлюка! Ну і ну!
Тебе я завтра дожену!

Де Катька? — Мертва, нежива!
Пробита наскрізь голова!

Що, Катько, рада? — Ні гу-гу...
Лежи ти, стерво, на снігу!..

Революційний тримайте крок!
Ворог розбійний — зведи курок!

7

Знову йдуть усі дванадцять,
Через плечі — ремінці.
Лиш не в крок ступає вбивця,
Сполотнілий на лиці.

Йдуть усі широко й хрустко —
Він дрібоче, неборак.
Намотав на шию хустку —
Не отямиться ніяк...

— Чом це коло тебе глухо?
— Чом ти, друже, сторопів?
— Чом нахнюпився, Петрухо,
Чи не Катьку пожалів?

— Ох, товариші, браточки,
Таж ту дівку я кохав...
З нею темні вечорочки,
Хмільні ночі коротав...

Звів мене вогонь бідовий
В жадібних її очах,
Знак родимочки багровий
Коло правого плеча —
Загубив я, безголовий,
Згарячу згубив дівча... ах!

— Падло, що за катеринку
Ти завів, немов слинтяй?!
Саму душу, серединку,
Вивернуть хотів? Давай!
— Бережи поставу, синку,
Контролюй себе — і край!

— Не така пора настала,
Щоб нам нянечку — сюди!
Ще заллють за шкуру сала
Нам, товаришу, пожди!

І Петруха сповільняє
Квапний, дріботливий крок...

Він голівку закидає,
Він веселим знов стає...

Ех, іх!
Вже й побавитись не гріх!

Всі поверхи — на ключі,
Грабуватимуть вночі!

Навстіж — двері до пивниць,
П'є голота, панство — ниць!

8

Ох, ти горе-горенько,
Ти нудьго моя
Смертная!

Вже ж годининьку
Я гульну, ой, гульну...

Вже я тім'ячко
Почешу, почешу...

Вже насіннячко
Лузону, лузону...

Вже я ножичком
Різону, різону!..

Ти лети горобчиком, буржую!
Я порозкошую —
Вип'ю кровоньку
За коханочку-чорнобровоньку...

Упокой, господи, душу раби твоєї...

Нудно!

9

Не чути гамору міського,
Понад Невою тишина,
І вже нема городского —
Гуляйте, хлопці, без вина!

Стоїть буржуй на перехресті,
У комір заховався, змерз.
А поряд — у колючій шерсті
Зіщулився паршивий пес.

Стоїть буржуй, зігнувся, бідний,
Як пес холодний, нелюдим.
І світ старий, немов безрідний
Собака, щулиться за ним.

Розгулявся щось вітрюга —
 Заметіль, заметіль!
 Не видати зовсім друга,
 Темрява — хоч в око стріль!

Снігом крутить сатана —
 Сніг стоїть немов стіна...

— Ух, яка хуртеча, боже!
 — Петю! Бог не допоможе!
 Ну, від чого тебе спас
 Золотий іконостас?!
 Темний ти, та що й казати,
 Поміркуй тверезо, брате,—
 Замочив ти руки в кров
 Через Катьчину любов!
 — Крок тримай революційний!
 Близько ворог неспокойний!

Вперед, до свободи,
 Робочий народі!

11

...Йдуть вони без імені святого
 В далечинь — гуртом.
 Не шкода нічого
 Всім дванадцятьом...

Їх рупнички-карабіни —
 Супостатові привіт...
 У завулочки, між стіни,
 Де закрила хуга світ...
 Та в сніги, як у пір'їни,—
 Вже не витягти чобіт...

Стяг багряний
В очі б'є.

Крок чеканний
Сталь кує.

Окаянний
Враг встає...

Віхола їм ліпить в очі
Дні і ночі —
Свист негоди...

Вперед, вперед,
Робочий народі!

12

...Вдалину ідуть загоном.
Крок державний — аж гуде.
Вітер з прапором червоним
Гру попереду веде.

Спереду — замет холодний.
— Хто в заметі? — йди сюди!..
Ззаду пес іде голодний,
Скавулить на всі лади...

— Відчепися, шолудивий,
Я штиком полоскочу!
Пропади, як пес паршивий,
Старий світе, згинь з очу!

...Скалить зуби — вовк голодний —
Хвіст піджав — не відстає —
Пес холодний — пес негодний...
— Відгукнися, хто там є?

— Хто там прапором червоним
Знаки подає з п'ятьми?
— Хто пробіг там під балконом,
Заховався за доми?

— Все одно тебе добуду,
Краще здайся мені живцем!
— Гей, не завдавай нам труду,
Ну, виходь, стрілять почнем!

Трах-тах-тах! — І знову глухо.
Мертва тишина в домах...
Тільки сміхом завірюха
Заливається в снігах...

Трах-тах-тах!
Трах-тах-тах!

...Так ідуть державно, зв'ягом,
Ззаду — жалісний барбос,
Спереду — з кривавим стягом,
І невидимий на здив,
І на кулі невразлив,
По заметах задубілих,
Крізь хурделицю й мороз,
У вінку з троянок білих —
Спереду — Ісус Христос.

Січень 1918

ТРОЯНДА Й ХРЕСТ

Драма на 4 дії

ДІЙОВІ ОСОБИ

Граф Арчімбаут, власник замку в Лангедоці.

Капелан.

Лікар.

Кухар.

Перший лицар.

Другий лицар.

Аліскан, паж.

Бертран, на прізвисько Лицар-Недоля, вартовий замку.

Гаєтан, сеньйор Трауменека, трувер.

Рибалка.

Ізора, дружина графа.

Аліса, її придворна дама.

Лицарі, вассали, гості, придворні дами, поварята й інша челядь, дівчата-селянки, менестрелі й жонглери.

Дія відбувається на початку XIII віку; перша, третя й четверта — в Лангедоці; друга — в Бретані.

ДІЯ ПЕРША

СЦЕНА I

Подвір'я замку. Приємерк.

Б е р т р а н *(мов здалеку співає)*.

«Всюди недоля і втрати,
Гей, те, що буде, стрічай!
Став же свій парус крилатий,
Панцир на грудях багатий
Знаком хреста позначай».

Дивная пісня про море,
Пісня про хрест палаюче-сніжний...
Лицаря розум звичайний
Змісту її не збагне.
Голос мій, тихий, не в силі
Виявить темний той спів.
Де не піду я — невдача!
Пісню узорну Ізори
Все не звезду на мотив...

Яблуні стовбуре, весь
Розхитаний бурею в лютім!
Жадібно ждеш ти весни...
Теплий вітер дихне, і ніжно травою
Зазеленіє замковий вал...
Що ти, старий, скажеш тоді
Потокам і пташкам співучим?
Лиш дві-три блідо-рожеві віти простягнеш
В повітря, омите дощами,
Стовбуре, бурею змучений вкрай!

Так і ти, каліко Бертроне,
Всіма осміяний здавна! —

Почнуться бенкети, турніри,
Задзвонить стрілецький ріг,
Знов схвилює їй серце жонглер,
Вечоріючи пісню про море...
Що ти, старий, скажеш весні?
Хіба тихо зітхнеш од кохання?

О любов, важка ти, як щит!
Лише страждання приносиш,
Втіхи в тобі й на краплину нема.
Що ж пророкує дивна пісня?
«Серцю закон непорушний —
Радість — Страждання самє».
Як може страждання радістю быть?
«Радість, о Радість-Страждання,
Біль ще не зазнаних ран...»

А л і с а (*у вікні*). Хто тут співає і гомонить?

Б е р т р а н. Сторож замку.

А л і с а. Ах, це ви, Лицарю-Недоле! Прошу вас, одійдіть од вікна. Нездужає моя владарка, її непокоять ваші співи.

Б е р т р а н. Я одійду.

СЦЕНА II

Перехід у замку.

А л і с а. Святий отче, як ви мене перелякали!

К а п е л а н. Я не хотів вас лякати, прекрасна дамо.

А л і с а. Ви, певно, ждете графа?

К а п е л а н. Ні, не графа.

А л і с а. Або, щоб паж переказав графині...

К а п е л а н. І не граф, і не графиня, і не паж... ви не дуже проникливі, моя красуне...

А л і с а. Святий отче, вже не знаю, що й думать...

Капелан (*обнімаючи її*). Справа простіша, аніж ви думали, дорога Алісо.

Аліса. Ваш сан, ваші літа...

Капелан. Ну, це я сам знаю, хитрушко... ти не відмовишся від маленького подарунка...

Аліса. Хтось іде сюди... пустіть мене, я буду кричати!

Капелан (*тікаючи*). Святий Якове! Ну, добре, я вам це пригадаю...

Аліскан. Хто тут шепочеться в темряві?

Аліса. Це я... прекрасний паже... мені боязко... мені причулося, що тут хтось є...

Аліскан. Ну вже ж, Алісо. Зараз у ці двері їх преподобіє шмигнуло.

Аліса. Паскудний стариган!

Аліскан. Що він вам зробив?

Аліса. Він хотів мене ославити... ах, Аліскане, мені недобре... я падаю... допоміть мені...

Аліскан. Що ж я можу зробити? Жалійтесь графові.

Аліса. І — не допоможете мені, прекрасний паже?

Аліскан. Я не розумію навіть, про що ви говорите, придворна дамо. Проведіть мене до вашої владарки. Вона жадає згуків моєї лютні.

СЦЕНА III

Покої Ізори.

Ізора (*наспівує*).

Сніжиться гай...

Яриться зелений май...

Сниться блаженний край...

Забула далі... дивна пісня! «Радість-Страждання... серцю закон непорушний...» Поможі пригадати, Алісо!

- Аліса. Чим я можу допомогти вам, владарко, коли навіть лікар не помагає.
- Лікар. Всі засоби випробувано, а хворій полегшення нема. Проте я знов-таки кажу, разом з Галеном і Гіппократом, що слабкість оця зветься меланхолія.
- Ізора. Іди собі, лікарю, однаково нічого ти не розумієш. (*Лікар пішов*). «Серцю закон непорушний...» любити і ждати. «Радість-Страждання...» так, і страждання — радість із любим!.. Чи не так, Алісо?
- Аліса (*зирнувши на Аліскана*). Авжеж, владарко, мені теж здається, що так.
- Ізора. Нудьга, нудьга, Алісо! Дай сюди шахи! Паже, пісню!
- Аліскан. Заспівати вам сьогодні пісню, що співають при Арраському дворі?
- Ізора. Співай, яку знаєш.
- Аліскан (*співає*).
- День веселий, час привітний,
Ніжня весна.
Стукнув перстень самоцвітний
В рамину вікна.
Над долиною димиться
Запах рож і трав...
Соловей тобі любиться
В пісні наспівав.
Аеліс, душе лелії,
Вір ти солов'ю...
Землі всі оддам святії
За любов твою...
- Аліса. Ваш хід, моя владарко.
- Ізора (*грає королевою*). Ах!
- Аліса. Знов замислились ви?
Темної пісні згуки чарують...

І з о р а. Яка пісня?

А л і с к а н. Коли б я знав причину смутку...

І з о р а. Я не знаю сама.

А л і с к а н. Правда, не та уже ви...

Що сіряк-соловей для троянди з троянд!..

І з о р а. Як сказать до ладу ти умієш!

Певно, фея тебе научила

Признаватись жінкам!

А л і с к а н. Смітєсь ізнову ви з мене...

Хіба знав я феї, окрім вас?

І з о р а. Нащо солодкі слова?

Так, немов я метелик, чи що.

Гіркий мені мед твоїх слів!

А л і с а. Шах королеві й королю!

І з о р а.

Слава богу!

Годі нудитися грою.—

Чим мені, паж кучерявий,

Горю зарадить твоєму?

А л і с к а н.

Згадайте колишні ігри!

Згадайте: лише навесні

У нас на галяві зеленій

В танках веселих

Спливало безжурне життя...

І з о р а.

Паж, не забудь: я — твоя володарка!

А л і с а.

Вона слаба, Аліскане.

І з о р а (*наспівує*).

Серцю закон непорушний...

Радість-Страждання...

А л і с к а н.

Вам пісня запала,

Що співав її чудака наємний.

І з о р а.

Хай! — пісню співав не свою...

А л і с к а н.

Який-небудь бідний рибалка
Із чужої дикої Бретані
Недоладну пісню склав...

І з о р а.

Паже, ревнуєш? —
Заспокойся... Його я не знаю...
Ах, хто знає? Знов прийде той час,
І, може, на зеленій галяві
Знов нас та сама радість обійме...
Ні!.. Тепер — все огидне і дике...
Життя таке — не життя і не сон!

Пішла.

А л і с к а н. Вона зовсім-таки божеволіє...

А л і с а. Я тієї думки, що це вже сталось... кращого
за вас воліти... кого ж?

А л і с к а н. І нам доведеться цілу зиму нудитись...

А л і с а. Вам сумно, прекрасний паже?

А л і с к а н. Вона не прийде сюди?

А л і с а. Ні, в цю годину, ви знаєте, вона завжди
мріє... і бачить сни... В цю годину ніхто не
прийде сюди. *(Обнімає Аліскана).*

СЦЕНА IV

Покої графа.

Г р а ф. Заприсягаюсь святим Яковом Кампостельським, вони мені люті доливають! Ти знаєш, Оттон ледве дихає!

К а п е л а н. Ваше добродійство, ніяк не додумаюсь, про що ви турбуєтесь. Пошліть новий загін лицарів, і непокірні віллани будуть знищені.

Г р а ф ф. Чи давно отого бідолашного Кларі побили палицями в смерть?

К а п е л а н. У вас є кращі вассали, як Оттон і Кларі. А до того, кажуть, граф Сімон Монфор уже на поміч нам іде з Парижа звалить єретиків...

Г р а ф ф. Коли ж то ще дійде Монфор?..
Покликати Бертрана!

Входить Б е р т р а н.

Ну, як вісті?

Б е р т р а н. Недобрі, ваша світлість. Граф Раймунд
В Тулузі військо нарядив...

Г р а ф ф. Убивця!

К а п е л а н. І гріховодник як на те: п'ять жінок — і хоч би
тобі один законний син...

Б е р т р а н. Під їхнім прапором і Монсегюр...

Г р а ф ф. Сусід мій!

Б е р т р а н. Єпископу новому присягнув він,
А все, що мав, старцям поклав роздати...

Г р а ф ф. Шахрай! — Так ось образив хто Кларі!

Б е р т р а н. Не думаю. Ці люди — вороги нам,
Проте — все по-євангельському чинять
І лицарів чужих не убивають
В глухім кутку...

Г р а ф ф. Одна усе це банда!

І ці хамли з кийками, й сюзерени,
Що вже забули й господа, і папу,
Й вассали їх — обідранці...

Б е р т р а н.

Але...

Г р а ф.

Мовчи! Ти сам — чи не тієї ж масті,
Як всі ви, недотепи й боягузи,
Яких лиш вибивають із сідла
На першому ж турнірі...

Б е р т р а н.

Ваша світлість,

Монфор, мені сказали, вже в Ліоні...

Г р а ф.

Гадаєш ти, що з нас цього вже досить?

Б е р т р а н.

Ви знаєте, служить я завжди радий
І владарці моїй, і вам...

Г р а ф.

Що ж, Лицарю-

Недоле! Ну, хоч раз нам доведи,
Що ти не боягуз! — Цієї ночі
Розвідайся, як близько вже тепер
Одважнєє Сімона військо!

Б е р т р а н.

Їду.

Г р а ф.

Гляди ж, вертайсь з веселими вістями.
І не накрюкай лиха знов.— Іди!

Бертран пішов.

К а п е л а н. Що вірно, то вірно! Це не лицар, а во-
рона в лицарському пір'ї.

Г р а ф. Шановний духівниче, мені голова обертом
пішла...

К а п е л а н. Е, не турбуйтеся, ваша милість. Упо-
раємося з ткачами, що диявол підсилає. Звер-
ніть увагу краще на те, що діється у замку...

Граф. Зрада?

Капелан. Ні... але...

Граф. Кажі!

Капелан. *Isora, coniunx vestra, aliquantulum male sobria est* *.

Граф. Нічого не розумію! Говори по-людськи!

Капелан. Дружина вашої милості...

Граф. Моя жона!

Капелан. На столі біля її постелі лежить роман про Флору...

Граф. То що ж із цього?

Капелан. І про Бланшефлера... замість молитовника. А ви знаєте, що романи komponують вороги святої церкви?

Граф. Крамольники!

Капелан. Авжеж. Самозваного папу почитують люди, що б'ють ваших лицарів. А людей, які б'ють лицарів, хвалять автори романів...

Граф. Я казав, що все це — одна банда!

Капелан. І всього цього учить вашу дружину її придворна дама...

Граф. Прокляття! Коли б я був раніш це знав!

Капелан. Тримайте спокій, ваша милість. Вона іде сюди. Розпитайте її, боцімто ви нічого не знаєте.

Входить Аліса.

Аліса. Ваша світлість, слаба моя владарка...

Граф. Ось як! Давно це з нею?

Аліса. Оце з самого рання й не доторкалася до їжі.

Капелан. Чуєте, ваша милість...

Граф. Ви кликали лікаря?

---

* Ізора, дружина ваша, недостатньо розсудлива (лат.).

Аліса. Лікар сказав, що хвороба од меланхолії походить, а там, де надто меланхолії, тіло попсовано і недалеко до божевілля...

Граф. Поможи нам, святий Якове!

Аліса. Владарка все нудьгує вдень, ночами ж кидатється, кусає подушки і згадує чиєсь ім'я...

Граф. Чиє ім'я?

Аліса. Я не розібрала... здається, вона бурмоче: «Мандрівник».

Граф. «Мандрівник»?

Аліса. Так лицаря звать... що пісню склав...

Капелан. От бачите, ваша милість: роман родить пісню, пісня родить лицаря, а лицар родить...

Аліса. Владарка не може забути пісні відтоді, як у нас жонглери співали...

Граф. Про що там співається?

Капелан. Це зразу можна сказати: про солов'я та троянду.

Аліса. Ні, про троянду та про солов'я нема й словечка. Я зовсім не розумію пісні, хоча владарка не раз її співала...

Граф. В такому разі, може, вона збожеволіла!

Аліса. Мені самій це до голови приходило, ваша світлість.

Граф. Зрадники! Покликать сюди лікаря!

Входить лікар.

Що з мою жоною?

Лікар. *Melancholia regnat... **

Граф. Тисяча проклять! Вони всі балакають по-латинському, як тільки справа йде про мою жінку!

Лікар. Ваше добродійство, дружина ваша підпала меланхолії, що єсть суха, холодна і гірка.

---

* Меланхолія царює... (лат.).

Царство меланхолії тягнеться од серпневих до лютневих ід...

Граф. Святий Яків! Та ж лютий ось-ось пройде!

Лікар. Нічого не вдієш, доведеться ще подождати, ваше добродійство. Скоро почне крові більшати; а коли крові набереться дуже багато, ми випустимо її через ніс, як учать стародавні мудреці Гален і Гіппократ...

Капелан. Тут криється алегорія...

Граф. Святий Якове, я сам божеволоію! Святий отче, що ж тепер робити?

Капелан. Покладіться на мене, ваша милість, я дам вам добру раду.

Лікар. *Idem — melancholia regnat... **

Граф. Лікарю, ти діждешся шибениці!

СЦЕНА V

Покої Ізори.

Аліса. Владарко, на бога, будьте обережні! Граф стурбований, він, здається, догадується, за нами підглядають. Ваша недуга — зимня нудьга, не більше.

Ізора.

Ні, в серці моєму — весна.

Хоч їх сімнадцять сплило, як вода,—

В серці у мене стоять холодá,

Мовби туманом дихнув

Яблуні стовбур в саду...

Бачиш, віти, мов хрест, перетнулись

В небі дощовім, сліпім...

Серце, як яблуня, плаче...

«Радість-Страждання...

Серцю закон непорушний...»

* Все те ж саме — меланхолія царює... (лат.).

Аліса.

Все це вам набурмотав Лицар-Недоля. Повірте, весна поверне вам здоров'я й радість...

Ізора.

Слухай, Алісо!

Минулої ночі

Дивний приснивсь мені сон...

Мовби у місячнім сяйві я сплю

І чую, як море хлюпоче,

І капле, і пахне живиця

В повітря — густе, як вино...

Раптом — із-під землі,

Мов із темного гробу,

Лицар устав, молодий, невідомий...

Кучері — як льон,

Розсипались по плечах...

Серце так б'ється, так б'ється...

І, на колінах, у захваті

Я крикнула: «Гостю невідомий!

Ім'я своє ти скажи!»

Він — ані слова...

Доторкнутись до нього не смію,

А чудно і дивно молитись йому!

І чорна троянда — чорніша за кров —

На ясних грудях горить...

«Мандрівнику!» — крикнула я.

Чую дзвони десь, бачу світ,

І проснулась в сльозах...

А в пам'яті — той самий спів,

Правда, інший, ніж співав жонглер...

Бачила ти, що подушку свою

Я кусала вночі!

Ще й сорочку подерла усю!

Чуєш, серце як стугонить...

І в пам'яті — цей вічний спів:

«Радість-Страждання...»

Ні, вдруге не можу сказати!..

Аліса.

Тихше, заради святих! Тут хтось є...

Капелан (*відчиняючи двері*). Так ось які сни вам сняться! Все перекажу графові! Вам досить буде часу, щоб читати романи у Круглій вежі!

Пішов.

Ізора.

Що він сказав?

Аліса.

Він погрожував ув'язненням...

Ізора.

Святий Відіане! Що ж робити мені?

Аліса.

Не знаю... чекати... скоритися...

Ізора.

Прокляття! — Я розірву їм серце! — Недарма в серці матері моєї тече іспанська кров!

Аліса.

Владарко, тихше... хтось під вікном...

Ізора (*виглядає у вікно*).

Бертран!.. — Лицарю! Зайдіть! Обережніш!

Аліса (*плаче*).

Чим допоможе каліка оцей... нещасні ми...

Бертран (*заходить*).

Владарко, чим можу вам служити?

Ізора (*обережно*).

Чи могли б ви, лицарю,

Те зробити, що я доручу?

Бертран (*здивований*).

Владарко, все, що в силах моїх...

Не прохання — наказу чекаю...

Та чи зможу?
Граф на північ послав мене...

І з о р а.
На північ!

Б е р т р а н.
Так. Цієї ж ночі.

І з о р а.
О!.. Лицарю! Ви вірні мені?

Б е р т р а н.
Даремне питання...

І з о р а.
Час не жде!
Мені замкнення загрожує...

Б е р т р а н.
Не мучте серця
Признанням жорстоким...

І з о р а.
Ви — сторож замку.
Знаєте Круглу вежу?

Б е р т р а н.
Знаю давно.
«Вежа Вдови Невтішної» — прозивають її...

І з о р а.
Єсть там хід потайний?

Б е р т р а н.
Єсть! Під плитою в кутку...
Для вилазки колись там пробили його...

І з о р а.
Далі!
За кожну мить боюсь!
Єсть лицар... єсть пісня...
Пісня та спать не дає...

Б е р т р а н.
Владарко, я знаю ту пісню!

І з о р а.
Знаєте ви! —

Ви повинні співця віднайти,
Хоча б довелось
Всі країни снігів і туманів пройти!
«Мандрівник» — ім'я йому...
Чорна троянда на грудях його...
Так відкрилось мені в віщім сні!

Б е р т р а н.

Владарко, доручення ваше
Нагадує казку дитячу...
Та — недурно життя мене учить всякчас:
Знаю, в дитячих снах
Більше правди, ніж думають люди!
Загину, чи виповню:
Мандрівник буде у вас!

І з о р а.

Присягайтесь мені мовчати про все,
Що ми говорили отут!

Б е р т р а н.

Присягатись?
Чи ж треба присяг?..
На троянді поклявся б, —
Ви — краща з троянд...

І з о р а (*здивована*).

О! І ви навчилися поштивим словам? —
Ні, як слід присягніть...

Б е р т р а н.

Більшої присяги не сміє
Бідний лицар давати...

І з о р а (*жорстоко*).

Присягайтесь, присягайтесь!

Б е р т р а н.

Присягаюсь: живим не вернуся,
Якщо лицаря я не знайду...
Вічною вірністю Дамі клянуся!

І з о р а (*з цікавістю*).

Лицарю, хто ваша Дама?

Б е р т р а н.

Ім'я не смію сказати...

І з о р а.

Я наказати вам можу...

Б е р т р а н.

Одпустіть у далеку путь...

І з о р а (*лукаво*).

Ні, ні... тільки ім'я одне...

Бертран схиляється на коліно.

Встань, Бертрране, мій вірний вассале!
Тепер — я вірю тобі.

Відходить від нього.

О, яка ж сильна й прекрасна любов!
Навіть цій породі,
Низькій, смішній і нікчемній,
Лицаря вірність дає...

Б е р т р а н (*до себе*).

Ну, каліко нещасний!
Геть іди, не жди, не надійся.
Любові чужій послужи.

Входить граф, грюкаючи з'їденим іржею ключем.

Г р а ф. Ні слова, зраднице! Я знаю все! (*Бертрану*).
Чого ти тут?

А л і с а. Ваша світлість, він сам сюди вдерся!..

Г р а ф. Негіднику! Я убив би тебе на місці, коли б
ти не був такий мізерний! Каліка! Собака! —
Який прекрасний смак для придворної дами!..

А л і с а. Ваша світлість...

Г р а ф. Мовчіть! Ница тварино! Ось що ви робите,
замість того щоб стежити за нею! Ви удостої-
тесь долі вашої владарки! (*До Ізори*). Чи,
може, ви хочете вернутись в свої Толозанські

Муки? За всі турботи ви платите мені золотом Тулузи.

Ізора. Мій владарю, наказуйте,— я слухаю.

Граф. Ви зрозуміли, що сперечатися зі мною не можна! Зараз же, не гаючи часу,— у Вежу Невтішної Вдови! І хай допоможе вам стати іншою святий Яків Кампостельський! — Ідіть!

Ізора і Аліса пішли.

А ти, нещасний каліко, умієш тільки крякати, як ворона, та прилипати до дам придворних. Ти, може, забув доручення мое?

Бертран. Я їду, як ви сказали, цієї ночі.

Граф. Все розвідай. Я буду ждати місяць, два місяці! Якщо вісті твої будуть знову невеселі — не бачити тобі своєї голови. А коли ти привезеш мені хорошого про графа Монфора, я прощу тебе, Лицарю-Недоле!

Пішов услід за Ізорою.

Бертран.

Прекрасна дурисвітка!

Нехай умру,— а їй допоможу.

Хоч там би що — вперед! —

На північ, в ніч!

Пішов.

ДІЯ ДРУГА

СЦЕНА I

Берег океану.

Бертран *(на коні)*. Куди я заїхав? Сніг очі сліпить, вітер у вуха свище! Шалений! Проте — вперед, знеможений мій коню!

Зникає за каменем.

Га е т а н (співа).

Кохання безуму не вір!
За радістю — страждання!
За радістю — страждання!

Р и б а л к а (співає).

Не спи, королю, встань, Граллон,
Твій люд підводний бачить сон!
Кер-Іс на дні морським — віки,
Прокляття любої донькі!

Га е т а н. «Прокляття любої доньки!» Гей, рибалко!

Р и б а л к а. Дух святий з нами! За снігом світу не видно!
Був лицар, тепер — ти! Я думав:
це мій так голос оддається поміж скель. Чи ти — мара?

Га е т а н. Ти кричиш на мене, одначе пісню мою співаєш.

Р и б а л к а. Яку твою пісню? Що ти, збожеволів, чи що?
Цю пісню співають і в Плугасну, і в Плузезці, і у нас, у Плугерно.

Га е т а н. А де було місто Кер-Іс?

Р и б а л к а. Та, кажуть, тут недалеко. Бачиш ту купу каміння на березі?

Га е т а н. Бачу. Попереду — лев, потім — кінь...

Р и б а л к а. Ніякого коня там нема, а просто — каміння, і серед каміння — затока. Туди влітку запливають найбільш жирні краби. Ото там, кажуть, на кожну кутю й ходить святий Гвенполе. — А тебе звідки бог приніс?

Га е т а н. Я — із Трауменека.

Р и б а л к а. Трауменека? — Щось не чув.

Га е т а н. Адже тут недалечко Аберврак?

Р и б а л к а. Еге ж, монастир...

Г а е т а н. Отак, повз монастирський сад — до колодязя, від колодязя — на гору, до перших будинків Ландеда...

Р и б а л к а. Хто ж не знає Ландеда! Ми всі туди ходимо на свято...

Г а е т а н. Поверни, не доходячи до церкви, наліво, полем, там скоро й буде Трауменек.

Р и б а л к а. Цей замок зветься — Трауменек?

Г а е т а н. Ну вже ж так.

Р и б а л к а. Так це — Трауменек... І дивак же, певно, тамтешній сеньйор!

Г а е т а н. Чого ти так думаєш?

Р и б а л к а. Не я один, усі так; він, кажуть, сам пасе свою отару; а отара в нього всього-навсього три півні. Живе бідно, певно, скупий. Інші лицарі бенкетують та б'ються на турнірах, а цей одно блукає та казки розказує... А ти що там поробляєш?

Г а е т а н. Признатись, рибалко, це ж я, бач, і єсть сеньйор Трауменека.

Р и б а л к а. Хрест святий з нами! Не думайте, сеньйоре, що я — в насмішку, хіба мало що було у нас...

Г а е т а н. Це правда, рибалко. У мене — хрест на грудях, а хрест дається не для забавки...

Р и б а л к а. Хрест на грудях, а я, бач, і не розібрав ізразу... Звичайно, пане, про багатих людей не писано закона...

Б е р т р а н (*вертається*). Ізнов той самий камінь! Хто там? Гей, бурлако!

Г а е т а н. Не кричи зопалу на людей. Сам ти хто?

Б е р т р а н. Лицар.

Г а е т а н. А я — сеньйор.

Б е р т р а н. Ти щось не подібний до сеньйора.

Г а е т а н. Я доведу тобі, що це правда! Бери меч!

Б'ються.

Р и б а л к а (*тікаючи*). Сохрани й помилуй! Ці лицарі вічно б'ються!

Б е р т р а н. Кепсько ти б'єшся, сеньйоре! Прости помилування, а то я тобі голову одрубаю!

Г а е т а н (*знімаючи шолом*). Просту помилування. Ти бачиш, я старий.

Б е р т р а н. Не варт було мені тупить свого меча, дїду! Обіцяй виповнити все те, про що я тебе попрохаю.

Г а е т а н. Ти подобаєшся мені, і я виповню, чого ти попрохаєш. Не відмов перепочити в мене у Трауменеку.

Б е р т р а н. Спасибі. Я не втомився, та кїнь мій пристав од далекої путі.

СЦЕНА II

Двір Трауменека.

Г а е т а н.

...І король старий заснув...
Тоді лукава дочка
Взяла потихеньку ключі
І впустила коханця свого...
А двері в загаті були,
І ринув крізь них океан...
Так потонув Кер-Іс
І загинув король старий...

Б е р т р а н.

Де ж було оце місто — Кер-Іс?

Г а е т а н.

Ген там, поміж чорних цих скель...
Слухай далі: прокляття дочці!
За це ж бо святий Гвенноле
Обернув її в фею морськую...

І, коли шумить океан,
Розчісує гребнем люта Моргана
Кучері їй золоті...
Вона співає, та голос її
Смўтний, як хвилі плюск...

Б е р т р а н.

Чудна ти людина якась!
Про сирен та про королів,
Ще й про міста підводні
Багато мені розповів!
А не знаю, хто ж ти такий?
Не думав я, як ми билися вдвох,
Що оцей твій шолóм
Криє кучері сиві, срібні.
Кволий ти — так,
Але б'єшся, мов хлопчик зухвалий,
Правда, сива уже голова,
Але голос, як рiг, дзвінкодужий,
І горять молодечі очі!

Г а е т а н.

Не думав і я, що волосся твого
Торкнулося щире сріблó.
Ох, певно, бачив багато?
Та хоч голос твій
Став сумовитий,
Гостю ласкавий, — з обличчя
Мені ти до серця припав!

Б е р т р а н.

Спасибі за ласку.
Так, правда, нужди та горя —
Тільки в житті і зазнав.
Тим ніжніше серця торкнулось
Добре слово твоє.
Я — Бертран із Тулузи.
Ні про що тобі не нагадає
Моє темне ім'я.

Ти ж, напевно, був славний, багатий?
По розмові й поставі ти лицар...
Певно, Гріб захищав ти Господень?
Вицвів, бачу, на грудях ось хрест...

Га е т а н.

Ні, я теж лицар безвісний,
І не плавав я в Землю Святую,
Хоч із вигляду я мандрівник...
Чого, друже, так дивишся ти?

Б е р т р а н.

Скажи, як звать тебе.

Га е т а н.

Гаетан — прозивають.
Із Арморіки любої вийшов...
Глянь, ось — усі володіння мої:
Тільки світ — у моїм Трауменеку
Починають півні співать...
Одізвуться враз там — за горáми,
Там ізнову, іще... і останнім
Одізветься аж з монастиря...
А я, перед світом уставши,
Чую, як крізь туман
Сіє, мигиче дощ
І кличе шумний океан...
Знову брови здригнулись твої...

Б е р т р а н.

Вслухаючись в те, що ти кажеш,
Я пригадав одну річ...
Що ж, сеньйоре Трауменека,
Давай одне 'дному розкажем
Про наше життя... Союз,
Заключений в дзвоні мечів,
Скріпимо словом ще більш!

Га е т а н.

Більш, ніж другом, —
Братом твоїм

Віднині назвусь!
Починай ти першим казати!

Б е р т р а н.

Сумна, Гаетане,
Буде повість моя.
Сином простого ткача із Тулузи
Я ще змалку на службу попав.
І за довгую службу в замку
Граф мені меча присудив...
Якось, в час одного турніру,
Підлим ударом лукавий боець
Вибив мене із сідла...
Велет незграбний з дельфіном в гербі
На груди ногою наступив...
Владарка хусткою знак подала —
І пожаліли мене...
О, як я від стиду, з гніву горів!
Як я серце благав проколоти —
Та живим лишили мене, мерзотні!..

Г а е т а н.

Проклятий час!
Лицарів кращих не цінять!

Б е р т р а н.

Ніхто з того часу мене не пропустить,
Кожен сміється і кпить...
І вона сміється, я знаю,
В своїм високім вікні...
Все ж привіт, чи то тїнь привіту,
Тільки від неї я дістав...
Як троянді далека трава, так я їй...
Та й чи зможе лицаря розум
Збагнуть таїну, що в жіночій душі!

Г а е т а н.

Сумне мені, брате, повів...
Дурні, злії люди!..
Сам я щойно перечув

Огонь ударів твоїх! —
Як заїхав до нас ти, скажи?..

Б е р т р а н.

Два доручення маю зробити:
Повинен я взнати, чи скоро Монфोर
Нам допоможе повстання убити...

Г а е т а н.

І у нас за Монфора говорять,
Та хоч би вони й звали мене,
Я під їх орифламу не встану...

Б е р т р а н.

Брате, виходить, ти віриш,
Що в жилах у нас
Одна — свята французька кров?..
Жорстокий Монфор тим самим мечем,
Що невірних рубав упень,
Братерську кров проливає...
Під чий же ти станеш стяг?

Г а е т а н.

Стяга для мене нема,
Я зостануся сам.

Б е р т р а н.

Легко казати тобі,
А я, бач, на службі... Що я зроблю,
Пишного замку сторож нещасний!
Лиш сам не буваю я
На ловах убогих селян...

Г а е т а н.

Ти мусиш той край покинути.

Б е р т р а н.

Покинути! Не зрозумів ти мене.
Я, як ти, не вірю в новий похід,
Меч Монфора — не в божій руці...
Хіба ж я зрадити можу тому,
Чому все життя я служив?
Зрада — навіть неправді —

Все зрадою зветься вона!
Я там умру, де серце зосталось!
Недурно «Недоля» прозвали мене!

Га е т а н.

Служба держить тебе, бідний?
Ланцюги земнії
Тяжкі, певно...
Ніколи я їх не носив...

Ну, а друге доручення — так само трудне?

Б е р т р а н.

Хай даремно заїхав до ваших туманів,
Як я з Толозанського шляху звернув! —
Обов'язок лицаря
Тайну Дами в серці носити.
Нічого тобі не скажу.

Га е т а н.

Щось говориш, що я не збагну...

Б е р т р а н.

О, як я хочу скоріше
Вислухати повість твою!
Чудне почуття
Твої очі й твій голос
Викликають в мені!
В передчуття я не вірю,
Але здається,
Що ти мені посланий
В нагороду за довгу путь.

Га е т а н.

Слухай! — Старий я,
І життя одиноке моє,
Та тричі прекрасне життя!

Б е р т р а н.

І тричі нестале воно!

Га е т а н.

Біля озера мати моя молода
Вечора пізнього, разом з туманом

Залишила самого мене в колиці...
Фея — малого мене
Понесла в свій озерний палац
І в туманнім полоні плакала...
І вінком із рожевих троянд
Вквітчала кучері мої...

Б е р т р а н.

Ти знов мені кажеш казки...

Г а е т а н.

Хіба в казці не може быть правди?

Б е р т р а н.

Так, правда буває часом і в казках...
Пробач, мій розум простенький собі...
Певно, єсть в твоїх дивних словах
Затаєний зміст ще якийсь...
Далі, прошу тебе...

Г а е т а н.

Слухай далі!
Лицарем стать я хотів...
Фея довго в обіймах стискала мене
І, косами вкривши, плакала довго...
Не знаю, про що
Думала вона, прядучи...
І сказала: «Іди тепер
У світ дощовий,
Світ туманний...
Туди пряжа Парки веде...»

Б е р т р а н *(вслухаючись)*.

Куди пряжа Парки веде?

Г а е т а н.

Ще й так сказала вона:
«Світу нечувану радість
В серце твоє я вкладу!
Слухай пісень океану,
Вдосвіта в небо дивись!

Людам покликом будеш безцільним!
І, може, зворушиш
Серце діви земної,
Та ніхто не зворушить
Серця тобі...
Воно — у владі моїй...
Будеш повік — мандрівник!
Твоє все призначення в цім,
Радість-Страждання твоє!»

Б е р т р а н.

«Радість-Страждання»!

Що означа це?

Г а е т а н.

«Серцю — закон непорушний»,—

Так казала вона,

І крізь сльози — все те ж:

«Твоя путь у майбутнє — мандри!

Гей, те, що буде, стрічай!

Панцир на грудях багатий

Знаком хреста позначай!»

Груди хрестом відзначив я,

І в світ туманний прийшов...

Б е р т р а н.

Чекай!

Вірить казкам

Я не вмію!

Мов пісня — те, що ти розказав!

Г а е т а н.

Все ти, Бертрране, не віриш!

Так, і рибалки, й жонглери

Скрізь мої пісні співають,

Пісні про трудне життя...

Б е р т р а н.

Дивно в це вірить.

Сниться чи ні?

Ясної радості
Сповнилось серце...
Ти оцю пісню ісклав?

Г а е т а н.

Цю — і багато інших.

Б е р т р а н.

Ти — Мандрівник?

Г а е т а н.

Так Фея назвала мене...

Б е р т р а н.

Ти дорожчий мені за всі скарби світу!

За життя дорожчий брат!

Тебе, тільки тебе

В сніжних туманах шукаю! —

Прочнись, горопашний Бертроне!

Те, що ти мариш,

На правду життя не подібне ніяк!..

Г а е т а н.

Коли ти щасливий,

Про що ж ти плачеш,

Любий мій гостю?

Б е р т р а н.

Прости, пробач мені, мій друже!

Життя мене надто вже гнало,

Я і радість стрічаю сльозами!..

Перша радість, що тебе зустрів,

Кого і в світі не думав знайти.

Радість друга — прости за неї —

Бачу, що ти — не юнак:

Краще почує пісню Ізора,

Не вважаючи на мужську, грубу красу,

Вслухаючись в пісню одну!

СЦЕНА III

Берег океану.

Га е т а н і Б е р т р а н на конях.

Га е т а н.

Тепер — підводне місто недалеко.
Прислухайсь — дзвони звідти чуть...

Б е р т р а н.

Я чую,

Як море буряно співа.

Га е т а н.

А бачиш,

Як сива риза Гвенноле сріблиться
Над морем?

Б е р т р а н.

Бачу: сивий то туман

Розходиться.

Га е т а н.

Тепер ти бачиш,

Троянди хвилями заграли?

Б е р т р а н.

Так.

Це сонце устає із-за туману.

Га е т а н.

Ні! то сирени лютої луска!..
Моргана мчить по хвилях!.. Подивись:
Над нею хрест заносить Гвенноле!

Б е р т р а н. Туман ізнов повиснув.

Га е т а н.

Чуєш стогін?

Сирена віроломна то співає...

Б е р т р а н.

Я чую тільки хвиль скорботний голос.
Не гай часу! Через туман — вперед!

ДІЯ ТРЕТЯ

СЦЕНА I

Покої графа.

Г р а ф.

Так ти на власні, кажеш, очі бачив
І військо Найсвятішого?

Б е р т р а н.

Так, бачив.

Г р а ф.

І орифламу славною Монфора?

Б е р т р а н.

Так. На червонім полі — срібний лев.
Хвіст у чотири китиці. І разом
Всі зібрані вузлом.

Г р а ф.

Хвала тобі,

Святий Іакове!

Б е р т р а н.

Вони тепер в Безьє,
І б'ють, і палять бідний люд. «Всіх ріжте! —
Сказав легат. — Господь своїх впізнає!»

Г р а ф.

Так їм і треба! Молодці! Тепер
Монфор уже ось-ось!

Б е р т р а н.

На Толозанській

Дорозі, ваша світлість.

Г р а ф.

Так, Бертроне!

Ти виконав доручення моє!

Проби ж ти нагороди! Я прощаю!

Б е р т р а н.

Чи можу я за інших попрохати?

Г р а ф.

Чого ти хочеш?

Б е р т р а н.

Ваша світлість! Завтра
Настане май. У нас у всій окрузі
Піснями звикли всі стрічать весну.
Одзначте й ви оце священне свято...

Г р а ф.

До чого це? Я сам про це вже думав!

Б е р т р а н.

Жонглер прибув зі мною, ваша світлість,
Нові пісні з собою він привіз...

Г р а ф.

Та ти розвеселити нас задумав?
Послухаєм, люблю пісні я слухать!

Б е р т р а н.

Пустіть на волю молоду графиню,
Яку замкнули в Вежу...

Г р а ф.

Що таке? —

Це про мою дружину ти, чи що?

Б е р т р а н.

Ви обіцяли...

Г р а ф.

Так — і обіцянок
Я не беру назад. — Чого це ти згадав
Про цеє зараз?

Б е р т р а н.

Перший день весняний,
Ви знаєте, він перший року день,
Так хай його не запечалить тїнь.

СЦЕНА II

Кухня замку. Поварята пустують.

К у х а р. Він, кажуть, так і спить — з ключем од
вежі. З того часу нікому не можна з нас слова
голосно промовити.

Лікар. А бачив ти, що в нього на голові? — Як у чорта на картинці. Два місяці не стригся. Коли всміхається, скалить зуби по-собачому. Нікому не йме віри, крім його преподобія. А між нами кажучи, святий отець...

Кухар. Та не дуже, не дуже-бо, тут і стіни вуха мають.— Чи ви замовкнете, зайдиголови! — Ну, готово тепер, іще що?

Лікар. Тепер підсипай трохи вербової кори...

Капелан (*входить*). Мати божа, який пиріг! Для кого ж це?

Кухар. Для її світлості, графині Ізори.

Капелан. Стривай, стривай... Ти чого тут товчешся, лікарю?

Лікар. Трохи *salix alba*... * від меланхолії...

Капелан. Це отрута?

Лікар. Звичайне собі проносне, ваше преподобіє...

Капелан. А дай-но попробую.

Аліскан (*входячи*). Ваше преподобіє, я вас скрізь шукаю.

Капелан (*жує*). Чого вам од мене треба, юначе?

Аліскан. Сьогодні я стаю на нічну варту... (*Непомітно кухарю дає цидулку*). Цидулку в пиріг, червінця дістанеш.

Капелан. А ви вже брали очищаючу ванну?

Аліскан. Брав, ваше преподобіє.

Капелан. А скільки ви постували?

Аліскан. Два місяці, ваше преподобіє.

Капелан. Ідіть до капели, юначе: завтра за обід-нею ми висвятимо вас у лицарі.

Аліскан. Я готовий.

Кухар. Готово, ваше преподобіє.

Лікар. А ти підбавив кори?

Капелан. Закривай блюдо і неси за мною.

* Білої верби (*лат.*).

СЦЕНА III

Вежа Невтішної Вдови.

І з о р а. Боже милосердний! Легше бути рабинею у вірмена, краще носити камінь і колоди! — Алісо! Підійди сюди!

А л і с а. Чим служити маю, владарко?

І з о р а. Я з нудьги вмираю, Алісо!

А л і с а. Терпіть. Лютість усякого дракона можна втишити кротостю.

І з о р а. Всі твої слова втіхи я напам'ять знаю. Давай краще пограємо.

А л і с а. В шахи чи в шашки?

І з о р а. Ні... уяви собі: я слухаю месу, а він передягнувся клерком; у церкві темно... негідник стежить за мною... Клерк підходить з молитовником... дай сюди книгу!

А л і с а. Ось — роман про Флору.

І з о р а. Підійди, як він... ось так. Що він шепне, поки я цілую молитовника?

А л і с а. Звичайно, він насамперед зітхне...

І з о р а. Ось, я цілую молитовника... він сказав: «Ах»; що ж мені відповідати?

А л і с а. Спочатку треба відповісти обережно; наприклад: «Що з вами, лицарю?»

І з о р а. Ну, так... «Що з вами, лицарю?» — Що ж він?

А л і с а. Він каже: («Умираю».

І з о р а (*входячи в роль*). «З чого це?»

А л і с а. «З кохання».

І з о р а. «Ви кохаєте?.. кого?..»

А л і с а. «Вас».

І з о р а (*спускаючи очі*). «Чим я зараджу?»

А л і с а. «Зціліть мене».

І з о р а. «Як?»

А л і с а. «Хитрощами».

І з о р а. «Я надіюсь на вас...»
А л і с а. «Я готовий».
І з о р а. «До чого?»
А л і с а. «Я прийду...»
І з о р а. «Куди?»
А л і с а. «У Вежу Невтішної Вдови...»
І з о р а. «Як?»
А л і с а. «Потайним ходом».
І з о р а. «Коли?»

Стукають у двері.

А л і с а. Граф!

І з о р а (*захопившись*). «Коли? Коли?» — Боже! Він чув усе!

Тікає.

Входять граф і капелан.

Г р а ф. Подай пиріг! (*Відкриває покришку*). Де ж верх пирога?

К а п е л а н. Я з'їв його, дбаючи за вашу честь...

Г р а ф. Зрадник! При чім тут моя честь?

К а п е л а н. По-перше, в пироги іноді кладуть отруту. По-друге, страви служать засобом для передач цидулок...

Г р а ф. Святий отче! Ти більш обачний, як я! Вибач, що я тебе образив! Де дружина?

А л і с а. Вона творить вечірню молитву.

Г р а ф. Нехай помолиться, — і хай допоможе їй святий Яків.

А л і с а. Ваша світлість, на кого ви подібні! За два місяці так перемінітись!

Г р а ф. Я знаю, що роблю... краще приховати молоду жінку в певне місце, ніж тратить по-дурному час і працю... Як вона себе почуває?

А л і с а. Що день — то гірший апетит і сон.

Г р а ф. Йй, чого доброго, ізнов що-небудь сниться?

Аліса. Оце вчора... лицар...

Граф. Ізнов?

Аліса. Прекрасний, як святий Губерт...

Граф. Прокляття!

Аліса. А до того, риси його нагадували ваші риси...

Граф. Мої? — Це добре. Очевидячки, діло на лад іде, коли їй починають снитися такі сни!

Аліса. У владарки є одне смиренне бажання, вона не сміє вам признатись...

Граф. Кажіть і не бійтесь! Арчімбаут щедрий!

Аліса. Усовіщання святого отця помогли їй... вона хотіла б помолитись у церкві... ми допіру про це говорили...

Граф. Ти задоволений, святий отче?

Капелан. Якщо моя смиренна молитва допомогла заблудшому чаду...

Ізора (*увиходить*).

Мій владар тут...

Граф.

Святий Іакове!

Якії коси! Чоловік зразковий

Давним-давно б остриг! — Ну, ну, не плачте...

Жартую я...

Ізора. Що я зробила вам,
Що морите мене ви в оцій клітці?

Граф.

Хіба романів не читали ви?

Про лицарів хіба вам сни не снились?

Ізора.

Гріхи спокутувала я давно...

На силі впала... Я вже хочу вмерти...

Граф.

До церкви, кажуть, ви просилися?

Ізора.

До церкви?

Аліса робить їй знак.

Ах, так... до молитовника прикластись...

Граф.

Мені це до душі прохання.

Ізора *(плаче)*.

Підло

На мене наклепали!

Граф.

Завтра — май!

А перший день весни — день перший року,
Ви знаєте?

Ізора.

Що ж того маю?

Граф.

Ждіть же,

Я дечим вас розвеселить зумію.

Ось поки — вам вечеря! Вдавсь пиріг

На славу, що й казать... Тепер хоч трохи

На серці вашім стане веселіше!

Пішли з капеланом.

Ізора.

Потвора! У який це раз — брехня?

Аліса.

Одначе згідливий він більш тепер...

Ізора *(дивлячись на троянду в вікні)*.

Отака була квітка

На грудях його!

Вчорашній пуп'янок блідий

Став сьогодні чорним, як кров!

Завтра зав'яне,

Як життя моє...

Аліса.

Вплетіте в коси троянду...

Ізора.

Для чого квітчатись тепер?

Всі зрадили, всі обманили,

Навіть каліка, що в мене вкохавсь!

Нащо тепер хід потайний,
Коли жалюгідний посол!

Аліса.

Може, скоро повернеться він...

Ізора.

Нема надії!

Давай хоч вечерять, Алісо! Розріж пиріг...

Аліса (*ріже пиріг*). Ах!

Ізора.

Що з тобою? Що там ховаєш?

Аліса.

Ні, нічого...

Ізора (*вириває цидулку*). Дай сюди! Ось він, на-
решті!

Аліса.

Владарко...

Ізора (*читає*). «Дамо, чиї уста червоніші троянди,
чий голос голосніш солов'їного співу, дайте
мені знак. Я буду ждати, поки місяць зійде...»

О, яка солодка мова його кохання! Якого ж
знаку він жде?

Аліса. Опам'ятайтесь... це не вам...

Ізора. Сон чи щастя?.. Чесний Бертран!.. Чи все —
сон?..— Алісо, у тебе будуть шовкові тканини,
камені самоцвітні... і кращий за всіх валет...
Святий Відіане! Який це знак?

СЦЕНА IV

Трояндний чагарник.

Бертран.

Переночуй в трояндних цих кущах.

Тебе ніхто не займе.

Гаєтан.

Отже, завтра

Співатиму я в короля?
Б е р т р а н.

У графа,
Сказать хотів?
Г а е т а н.

Вона, знать, не дочка
Граллона сивого?
Б е р т р а н.

Усе казки це.
Не короля — дочка простої швачки
Із Толозанських Мук.
Г а е т а н.

Простої швачки!
Одначе з світу ізвела старого!
Б е р т р а н.

О ні, то він їй зла бажав. Замкнув він
Її в високу вежу.
Г а е т а н.

Розумію!
Золотокоосу мушу із полону
Звільнити я!
Б е р т р а н.

Вона — смуглява. Коси
Її — як чорна ніч.
Г а е т а н.

Але ж бо
Її Морганою зовуть? Чи ні?
Б е р т р а н.

Тобі ж однаково, кого ти будеш
Своєю піснею звільняти. Вір мені.
Г а е т а н.

Я вірю, брате.
Б е р т р а н.

Розказав багато
Казок чудових, проспівав пісень...
Пробач мені, простий мій розум... отже,

Де правда в тебе й де казки — не знаю...

Тебе плекала фея?

Га е т а н.

Так, ти бачиш,

Вона дала мені цей хрест.

Б е р т р а н.

І пісні

Тебе вона навчила?

Га е т а н.

Так. Вона — і море.

Б е р т р а н.

Що ж означа ця пісня? Поясни ти,
Як радістю страждання може бути?

Га е т а н.

Ти знаєш пісню. Що ж скажу я більше?

Б е р т р а н.

Немов ловлю я зміст, лиш ум,
простий і темний,

Всієї глибини збагнуть не може...

Співатимеш ти завтра. Гарне вбрання

Тобі ще зранку принесу сюди.

Тепер прощай. На варту час іти.

СЦЕНА V

Вежа Невтішної Вдови. В далечині — нічна варта
перегукується.

А л і с а. Північ настала, владарко. Я засуну безна-
дійну плиту. Граф може увійти — й угле-
дить...

І з о р а. Роби що знаєш, мені вже ні на що більш
надіятись.

А л і с а. Адже ж я казала вам, що цидулка не до
вас...

І з о р а. Хто посміє писати цидулки другим?

Аліса. Владарко... валет прислав її мені...

Ізора. Не дури! Мене все рівно не втішиш...

Аліса. Я засовую плиту...

Ізора. Заклинаю тебе янголами, архангелами, всіма силами небесними, ти прийдеш до мене!
Святий Відіане, зглянься наді мною!

Аліса. Владарко... ви хворі... лягайте...

Ізора. Іди собі, дай спокій!

Аліса виходить.

Як б'ється серце!

Бийся, спали мені груди!

Святий Відіане! Згоряю!

Втім!.. Куц трояндний сколихнувсь...

Святими закликаю! Чи це ти!?

Падає навколішки. В місячному промені, над плитою,
являється образ Гаєтана.

Ти! Ти! — Ти сон чи ні?

Мандрівнику! — Де троянда твоя? —

На грудях твоїх — хрест горить!..

О, не лякай хрестом суворим!

Мати вчила молитись мене,

Та пісня твоя — не про те...

Чого ж мовчиш ти,

Посланнику неба?

Солодко молитись тобі...—

Голосніш, голосніш співай пісню свою!

О, солов'їний голос!

Жоден із солов'їв

Вітчизни бідної

Ще не співав ніжніш...

Так... Радість, радість... любити...

Страждання... любові не знати!..—

Ти змовкнув ізнов,

Тільки серце стугонить...—

Той самий образ любий!
Кучері — світлий льон
І полум'я синє очей...
Не лякай же хрестом,
Дай торкнутись тебе...

Аліса (*за дверима*). Владарко, владарко...
Ізора (*зриваючи троянду на вікні*).

Візьми цю троянду!
Як вона, в мене чорная кров! —
Не йди! Я збожеволю! —
Ближче до мене стань, підійди!..
Дай страшний твій хрест
Чорною трояндою закрий...

Зомліває. Двері одчиняються. Образ зникає. Входять Аліса
й граф.

Граф. Що з нею?

Аліса. Ви чули крик? Вона стерялась! Ось до чого
довела її тюрма!

Граф. Води! Одволяйте її! — Ще! Вона очунює!
Вона вільна, — скажіть їй. Завтра — май!
Бертран привіз жонглера! Ми розвеселимо
її! Тільки одволяйте її!

СЦЕНА VI

Двір замку.

Бертран.

Тривожна ніч. Напружене повітря,
Немов стрілу пустили — в безконечність...
Чи це лиш мріється, чи ніч без сну
Таке витворює в моїй уяві?
Вікно відчинене. З вікна вона

Все кликала мене, і більш не кличе, —
А ти, товаришу, радій весні?
В вікно відкрите простягаєш віти,
Що відцвіли вже... О, уже й світає...
О господи, пошли їй тихий сон...
Звільни, звільни від образів туманних
Ізори юної гарячі груди...

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

СЦЕНА I

Квітчастий луг. Світанок.

А л і с к а н (*з квіткою в руці*).

О, як важко вночі вартувати!
В присмерку синім капели
Цілу ніч я сам стою...
Май, голубиш ти ніжнеє серце!
Ах, прозоре повітря уранці!
О, як дзвінко озвався соловей!

Ця дурна дама, може, думає, що мені її дуже треба.
Вона не могла не дістати цидулки... і одначе... я ждав
цілу ніч... знаку не було! Що ж, нехай, іще пока-
ється! Та — правду казати — мені до чортів набрид-
ла її настирливість...

О, як дзвінко озвався соловей!..
Троянди дихають, немов Ізора...
І оцим пальцям красивим стискати
Ратище просте списа?
Ні, не для того я народився! —
Куди, кажуть, у щасливім Аррасі
Люд звичайніший, тонші звичаї,
і моди краці!

Там столи розцвітають
У фіалках і ружах!
Там ллється рікою
Пахущий кларет!
Дами знають науку: «ввічлива любов»!
Хіба став би там старий ревнивець
Порушувать радість придворних?
«Ревність — почуття відстале», —
Сказано, здається, в книзі латинській,
Яку батько із Риму привіз...

Оглядає себе в ставку.

Ці ніжні губи подібні
Химерному луку Амура
Чи — рожевим Ізори устам...
І я їх ховаю під маску залізу!
А цей ніготь рожевий — ламати
Об держак залізний меча?! —
Ні! Коли б інші люди і моди, —
Зорював би з Ізорою я між троянд
Не одну солов'їную ніч!..

СЦЕНА II

Трояндні чагарники.

Б е р т р а н (*несе одіж жонглера*).

Весно! Як хвилюєш ти кров!
О любов, ти важка, наче щит! —
Спить старий мандрівник...
Не чує він солов'їв...
Що чорніє
На хресті в нього? —
Троянда! — Чорна троянда!

Га е т а н (*спросоння*).
Моргано! Не души! Дай жить!
Б е р т р а н.
Га е т а н е, встань!
Га е т а н (*прокидаючись*).
Дочко, зжалься над батьком!..
Брате, це ти...
Мені снилось... лукава дочка...
Загати спустила...
Б е р т р а н.
Це трояндний запах душив тебе.
Що у тебе на грудях?
Га е т а н.
А глянь лиш, троянда
Упала з куца
Сонному на груди мені...
Б е р т р а н.
Червоні троянди
Все над тобою...
Звідки ж чорна оця
Попала на груди тобі?
Га е т а н.
Звідки ж упасти
Могла вона ще?
Б е р т р а н.
Скажи мені: чи пам'ятаєш,
Що колись ти мені обіцяв,
Коли я вбити хотів тебе?
Га е т а н.
Пам'ятаю. Я сповню всі просьби твої...
Б е р т р а н.
Оддай же троянду!
Га е т а н.
Невелика просьба!
Візьми, коли хочеш!
Хіба мало кругом квіток?

Б е р т р а н *(ховає троянду під панцир)*.

Дитино стара, не знаєш,
Що ти для мене зробив!
Спасибі! — Ось гарне убрання:
В ньому на луг квітчастий
Сьогодні з'явишся ти менестрелем!

СЦЕНА III

Квітчастий луг.

Д і в ч а т а *(з майським деревом, співають)*.

Ось він, май, світлий май,
Ось він, світлий май!

Господине, ради бога,
Не жени нас від порога,
Капшучок нам повен дай!
Нам не їсти, нам не пить,
Нам би свічку засвітить,
Пречистій Діві угодить!

Ось він, май, світлий май!
Ось він, світлий май!

На полях — пшениці, жита,
Бог подасть на многі літа,
Жде спасіння, нагород
За свої труди народ.

Христа молим, бога молим,
Хай його святая воля
Вам подасть пресвітлий рай.

Ось він, май, світлий май!

Ось він, світлий май!

Під час пісні збираються всі учасники свята — від обідні:
граф із придворними, вассалами, гостями
й лицарями, Ізора з дамами. Сурми.

Граф.

Барони й багатирі!

І на нашій вулиці свято!

Май приніс нам звістку щасливу!

Монфор, герой Палестини,

Маккавею подібний

Відвагою лева,

Палить і ріже віроломних ткачів

І скоро прийде сюди.

Не бійтесь, лицарі, більше

Ні вил, ні кийків!

Ми знову — пани

Земель і замків багатих!

Відсвяткуємо нині безжурно

Прихід веселої весни!

Бертран (*виходячи з наговну*). Одно слово, ваша світлість!

Граф. Ти щось осмілів, Лицарю-Недоле! По твоєму обличчю бачу, що ти збираєшся казати не до речі. Нам і так весело, навряд щоб ти прибавив щастя!

Бертран. Пан Монфор далеко...

Граф. Ти сам сказав, на Толозанській дорозі!

Бертран. Толозанська дорога довга... Народ непокоїться...

Граф (*показуючи на дівчат*). Ось наш народ!

Бертран. Альбі, Каркасон, Валь д'Аран горять повстанням...

Граф. Годі! Блазні веселіші за тебе! Я більш не слухаю! Сурми! — Нехай наблизиться сюди наш вірний Аліскан!

Бертран іде в натовп. Аліскан стає на одно коліно, граф дає йому один легкий удар мечем, лезьма. Лицарі прив'язують золоті остроги.

Аліскан. Дамо, чи дозволите мені бути вашим лицарем?

Ізора неуважно простягає руку для поцілунку, Аліскан сідає біля її ніг.

Граф. Завтра — турнір, і ти покажеш приклад усім лицарям! Тепер — нехай наш слух співці всолодять.

Перший менестрель виходить із юрби.

Ізора (*до Аліси*). Це новий менестрель?

Аліса. Ні. Другий.

Аліскан. Торішній.

Ізора. Лицарю, я не прохала вас говорити жарти.
Менестрель (*співає*).

Весну молодую прекрасну люблю,
Дерева, траву і квітки,
Я слухать люблю, як в глибокім гаю
Співають веселі пташки,
Де віти схилились і ждуть;
Люблю я наметів поцерблений ряд,
Списи там, шоломи на сонці горять,
І коні на волі іржуть,
Серця хрестоносців під панцирем знаць,—
Бо б'ються і б'ються, до бою горять.

Гінців зустрічати війни я люблю,
Це — втіха і серцю привіт!
Пастух загання отару свою,
І сурми крізь тупіт копит
Тривоги душі завдають!
На замок ударять, оточать, кричать,—

І падають вежі, і стіни тріщать,
І ось — там, де ниви цвітуть,—
Могил одиноких засмучений ряд,
Квітки польові над ними горять.

Як б'ються вассали — дивитись люблю,—
Враз — кожен наставить свій щит.
І крешуть мечі їх, дзвенять як — в бою,—
І курява, й тупіт копит:

Збентежені коні женуть.

Героєм родився — не страшно вмирать!
Як радісно чути, як радісно знать:

Хай тисячі наших впадуть,

Хай кров'ю веселі лани зацвітуть,—

Проте — уперед і не смій одступать!

Г р а ф. Щось дуже вже войовнича твоя пісня, жон-
глере! Військові справи й так утомили нас.
Нехай другий заспіває якоїсь веселішої.

Другий менестрель (*співає*).

Гаєм мовчазним,
Як сном весняним,
Дихала земля —
Верхи їхав я
Із Дуе в Аррас!
Доренло, в Аррас!

Враз — красуні дві
В зелені, в квітках,
Вінок на голові,
Світлий май в руках —
Мов вийшли зустріть!
Доренло, зустріть!

Світлий дар весни,
Май несуть вони,

Світлий май несуть
І танок ведуть:
Доренло, я люблю!
Доренло, я люблю!

Скочивши з коня,
До них мовив я:
«Можна з вами йти?
Де ваші хати?»
Доренло, я люблю!
Доренло, я люблю!

Сміючись вночі,
Вінки плетучи,
Ми ішли гуртом...
Де ти, мій Аррас!
Де ти, мій Аррас!

Вінки заплітав,
Танцював, співав,
Всі співали ми:
Як люблю я вас!
Як люблю я вас!

Граф. Співцеві за пісню солодку — найкращу одяжу, що я носив! — Пий і їж з нами, розкажуй нам казки ціле літо!

Ізора. Де ж новий менестрель?

Аліса. Ось він виходить із кола...

Ізора. Котрий?

Аліса. Бачите, одяжа блищить...

Ізора. Оцей маленький, у дзвониках?

Аліскан. Та він ростом немов той велетень...

Ізора. Лицарю, не говоріть до мене! Стрункий, яснокучерявий?

Аліса. Ні, сиве волосся на сонці блищить...

Ізора (*з байдужим виглядом одкидаючись на спинку осла*). Старий!

Га е т а н (співає).

Реве ураган,
Співа океан,
Сніжиться гай,
Яриться зелений май,
Сниться блаженний край!

В темних гущавинах ночі
Прядка співає, гуде.
Пряля невидная в очі
Дивиться й долю пряде.

Дивиться захід огнисто
Лицарю в очі: умри.
Долю квітчають намистом
Зоряні ночі згори.

В серці одбився, як пісня,
Всесвіт — співучий титан.
В путь небезпечну, безвісну
Їличе шумний океан.

Здайся на мрію жагучу,
Станеться те, що будé,
Серцю закон неминучий, —
Радість — Страждання самé!

Шлях твій майбутній — блукання,
Грає шумний океан.
Радість, о Радість-Страждання —
Біль ще не зазнаних ран!

Всюди — недоля і втрати,
Гей, те, що б́уде, стрічай!
Став же свій парус крилатий,

Панцир на грудях багатий
Знаком хреста позначай!..

Реве ураган,
Співа океан,
Сніжиться гай,
Яряться зелений май,
Сниться блаженний край!

Під час пісні Ізора, хвилюючись, нахиляється вперед і непомітно для себе опирається на плече Аліскана.

Аліса. Вона зомліла, допоможіть!

Аліскан. Поможіть!

Ізора (*зомліваючи*). Цей голос мені снився!

Граф. Діду, ти, може, забув, що в природі — весна?
Твоя пісня пахне мокрим лютим, як твоє сиве волосся. Нічого сказати, веселого кумедника привіз нам Лицар-Недоля!

Гаetan зникає у натовпі.

Ізора (*приходить до пам'яті*). «Радість — Страждання»... страждання...

Аліса. Владарці недобре!

Ізора. Ні... мені вже легше... де той старий чоловік?

Аліскан. Він зник.

Ізора. Паж... лицарю! Поможіть мені.

Граф. Сурмачі, сурміть! Кумедників сюди!

Вибігають жонглери.

Перший жонглер. Лицарі, барони і прекрасні дами! Я розповім про славного короля Артура...

Другий жонглер. Не слухайте його, благородні лицарі! Я граю на цитрі й ходжу на голіві!..

Ізора. Лицарю, чи вам снились коли сни чудні?

Аліскан. Дамо, є ліки на сні чудні:

Запах руж і фіалок,
Дзвін лютні, вірний лицар біля ніг...

Граф. Веселіш, кумедники, старайтесь, ану лиш
утніть!

Перший жонглер. Я вам заспіваю про вірних
коханців: про Геро і про Леандра! Про Єлену
і про Паріса!

Другий жонглер. А я танцюю на канаті, пли-
гаю через обруч, граю ножами!

Аліскан.

Як Нарцис закоханий,
Одбиваюсь у ваших очах...

Ізора. Ви підлещуете мені, лицарю...

Перший жонглер. А ось як Нарцис дивився
в воду й потонув...

Другий жонглер. Чи зволите шоломів для
зайців? Гнуздечок для корів? Рукавичок для
собак? — Майте на увазі, я ставлю також
банки волам і пускаю кров котам!

Аліскан.

Що красуні Арраса
Перед сяйвом ваших очей!

Ізора.

Дами, сховайте мене
Від очей гостей і вассалів...

Аліскан.

Диво краси таке
Нащо од світу ховати?

Ізора.

Ах, в пантофлі розійшлась шнуровка...
Зашнуруйте мені, лицарю...

Здалеку чути сурми.

Лицар. Ваша світлість! Вороги! Хрест на червонім
полі!

Граф. Прапор Тулузи! Зведіть міст!
Вассали. На коні! До зброї! Ткачі! В ім'я бога
і Монфора!
Бертран (*кидається в січу*). Свята Розо!

СЦЕНА IV

Перехід у замок.

Перший лицар.

Чи це ж бо військо? Граф Раймунд зігнав
Ткачів Тулузи усієї — обідранців!..

Другий лицар.

Я лицарів, одначе, бачив сам:
Той велетень з дельфіном на щиті!..

Перший лицар.

Це — кóтрого Бертран звалив на землю?

Другий лицар.

Це правда, сам я бачив. Наш Бертран
З ним бився довго; враз одним ударом
Збив ворога і викинув з сідла,
На груди наступив йому: проси,
Бо тут тебе й прикінчу... Здригнулось тоді
Раймунда військо і пустилось врозтіч!..
«Недоля» — звали ми того, хто бився
Одважніш всіх і виграв бій!..

Перший лицар. Поранений?

Другий лицар.

Так, він не те, що лицар наш новий!..

Перший лицар.

А правда, Аліскан не вийшов в поле!..

Входять граф і вассали.

Граф.

Складіть мечі, вассали! Бій — за нами!
Широкий шлях розчищено Монфору!
Тікають, як зайці, ткачі нещасні!

В а с с а л и.

Нехай живуть Монфор і Арчімбаут!

Д р у г и й л и ц а р.

Перемогли ми завдяки Бертрану...

Г р а ф. Бертрану? Так, він добре оце бився,

Але хіба заслуга — розігнати

Розбійників?

П е р ш и й л и ц а р.

Ткачів тулузьких банду,

Які не вміють і меча тримати!..

Д р у г и й л и ц а р. Проте поранено його...

Г р а ф. Що ж? — Рани —

Честь лицарю! — А втім, нехай сьогодні

Він одпочне! — Звільніть його од варти! —

Тепер, вассали, спати час! Хай завтра

Відновим наше свято! — Там — турнір,

За ним — бенкет! — Добраніч вам усім!

Усі розходяться.

А л і с а (*входить*). Святий отче!

Ї а п е л а н. Чого, моя дочко?

А л і с а. Душа моя хвора...

Ї а п е л а н. Завтра, завтра, вже пізній час, яка

тепер сповідь, дамо...

А л і с а. Але, мій отче...

Ї а п е л а н. А втім, сьогодні опівночі я буду у

дворі...

А л і с а. Я теж буду там, святий отче...

Розходяться.

Б е р т р а н (*входить*). Стемніло як! В очах теж ніч.

Д р у г и й л и ц а р.

Бертране,

Ви ранені?

Б е р т р а н. Нічого.

Д р у г и й л и ц а р.

Граф сьогодні

Звільняє вас од варти.

Б е р т р а н. Вдячний,
Мій лицарю, я графу за турботи.
Д р у г и й л и ц а р.
Сьогодні маєте ви право спати:
Ви врятували всіх нас од Раймунда...

Б е р т р а н.
Я дякую, мій друже. На добраніч.

Лицар пішов.

Спбчив... чи спочинок вічний?
О, як рана серце палить!
У троянду, осюди,
Так і вдарив він мечем...

І з о р а *(з'являється вгорі на сходах)*.
Це ви, Бертроне? Сплять всі?

Б е р т р а н.
Сплять усі, бо вже нерано.

І з о р а.
Бились ви за всіх одважніш.

Б е р т р а н.
Лиш ви, владарко, не спите.
Чи ще вам і досі сняться
Сни тяжкії?..

І з о р а.
Спати не дає весна.
Сни — їх вже немає... Зникли
Привиди страшні...
Правда, був він тільки сном?

Б е р т р а н.
Тільки сном. Лиш мрією.

І з о р а.
Тільки сном... Лиш мрією...
Що стискаєте ви в пальцях
На своїх, Бертроне, грудях?

Б е р т р а н.
Троянду вірності моєї.

І з о р а.

Троянду вірності... О так!
Всіх врятувала вірність ваша!

Б е р т р а н.

Я лиш сповнив обов'язок...

І з о р а.

Вам господь подасть за це...
Вас, Бертроне, створив він вірним,
Віроломною — мене...
Лицарю, хіба я винна,
Що тепер в природі май?

Б е р т р а н.

Ні! Ні в чім ви не повинні.

І з о р а.

Лицарю... вночі — на варті?

Б е р т р а н.

Якщо вам потрібен, — так.

І з о р а.

Він до мене прийде...
Ви один... все вороги... повірте...
Знак мені повинні дати ви...
Дзвін меча — не більше... Лицарю!
Май прекрасний!

Б е р т р а н.

Так. Як ви.

І з о р а.

Ось вам, лицарю, рука...
Знаю, вам подяк не треба...

Б е р т р а н.

О владарко! Ваша воля —
Річ для мене є свята.
Я торкнутися не смію
До рожевої руки.

СПЕНА V

Двір замку.

Б е р т р а н.

Тихше, сюди, обережніш!
Од місяця далі, у тінь!
Бачиш стовбур старий?
Віги його
З вікном урівні.

А л і с к а н. Як же мені вилізти по голому стовбуру?

І з о р а (в вікні). Ти, Аліскане?

А л і с к а н. Я.

І з о р а. До мене! сюди!

Б е р т р а н.

Стань на плечі мені! —
Так! — Далі вилізти не трудно.

І з о р а.

Коханий! Увесь ти сяєш!
Весь ти — пристрасть, весна!
Не бачила тебе я таким ніколи!
Вперше такою красою
Ти загорівся!
О, ось вони,
Земні, гарячі руки!
Ось вони, земні уста!
Не привид, не сон ти!
Щастя! Щастя!
Хто там внизу?

А л і с к а н.

Це — Лицар-Недоля. Дякую, Бертрране!

І з о р а.

Бертрране, це ви?

Б е р т р а н.

Я, владарко.

І з о р а.

Яка чудова ніч!

Б е р т р а н.

Тақ, владарко.

І з о р а.

Лицарю! А прохання мое?

Б е р т р а н.

Владарко, я на варті — всю ніч.

Ви вчуєте дзвін меча.

І з о р а.

Спасибі, вірний слуго...

Все ж... одійдіть ви тепер од вікна...

Б е р т р а н.

Я одійду.

Стає в тінь стіни.

Щаслива будь, Ізоро!

Хлопчик вродливий

Краще туманних і страшних снів.

Хай знайде

І тишу, і спокій

Буряне серце твоє!

Як далеко від тебе, Ізоро,

Той вицвілий хрест! —

Квітни, трояндо,

В саду заповітнім,

Сп'яняй нас, поки над світом

Пливе священна весна.

Бережи, Ізоро,

Юну душу

На чорні дні.

Чую я, чую,

Хвилі бушують,

Реве океан,

Хрест у бурях горить,

Кличе в сніжну ніч!

Рани болять...

Падають сили!
Стій, мов дуб, на варті, Бертроне!
Зіпрись на меч!
Не зів'яне троянда твоя.

І з о р а (в вікні).

Лицарю! Зі мною! Зі мною!
Жагуча кров!
Запахна ніч!
Щастя вернулось ізнов!
Сни страшні минулись!
Сни мені снились
Тільки про тебе! —
Ні, мовчи, я знаю...
Хіба до снів нам!
Хіба тепер до пісень...

Зникає в вікні.

Б е р т р а н.

Стій, мов дуб, на варті, Бертроне!
Прокляті рани,
Не палить мого серця!
Трояндо, палай, гори!
Цить! Сурми!..
Із рокоту хвиль
Зроджені сурми
Кличуть все голосніше!
Рожевий блиснув світ
На валах білих,
На білих валах уночі!
О, яка мука!
І радість — за мукою вслід!
Неземна радість
Повіяла в серце!
Яка чудова ніч!

Входять капелан і Аліса.

Капелан. Тепер ви не відмовитесь од цього подарунка, красуне...

Аліса. Ах! який гарний перстень!

Капелан. Дорогоцінний, хитрунко...

Аліса. Святий отче, ваш сан...

Капелан. А чим я гірш од лицаря?

Аліса. Ах, лицарі такі баламути...

Капелан. О, я вас не збаламучу... — Цитьте! Чуєте... шепоче хтось? І немовби... хтось цілується...

Аліса. Так...

Капелан. Послухаємо ще.

Місяць освітлює Бертрана.

Аліса. Святі угодники!.. там сторож... під стіною...

Капелан. Так... він.

Аліса. Краще підєм...

Капелан. Чого він тут?

Аліса. Не йдіть, святий отче... я боюсь... не знаю чого... дивіться... він непорушно стоїть... обличчя пополотніло... чорна пляма на грудях...

Капелан. Ходімо... розбудимо графа...

Пішли.

Бертран.

Яка чудова ніч!

О, в урочистий голос сурми

Вривається шелест...

Ні, тиша знову...

Більше не чути нічого...

Боже, твою тишу гомону

Чує виразно

Бідний твій раб!
Рана відкрилась,
Падають сили мої...
Трояндо, палай!
Смерте, вмудряєш ти серце...
Я зрозумів, збагнув, Ізоро:
«Серцю закон непорушний —
Радість — Страждання самé...
Радість, о Радість-Страждання,
Біль ще не зазнаних ран!..»

І з о р а *(в вікні)*.

Солодші від самого життя,
Тепліші від сонця
Твої поцілунки!
Ніч сіріє... дивись...

Бертран дзвінко впустив меча на плиту.

Ти чуєш... удар меча...
Прощай! До завтра... тікай!..

Аліскан швидко спускається по стовбуру яблуні й тікає.

Лицарю! Лицарю!
Хіба ви щось почули таке?

Чути голоси, Ізора зникає у вікні. Входять граф, капелан, Аліса, лікар, лицарі.

Г р а ф. Що сталося? Навіщо ти розбудив мене?

К а п е л а н. Ваше добродійство, мені привиділось
недобре...

А л і с а. Підозріло... в вікні у владарки...

Г р а ф. Бертрране! Лицарю-Недолé! Вартовий! Ти
спиш?

Л і к а р. Ваша світлість, він мертвий.

І з о р а *(в вікні)*. Чого це мене будять так рано?

Г р а ф. Це ви? Ви не спите?

І з о р а. Коли ви не вірите мені, можете обшукати
мої покої... Що сталося?

Г р а ф. Вартовий помер тут на дворі...

Л і к а р. Скільки крові! Скільки крові!

Г р а ф. Яка досада! Хто ж тепер буде стерегти за-
мок? Ізоро, що з вами? Ви плачете?

І з о р а. Мені його жаль. Він усе-таки був вірним
слугою.

1912

ПРИМІТКИ

Поезії О. Блока першими почали перекладати на Україні Д. Загул, В. Бобинський, М. Рильський; згодом зверталися до його творчості П. Тичина, В. Сосюра та ін. Крапці з цих перекладів увійшли до книжки.

ГАМАЮН, ПТИЦЯ ВІЩА

За свідченням Блока, вірш був нав'яний йому картиною В. М. Васнецова (1848—1926), яка зображає Г а м а ю н а — казкову райську птицю з людським обличчям.

ТАК, ЧАС ПРИЙТИ ТОВІ

С о л о в ъ о в Володимир Сергійович (1853—1900) — ліричний поет, релігійно-містичний філософ і публіцист. Мав глибокий вплив на молодого Блока.

«БІЖАТЬ НЕПЕВНІ ПОЛУДЕННІ ТІНІ...»

С о л о в ъ о в Сергій Михайлович (1885—1942) — поет-символіст, небіж і послідовник Володимира Соловйова, троюрідний брат Блока і до 1905 року один із найближчих його друзів.

ФАБРИКА

1904 року цензура заборонила друкувати цей вірш.

БОЛОТЯНІ ЧОРТЕНЯТА

Р е м і з о в Олексій Михайлович (1877—1957) — письменник-символіст, який широко використовував у своїй творчості фольклорні теми; після Жовтня — білоемігрант. Деякий час був другом Блока.

СИТИ

За свідченням Блока, цей вірш — відгук на масові страйки в Петербурзі в жовтні 1905 року, коли, зокрема, страйкувала столична електростанція.

СОЛЬВЕЙГ

Драматичною поемою норвезького письменника Генріка Ібсена (1828—1906) «Пер Гюнт», за словами Блока, «навіяні і жіночий образ Сольвейг, і інші образи цього вірша».

Городецький Сергій Митрофанович (1884—1967) — поет, друг Блока, особливо близький з ним у 1905—1908 роках.

АНГЕЛ-ХРАНИТЕЛЬ

Вірш звернений до дружини поета — Л. Д. Менделєєвої-Блок. Слова «*За те, що і хочу й не смію я вбить*» царська цензура сприйняла як «оспікування політичного вбивства» і «підбурювання до тяжких та злочинних дій»; номер журналу, де з'явився цей вірш Блока, було конфісковано, а видавець зазнав судового переслідування.

БАЛАГАН

Епіграф узятो з п'єси французького письменника Алєксандра Дюма (сина) «Кін, або Геній та безпутність».

Кін Едмонд (1787—1833) — англійський драматичний актор, який прославився в ролях шекспірівського репертуару.

Арлекін, П'єро, Коломбіна — традиційні персонажі італійської народної «комедії масок».

СНІГОВА МАСКА

Н. М. В.— Наталія Миколаївна Волохова, драматична актриса. Їй поет присвятив цілу низку віршів, написаних у 1906—1908 роках.

«ТИ ВІДІЙШЛА, І Я В ПУСТИНІ...»

В рукописі присвячено Л. Д. Блок.

Галілея — місцевість на півночі Палестини, за церковною легендою — батьківщина Ісуса Христа.

«*І син людський...*» — цитата з євангелія.

ВІЛЬНІ ДУМКИ

Чулков Георгій Іванович (1879—1939) — поет, прозаїк, критик і літературознавець, який дружив з Блоком у 1904—1908 роках.

НАД ОЗЕРОМ

Текля — ім'я романтичної героїні в трагедіях Ф. Шіллера «Пікколоміні» та «Смерть Валленштейна».

В ПІВНІЧНОМУ МОРІ

Тальєри — жіночі костюми.

Фероньєра — прикраса, яку носять у косах.

КЛЕОПАТРА

1907 року Блок часто відвідував відкритий в Петербурзі паноптикум (музей воскових фігур), де була фігура давньоегипетської цариці Клеопатри.

«ВОНА ПРИЙШЛА З МОРОЗУ...»

Паоло і Франческа — нещасні коханці, які жили в Італії в XIII ст.; про їхню трагічну долю писав великий італійський поет Данте Аліґ'єрі (1256—1321) в «Божественній комедії» («Пекло», пісня V).

«МАЙ ЖОРСТОКИЙ З ВІЛИМИ НОЧАМИ!»

П'яст (Пестовський) Володимир Олексійович (1886—1940) — поет-символіст; Блок познайомився з ним 1905 року і підтримував дружні стосунки аж до Жовтня, коли їхні шляхи різко розійшлися.

ТРИ ПОСЛАННЯ

«ЧОРНИЙ КРУК У ПРИСМЕРКУ СНІЖНИМ...»

Валентина — Валентина Андріївна Щеголева, драматична актриса, якій присвячено вірші циклу.

НА ПОЛІ КУЛИКОВІМ

Битва на Куликовому полі, поблизу рік Дону та Непрядви, що відбулася 8 вересня 1380 року між військом золотоординського хана Мамає та раттю московського великого князя Дмитрія Івановича, прозваного згодом Донським,

закінчилася перемогою руських і відіграла важливу роль у звільненні Русі від татарського іга. На думку Блока, Куликовська битва належала до «символічних подій російської історії», яким «судилося повертатись». Символіка Куликовської битви займає значне місце в міркуваннях Блока про долю сучасної йому Росії — про скинення «татарського іга» царизму, про близьку революцію, про стосунки між народом та інтелігенцією.

«ГІРКИМИ, ТУЖНИМИ СЛЪЗОЗАМИ...»

Останній з віршів, присвячених Н. М. Волоховій.

«Розвінчана тинь» — слова Пушкіна (з вірша «Наполеон», 1821).

«ПРО ДОВЛЕСТІ, ПРО ПОДВИГИ, ПРО СЛАВУ...»

Вірш звернений до Л. Д. Блок.

ІТАЛІЙСЬКІ ВІРШІ

РАВЕННА

Р а в е н н а — древня столиця Західної Римської імперії на узбережжі Адріатичного моря; згодом занепада і стала глухим італійським містечком.

Г а л л а, П л а к і д а — Галла Плацідія Августа, дружина вестготського вождя Атаульфа, а потім — римського імператора Констанція; вона правила Західною Римською імперією в середині V ст., похована в Равенні.

Т е о д о р і х Великий (456—526) — король остготів, який завоював Равенну і зробив її столицею своєї держави; похований у Равенні.

«Н о в е Ж и т т я» — твір Данте Аліг'єрі; сам Данте прожив у Равенні останні роки свого життя і похований тут.

ДІВЧИНА ЗІ СПОЛЕТО

С п о л е т о — містечко в Середній Італії.

ПЕРУДЖІЯ

Перуджія — містечко в Італії, в області Умбрія.

Перуджіно (1446—1524) — видатний італійський художник епохи Відродження.

ФЛОРЕНЦІЯ

«...Де спалений святий монах...» — У Флоренції, на площі Синьйорії, був повішений і спалений як «еретик» проповідник та суспільний реформатор монах Джіроламо Савонарола (1452—1498).

Леонардо — Леонардо да Вінчі (1452—1519), великий художник і вчений італійського Відродження.

Беато — Фра Джованні да Ф'єзоле (1387—1455), видатний італійський художник раннього Відродження.

Медичі — знатний феодальний рід, який правив у Флоренції.

Лілії — емблема феодальної Флоренції.

Кашини — флорентійський приміський парк, де в часи Блока росло багато ірисів.

«ОСЬ ДІВЧИНА, МАЙЖЕ ДИТИНА...»

Сеттіньяно — містечко поблизу Флоренції.

Септімій Север — римський імператор (193—211).

НА ОСТРОВАХ

Благін міст — у Ленінграді.

ГОЛОСИ СКРИПОК

Іванов Євген Павлович (1879—1942) — найближчий друг Блока.

В РЕСТОРАНИ

Аї — марка шампанського вина.

НА ЗАЛІЗНИЦІ

Вірш присвячено сестрі Є. П. Іванова.

«Мовчали жовті і сині, в зелених плакали й співали».— В дореволюційний час вагони I класу фарбували в синій колір, II класу — в жовтий і III класу — в зелений.

КРОКИ КОМАНДОРА

Вірш являє собою варіант загальноєвропейської легенди про Дон-Жуана, який спокусив удову Командора — Донну Анну і поплатився за це життям. Цей поширений сюжет, що став основою багатьох творів літератури й мистецтва, у Блока набув цілком нового, оригінального звучання.

З о р г е н ф р е й Вільгельм Олександрович (1882—1938) — поет і перекладач, друг Блока.

«ОСІННІЙ ВЕЧІР БУВ»

Варіація на тему знаменитої балади американського поета й прозаїка Едгара По (1809—1849) «Ворон», звідки й узято епіграф.

НОВА АМЕРИКА

В цьому вірші художньо втілена ідея «великого відродження» Росії «під знаком мужності й волі» (Блок), ознаки якого поет вбачав і в розвитку національної промисловості. Нова Америка в розумінні Блока — це поетичний образ майбутньої Росії.

Є к т е н ь я — один із розділів православного богослужіння.

О р а р — частина дияконського облачення.

Б у н ч у к — кінський хвіст на древку, знак влади українських гетьманів, а також турецьких пашів.

М е с і я — релігійний образ майбутнього «спасителя».

ЯМБИ

Ю в е н а л (бл. 60—140) — знаменитий римський поет-сатирик.

Вірші «Припав я вухом до землі...» та «Вночі стежками потайними...» написано в день оголошення царського мані-

фесту про розпуск Державної думи, після чого уряд перейшов до жорстокого контрреволюційного терору.

«Повернуться розп'яті ними...» — маються на увазі політичні жертви царизму.

«Я — ГАМЛЕТ»

Вірш звернений до Л. Д. Блок.

«Принц, гину в краї ріднім я, клинком отруєним забитий...» — датський принц Гамлет, герой трагедії Шекспіра, був заколотий отруєною шпагою.

КАРМЕН

Вірші цього циклу були написані під впливом зустрічі й знайомства поета з Любов'ю Олександрівною Дельмас (1879—1969) — оперною актрисою, яка виконувала партію Кармен (*К а р м е н с і т и*) в однойменній опері Бізе. Курсивом у тексті віршів виділені цитати з лібретто «Кармен». Цуніга, Хозе, Ліллас-Пастья та Ескамільйо — дійові особи в опері «Кармен». Сегіділья — іспанський танець і пісня.

«ВЕРБИ — ЦЕ РУЧАЙ ВЕСНЯНИ...»

В цьому вірші йдеться про сувеніри (вербові гілки, колосся ячменю і троянди), які Блок зберігав на згадку про зустрічі з Л. О. Дельмас.

«НАРОДЖЕНІ В РОКИ ГЛУХІІ...»

«...Від днів свободи, днів війни» — йдеться про російсько-японську війну та революційні події 1904—1905 років.

Про З. Гіппіус — див. нижче примітку до вірша «З. Гіппіус, отримавши «Останні вірші».

СКІФИ

Скіфи — кочовий войовничий народ, який у VII—III ст. до н. е. населяв причорноморські степи.

Панмонголізм — підтримана В. С. Соловйовим, реакційна за своєю суттю, ідея нібито неминучого зіткнення

європейського Заходу з об'єднаними силами азійського Сходу, що загрожують самому існуванню західної культури. У Блока ця ідея переосмислена в плані протиставлення революційної Радянської Росії буржуазному Заходу.

«...Загин і Лісабона, і Мессіни». — Місто Лісабон, столиця Португалії, двічі (в XIV і XVIII ст.) було вщент зруйноване землетрусом; така ж доля спіткала 1908 року й південноіталійське місто Мессіну.

Пестум — давньогрецька колонія в Південній Італії, пізніше — римське місто, зруйноване наприкінці XI ст. сарацинами.

Едіп — за давньогрецькою легендою, син фіванського царя; зумів розгадати загадку чудовиська Сфінкса і таким чином урятував Фіви од знищення.

Галльський — тут: французький.

Гунн — представник тюркського племені, яке в IV ст. пройшло з вогнем і мечем через Причорномор'я в Західну Європу; в переносному значенні — варвар, який без жалю знищує культурні цінності.

3. ГІППІУС, ОТРИМАВШИ «ОСТАННІ ВІРШІ»

Гіппіус Зінаїда Миколаївна (1869—1945) — поетеса, белетрист, критик, відома представниця російського символізму. З 1920 року — білоемігрантка. Блок підтримував з З. Гіппіус нерівні стосунки з 1902 року. Після Жовтневої революції вони опинилися в різних таборах, і З. Гіппіус очолила кампанію бойкоту й цькування, якими переслідувала Блока контрреволюційна інтелігенція. В травні 1918 року З. Гіппіус прислала поетові свою книжку «Останні вірші», пройняту духом лютої ненависті до пролетарської революції. Блок відповів їй віршем «З. Гіппіус...».

ПУШКІНСЬКОМУ ДОМУ

Вірш, написаний за кілька днів до того, як Блок виступив із промовою «Про призначення поета» на відзначенні 84-х роковин смерті Пушкіна.

Пушкінський дім — спочатку меморіальний музей О. С. Пушкіна, тепер — науково-дослідний Інститут російської літератури Академії наук СРСР.

«Сфінкса образ...» — один із двох фіванських (давньоєгипетських) сфінксів на набережній Неви.

«Вершник бронзовий...» — пам'ятник Петру I (пушкінський Мідний вершник).

«Тайна свобода» — цитата з вірша Пушкіна «До Н. Я. Плюскової».

З М І С Т

Олександр Блок. *Максим Рильський* 5

П о е з і ї

«Вночі, коли засне тривога...» <i>Переклав Віктор Кордун</i>	12
Гамаюн, птиця віща (<i>Картина В. Васнецова</i>). <i>Переклав Кость Дрок</i>	13
«Я до блаженства йшов». <i>Переклав Микола Рябчук</i>	14
<i>Servus — reginae</i> . <i>Переклав Кость Дрок</i>	15
«Так, час прийти Тобі». <i>Переклав Віктор Коптілов</i>	16
«Біжать непевні полуденні тіні...» <i>Переклав Віктор Кордун</i>	17
«Юність, свіжість і зелень рамен...» <i>Переклав Віктор Кордун</i>	18
«У темні заходжу храми...» <i>Переклав Віктор Коптілов</i>	19
«Як страшно з Тобою стрічатись». <i>Переклав Віктор Кордун</i>	20
«Грає вітер зимовий тернинами...» <i>Переклав Віктор Кордун</i>	21
Фабрика. <i>Переклав Віктор Коптілов</i>	22
«По березі хворий знеслено брів». <i>Переклав Григорій Латник</i>	23
«Мій коханий, мій суджений-князь...» <i>Переклав Віктор Кордун</i>	24
Болотяні чортенята. <i>Переклав Віктор Кордун</i>	25
«Я в далекому скиті живу...» <i>Переклав Віктор Кордун</i>	26
«Ти в поля відійшла беззавітні...» <i>Переклав Віктор Кордун</i>	27
«На веснянім шляху в теремок...» <i>Переклав Віктор Кордун</i>	28
Осіньня воля. <i>Переклав Віктор Коптілов</i>	29
«Осінь пізня». <i>Переклав Григорій Кочур</i>	30
«Дівчина в церкві співала в хорі...» <i>Переклав Віктор Кордун</i>	31
Ситі. <i>Переклав Віктор Коптілов</i>	32

Сольвейг. <i>Переклав Віктор Коптілов</i>	33
Незнайома. <i>Переклав Михайло Литвинець</i>	34
Ангел-хранитель. <i>Переклав Віктор Коптілов</i>	36
«Ніч. Місто вгомонилося». <i>Переклав Микола Рябчук</i>	38
Балаган. <i>Переклав Віктор Кордун</i>	39
З циклу «Снігова маска»	
Снігове вино. <i>Переклав Віктор Кордун</i>	40
Крила. <i>Переклав Віктор Кордун</i>	40
В кутку дивана. <i>Переклав Віктор Кордун</i>	41
На сніговому багатті. <i>Переклав Віктор Кордун</i>	42
«Ти відійшла, і я в пустині...» <i>Переклав Віктор Кордун</i>	44
Вільні думки	
Про смерть. <i>Переклав Дмитро Павличко</i>	45
Над озером. <i>Переклав Дмитро Павличко</i>	49
В північному морі. <i>Переклав Дмитро Павличко</i>	52
В дюнах. <i>Переклав Дмитро Павличко</i>	54
З циклу «Осіння любов»	
«Коли почервоніє гроння...» <i>Переклав Геннадій Турков</i>	57
З циклу «Закляття вогнем і мороком»	
«Весно, весно без меж і без краю...» <i>Переклав Григорій Кочур</i>	58
Клеопатра. <i>Переклала Світлана Йовенко</i>	60
«Коли ви стоїте на моєму шляху...» <i>Переклав Віктор Коптілов</i>	62
«Вона прийшла з морозу...» <i>Переклав Віктор Коптілов</i>	63
«Сопілка грає на мосту...» <i>Переклав Віктор Коптілов</i>	64
«В глибоких сутінках собору...» <i>Переклав Дмитро Паламарчук</i>	65
«Май жорстокий з білими почамі!» <i>Переклав Михайло Литвинець</i>	66

З циклу «Три послання»

«Чорний крук у присмерку сніжнім...» <i>Переклав Віктор Коптілов</i>	67
На полі Куликовім (1—5). <i>Переклав Олекса Новицький</i>	68
Друзям. <i>Переклав Іван Драч</i>	73
Поети. <i>Переклав Іван Драч</i>	75
«Твоє лице таке знайоме...» <i>Переклав Віктор Кордун</i>	77
Росія. <i>Переклав Іван Драч</i>	78
«Ти світла, наче сніг безвинний». <i>Переклав Віктор Кордун</i>	79
«Гіркими, тужними сльозами...» <i>Переклав Віктор Кордун</i>	80
«Уже над морем вечоріє...» <i>Переклав Віктор Коптілов</i>	82
«Народилась ти з шепоту слів...» <i>Переклав Віктор Кордун</i>	83
«Про доблесті, про подвиги, про славу...» <i>Переклав Марк Зісман</i>	84
«Не на те величав я себе паладином...» <i>Переклав Віктор Коптілов</i>	85
Осіній день. <i>Переклав Віктор Кордун</i>	86
«Весняний день минув без діла...» <i>Переклав Віктор Коптілов</i>	87
З циклу «Італійські вірші»	
Равенна. <i>Переклав Григорій Кочур</i>	88
«Спочив із миром Теодоріх...» <i>Переклав Віктор Коптілов</i>	89
Дівчина зі Сполето. <i>Переклав Віктор Коптілов</i> .	89
Венеція («З нею ішов я в море...»). <i>Переклав Степан Пінчук</i>	90
Перуджія. <i>Переклав Степан Пінчук</i>	91
Флоренція (1, 2, 4). <i>Переклав Степан Пінчук</i> . .	91
«Ось дівчина, майже дитина...» <i>Переклала Наталка Білоцерківець</i>	93
«Ми в колі вічному, тісному...» <i>Переклав Віктор Коптілов</i>	94
Ранок у Москві. <i>Переклав Михайло Литвинець</i>	95
«В непогожу осінь з гавані...» <i>Переклав Григорій Кочур</i>	96
На островах. <i>Переклав Віктор Коптілов</i>	97

Голоси скрипок. <i>Переклав Михайло Москаленко</i>	99
В ресторані. <i>Переклав Віктор Коптілов</i>	100
На залізниці. <i>Переклав Іван Драч</i>	101
«Завис сніг — і знов мені...» <i>Переклав Микола Рябчук</i>	103
«Благословляю, що бувало...» <i>Переклав Григорій Кочур</i>	104
Кроки Командора. <i>Переклав Петро Іванов</i>	105
«Ніч, вулиця, ліхтар, аптека...» <i>Переклав Віктор Коптілов</i>	107
«Наближається звук». <i>Переклав Віктор Кордун</i>	108
«Від ночей чарівничіший день цей...» <i>Переклав Віктор Коптілов</i>	109
«Осінній вечір був». <i>Переклав Іван Драч</i>	110
До Музи. <i>Переклав Іван Драч</i>	111
Нова Америка. <i>Переклав Дмитро Паламарчук</i>	112

Ямби

«Яка жага безумна — жить...» <i>Переклав Максим Рильський</i>	114
«Припав я вухом до землі». <i>Переклав Петро Іванов</i>	114
«Вночі стежками потайними...» <i>Переклав Петро Іванов</i>	115
«У хворій і гіркій неволі...» <i>Переклав Петро Іванов</i>	116
«Не грає місто, не торгує». <i>Переклав Петро Іванов</i>	116
«О, як сміялись ви над нами...» <i>Переклав Петро Іванов</i>	117
«Я — Гамлет». <i>Переклав Петро Іванов</i>	118
«Так. Шал років цих відійшов». <i>Переклав Петро Іванов</i>	118
«Так. Це наказує натхнення». <i>Переклав Петро Іванов</i>	119
«Коли зустрівся я тобі...» <i>Переклав Петро Іванов</i>	119
«Земна душа холодне знов...» <i>Переклав Петро Іванов</i>	120
«В огні та холоді тривога...» <i>Переклав Віктор Кордун</i>	121

Кармен

«Як барви мінить океан...» <i>Переклав Петро Іванов</i>	122
«На небі — празелень, і місяця осколок...» <i>Переклав Петро Іванов</i>	122

«Є демон ранку. Світлий, мов блакить...» <i>Переклав Петро Іванов</i>	122
«Нуртує хугами весна». <i>Переклав Петро Іванов</i>	123
«Серед поклонників Кармен...» <i>Переклав Петро Іванов</i>	123
«Сердитий зір з-під зламу брів». <i>Переклав Петро Іванов</i>	124
«Верби — це ручаї весняні...» <i>Переклав Петро Іванов</i>	125
«Ти — відлуння забутого гімну...» <i>Переклав Петро Іванов</i>	126
«О так, любов — як птиця, вільна...» <i>Переклав Петро Іванов</i>	127
«Так, нічиєю ти й мою вік не будеш». <i>Переклав Петро Іванов</i>	128
«Грішити в п'янім божевіллі...» <i>Переклав Максим Рильський</i>	129
«Народжені в роки глухії...» <i>Переклав Дмитро Паламарчук</i>	130
«Хай я не люблячи жив...» <i>Переклав Кость Дрок</i>	131
Перед судом. <i>Переклав Іван Драч</i>	132
«Поховають, зариють глибоко...» <i>Переклав Геннадій Турков</i>	134
«Все на жарти звела, щebetала...» <i>Переклав Іван Драч</i>	135
«Кажеш ти: я замкнувсь...» <i>Переклав Іван Драч</i>	136
Скіфи. <i>Переклав Дмитро Павличко</i>	138
З. Гінпіус, отримавши «Останні вірші». <i>Переклав Михайло Литвинець</i>	141
Пушкінському дому. <i>Переклав Максим Рильський</i>	142
Солов'їний сад (<i>Поема</i>). <i>Переклав Віктор Коптілов</i>	143
Дванадцять (<i>Поема</i>). <i>Переклав Дмитро Павличко</i>	149
Троянда й хрест (<i>Драма на 4 дії</i>). <i>Переклав Павло Тичина</i>	162
Примітки	225

АЛЕКСАНДР БЛОК

Стихи

С русского

Издательство «Дніпро»

(На украинском языке)

Редактор *С. К. Жолоб*

Художник *В. В. Руденко*

Художній редактор *А. І. Клименко*

Технічний редактор *Г. Г. Подгурський*

Коректор *Л. Г. Лященко*

Информ. бланк № 1103.

Здано до складання 11.07.80. Підписано до друку 12.09.80. Формат 70×100^{1/32}. Папір друкарський № 2. Гарнітура звичайна нова. Друк високий. Умовн. друк. арк. 9,675. Обл.-вид. арк. 8,552. Тираж 16 000. Зам. 188. Ціна 85 к.

Видавництво «Дніпро».

252601, Київ-МСП,

вул. Володимирська, 42.

Київська книжкова фабрика

«Жовтень»

республіканського виробничого

об'єднання «Поліграфкнига».

252053, Київ, вул. Артема, 25.

Блок Олександр

Б70 Поезії.— Перекл. з рос.; Передм. М. Рильського.— К.: Дніпро, 1980 — 238 с.

До книжки ввійшли вибрані вірші та поеми видатного російського поета в українських перекладах.

Б $\frac{70402-133}{M205(04)-80}$ 133.80.

4702020200

P2

Urb.